

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVETENSKAPER

Sägen som modell till handling

Mannen, graven och sägen: En studie om Falks grav

SANDRA BJÄREBERG

Uppsats: 30 hp
Kurs: Masterexamensarbete i etnologi, ET2602
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: Vt17
Handledare: Eva Knuts
Examinator: Mats Nilsson

Titel: Mannen, myten, och sägnen

Författare: Sandra Bjärenberg

Termin och år: Vårterminen 2017

Institution: Institutionen för kulturvetenskaper

Handledare: Eva Knuts

Examinator: Mats Nilsson

Nyckelord: folklöre, grav, sägen, sägentripp, ritual, tradition

Ett hjärtligt tack till alla informanter som deltagit och gjort denna uppsats möjlig. Ett stort tack även till min handledare Eva Knuts samt alla kollegor på Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg för all hjälp, korrekturläsning och stöttning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
Min introduktion till fältet	1
Syfte och frågeställning	2
Tidigare forskning och forskningsbakgrund	3
Folkloristik	3
Sågner	3
Sågen och handling	5
Spökturism	6
Teori	8
Generation och ruralitet	8
Sågen och memorat	8
Narrativ analys	10
Sågen som modell till handling	12
Sägentripp och ritual	14
Material, metod och reflexivitet	16
Intervjuer och narrativ magi	17
Reflexivitet	19
Observation	20
Arkivmaterial: forum på nätet, ett frågelistsvar och folkminnesuppteckningar	22
Moraliska och etiska riktlinjer: att forska om människor	24
Disposition	25
SÄGNERNA OM JONAS FALK OCH HANS GRAV	26
Den historiska sägnen	26
Andra skriftliga källor	28
Den muntliga versionen: Ett offer av sin egen tid	30
Platsbundna sägner	34
De färska blommorna	35
Gravens placering & Mysteriet kring gravkorsen	37
Krångel med bilen & Säggen om bron	39
Vandringssägner	44
Mannen med kroken	44
The Vanishing Hitchhaker	45
Summering av sägnerna	47
SÄGENTRIPP - DEN MOTORBURNA UNGDOMEN	48
Färden till graven - "Ett vanligt lördagsnöje"	49
In i en annan dimension	50
På plats - "Stäng fan inte av bilen!"	52
Killarna testar sägnerna och tjejerna protesterar	55
Det förlösande skrattet	57

Färden hem – "Nu har jag varit vid Falka grav och vet ni VAD!?"	58
Från rånare till raggarghelgon	60
Summering av sägentripp	62
TRADERING OCH SPRIDNING	64
Muntlig tradering – "Det är vårt DNA liksom"	64
Falks rondell	66
Digital spridning – Från lokalt till regionalt	68
Sökandet efter sanningen	69
Sägentripp på internet	71
Förstör tekniken och internet mystiken?	74
Summering av traderingen och spridningen	76
SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION	78
Sägner	78
Muntlig- kontra textversion	78
Paranormala tolkningsramar	79
Tankar om sägnernas växelverkan	80
Sägentripp	81
Handlande och rollintagande	81
The Liminal Period och ritual	82
Sägner och sägentripp på nätet	83
Det digitala traditionsmediet	84
Digital spridning och fortsatt handlande	85
Slutord	86
ENGLISH SUMMERY	87
KÄLLOR OCH LITTERATUR	88
Otryckta källor	88
Tryckta källor	91
Tryckta källor från internet	91
Litteraturlista	92
BILAGA	97
Informantpresentation	97

Inledning

Min introduktion till fältet

I den glesa och kala tallskogen i Hökensås finns en grav. Graven tillhör Jonas Falk, en man som tillsammans med sin styvfar rånade en postdiligens år 1854. Postiljonen som körde diligensen fick i stridens hetta livshotande skador och avled dagen efter. Falk och hans styvfar Anders Frid flydde från Sandhem socknen och sökte lyckan i Stockholm, där de sedan blev ertappade med sitt byte på 2000 daler i silvermynt från rånet. Som straff avrättades Falk på Svedmon i Hökensås i Brandstorp socken år 1855. Ett svart järnkors pryder i dag platsen vid den gamla landsvägen för att påminna om hans öde. Men Falk är begravd i ovigd jord och får inte ro. Han sägs hemsöka platsen och är inte sen med att straffa den som stör hans sista vila.

Mitt första möte med berättelsen om Falks grav var när min mamma och pappa tog med mig och min bror till graven. Jag kommer ihåg hur jag såg de blanka offerade mynten vid det svarta järnkorset och jag sträckte ut min hand för att plocka upp ett. "Nej!" utbrast min mamma, "Pilla INTE med mynten!" Jag kommer ihåg att jag blev fundersam och uppskrämd av hennes reaktion men jag fick ingen förklaring till varför jag inte fick röra mynten. Sedan, vid 14-års ålder, sommararbetade jag på en restaurang i Hjo. "Ursäkta, du vet inte vart Falks grav ligger?" frågade några turister. Jag svarade att jag inte minns exakt vart men att det ligger i skogen runt Brandstorp och att jag kände till sägnen. De tackade för det lilla och sörplade vidare på sitt kaffe. Jag mötte även berättelsen när jag gick på Västerhöjds gymnasiet i Skövde. Där var det två tjejer från medieprogrammet som visade upp sitt gymnasiala avslutningsprojekt. De hade besökt graven på natten, tältat där och filmat sina strapatser. De ville ta reda på vem det var som lade blommor på Falks grav varje natt. En av tjejerna hade med sig sin hund för säkerhets skull. Väl sittandes i tältet hörde de att det kom en bil. De gick ur tältet trots en viss tvekan och fortsatte att filma. Väl vid graven såg de att bilen de hade hört var parkerad och att det var ett gäng killar som stigit ur, glada i hågen efter ett par öl. De var där för att besöka graven.

Under min kandidatutbildning i etnologi praktiserade jag på *Institutet för Språk och Folkminnen* i Göteborg och min handledare Fredrik Skott frågade mig om jag skulle vilja påbörja min materialinsamling inför min framtida masteruppsats. Självklart ville jag det! Jag berättade om mitt intresse för Falks grav och att jag inte kunde släppa min fascination för vad som händer på platsen, sägnerna och Falks öde. "Det där låter som en Legend Tripp" sa Fredrik, och jag fick klartecken

till att påbörja min insamling. Under insamlingen förstod jag att platsen inte bara besökts för att få uppleva paranormala upplevelser *i dag*, utan i *decennier*. En person född 1994 frågade jag spontant om han kände till Falks grav och han svarade då, också lika spontant: "Ja, det är ju dit alla fjortisar åker!". Han kände inte till sägnen men han visste att personer åkte dit för att skrämma upp varandra. Min nyfikenhet kunde inte hejdas och mina hjärnknölar började arbeta. Hur berättas historien om Anders Frid och Jonas Falk? *Varför*, och *hur* besöks hans sista viloplats, och *vad* sägs hända där?

Syfte och frågeställning

Jag har valt att ge mig in i ett folkloristiskt forskningsfält och studera ett immateriellt kulturarv från min egen hembygd, Falks grav. Mitt syfte är att studera ett specifikt sätt att besöka denna sägenfyllda plats på, och genom att studera graven och sägnerna hoppas jag kunna förstå bygdens och min egen fascination för Falks grav. Det finns tidigare forskning om sägenturism, där besökarnas upplevelser är organiserade med guidade turer i bland annat slott och gods, men hur besöks en plats där berättandet av sägnerna och handlandet på platsen skapas av besökarna själva. För att få mina tankar mer strukturerade har jag format följande frågor till min studie:

- Vilka sägner berättas om postrånaren Jonas Falk och hans grav?
- Vad innebär ett besök där sägnerna agerar som handlingsmodell, och hur samt varför görs ett besök till Falks grav?

Jag nämnde ovan att besöken genomförs av individerna själva, och det är dessa besök jag vill studera. Jag har inte valt att studera de besök som innebär konkret kommersialism och de besök som görs av personer som uttalat kallar sig för exempelvis "spökjägare". "Spökjägare" definierar jag som en grupp personer som söker efter spöken med hjälp av avancerad elektronisk utrustning och som söker materiella bevis på om andevärlden verkligen existerar. Istället är jag intresserad av de personer som besöker en sägenfylld plats där andra metoder används för att närma sig sägner och det övernaturliga.

Tidigare forskning och forskningsbakgrund

Folkloristik

Folkloristik i Sverige är ett forskningsfält som tog sin början under de första decennierna på 1900-talet, då flera akademiker ansåg att den svenska folksjälen höll på att försvinna under industrialiseringen av Sverige (Skott 2008). Människor som tidigare levt ute i landet sökte arbete och flyttade in till städer och akademikerna frågade sig: vad kommer hända med vår svenska kultur när den blandas i staden? Skulle alla dialekter, sägner, sagor, minnen, traditioner, hantverk och musik beblandas, tappa sin genuina prägel och därmed gå förlorad? Akademiker och studenter gav sig ut på landsbygden för att dokumentera de äldres berättelser, kunskap och tro. Den folkliga kultur som tillhörde landsbygden skulle dokumenteras, folkets röst skulle bli hörd och det fort! I backspeglarna förstår folklorister att det var ett högst nationalistiskt projekt, där det genuina "svenska" skulle finnas och bevaras till eftervärlden. Enligt folkloristen Fredrik Skott kan man fråga sig om det verkligen är "folkets" röst vi nu hör i arkiven eller om det egentligen är de tidiga folkloristernas metoder och forskningsfrågor som talar i arkivets hyllor (Skott 2008:13). Även om det äldre folkminnesarkivens material är problematiska och bara är ett selektivt urval av dåtidens "folkliga-röst", finns detta intressanta material i dag till vårt förfogande och tillgängliggörs för både forskare och intresserade. På folkminnesarkiv arbetas det i dag ständigt på nya metoder för att samla in samhällets röster och på så vis dokumentera vår samtid.

Sägner

Sägenforskningen inom folkloristiken har ändrats mycket över tid, både vad gäller klassificering av sägner och i vilka forum och på vilka arenor man letar efter dem. Carl Wilhelm von Sydow är en av de inflytelserika folklorister som studerat folkminnen och sägner under 1900-talets början och mitt. Han samlade in allmogens folkminnen, skapade och utvecklade teoretiska klassifikationer för olika typer av berättelser (von Sydow 1919). Hans forskning öppnade upp möjligheter för folkloristiken som akademiskt forskningsämne och han påverkade även det beslut som togs om att folkloristik och etnologi skulle delades upp i två olika forskningsdiscipliner, men med tidens gång har ämnena ännu en gång slagits ihop.

Folkloristen Bengt af Klintberg är en av de forskare som vi i dag ofta förknippar med sägenforskning, speciellt den klassificering av berättelser som kallas för vandrings-sägner. Klintbergs böcker *Råttan i pizzen: folksägner av vår tid* (1986)

och *Den stulna njuren: sägner och rykten i vår tid* (1994) har båda tryckts i två upplagor. Hans forskning ligger till grund för hur våra moderna vandringssägner definieras i dag. Klintbergs forskning indikerar hur våra moderna och urbaniserade vandringssägner är uppbyggda på samma sätt som sägnerna i det förindustriella bondesamhället, och att sägenberättandet fyller samma funktion i dag som förr. Sägenberättandet och sägnerna i sig, berättar om våra farhågor i samhället (af Klintberg 1994:10–11). En annan svensk folklorist som förknippas med sägenforskning är Ulf Palmenfelt, han har istället studerat platsbundna sägner, det muntliga berättandet och de historier som klassificeras som *barnlore* (Palmenfelt:2005; 2017; 2005). Klassificeringen *sägner*, och dess olika underkategorier, har också studerats i stor omfattning av amerikanska folklorister (Bennette & Smith:1989; Brunvand:1993; Ellis:2003). Den folkloristiska sägenklassificeringen *Urban Legend* har blivit ett vedertaget begrepp i det amerikanska och svenska vardagsspråket på grund av sitt inflytande i populärkulturen; exempelvis via tv-serien *Urban legends* som visades åren 2007, 2009 och 2011¹.

I dag arbetar folklorister även med andra kommunikativa arenor för att dokumentera vår tids kultur. Intåget av elektronik, sociala medier och internet har stärkt den folkliga kulturen, gett den möjlighet att spridas på ett globalt plan och på ett ännu snabbare sätt (Ellis 2003:3). På så vis har också folkloristiken som vetenskap, och folkloristen som forskare, fått förhålla sig till nya forskningsmetoder och nya perspektiv inom fältet. Internet är ett stort studiefält för folklöre och där har sägner helt andra möjligheter i dag att spridas. Sägner diskuteras och legitimeras, till skillnad från när sägner vandrade i textlig form eller från mun-till-mun (Kinsella 2011:15). Men det har inte varit självklart för alla folklorister att mänsklig interaktion skapas på internet och sociala medier, och därmed har de frågat sig om det är värt att studera. Legend-telling, eller sägenberättande på nätet, har ifrågasatts om det verkligen skapar riktig kommunikation eller om det bara är en illusion av gemenskap och tillhörighet. Kan vi skapa elektronik och forum som verkligen kan fylla det sociala och kulturella behovet? (se Dégh 2001; Fialkova & Yelenevskaya 2001). Amerikanska folklorister har haft en mer framåtskridande anda och varit snabbare på att börja studera hur folktro och kultur kommuniceras samt sprids på internet, medan de svenska folkloristerna varit mer trevande. Klintberg och Palmenfelt skrev i sin bok *Vår tids folkkultur* (2008) om folklöre som spreds via faxmeddelanden, kedjebrev som spreds via mail, hur diskussioner tar form i forum och hur memes sprids på nätet. De konstaterar i bokens inledning att under 2000-talet har för få folkloristiska studier applicerats inom den digitala världen och tog därmed saken i egna händer.

¹ <http://www.imdb.com/title/tt1101009/>

Den person i Sverige som i dag är ledande inom sägendokumentering och som på ett populärvetenskapligt sätt underhåller och informerar om spökhistorier från internet är Jack Werner (2014). Via poddradio nås hans podd: Creepypodden, där han berättar creepypastas från internet. Ordet *creepypasta* är en ordlek med engelskans "creepy" och "copy-and-pasted"².

Sägen och handling

Amerikanska folklorister har inte bara varit tidigt ute med att studera folktro på internet, utan har även utvecklat andra teorier för att studera sägner. En inflytelserik amerikansk folklorist är Linda Dégh som under flera decennier har publicerat ett större antal akademiska forskningsartiklar, bland annat har hon studerat hur sägner tar sig i uttryck i verkligheten. Dégh och hennes man Andrew Vázsonyi skrev artikeln *Does the Word "Dog" Bite? Ostensive Action: A Mens of Legend-Telling* (1983), där de myntade begreppet *Ostensive Action*. *Ostensive* är ett begrepp som lånats från semiotiken, och begreppet har sedan via andra folklorister utvecklats till en begreppsapparat. I artikeln myntade de även en mening som skulle komma att genomsyra den framtida forskningen av sägen och handling: "...that not only can facts be turned into narratives but narratives can also be turned into facts" (1983:12). Dégh och Vázsonyi studerade hur rykten förknippade med högtiden halloween fick enorm medial spridning, vilket resulterade i verklig handling. En del av ryktena ansåg Dégh möjligtvis var sanna men de kunde också vara osanna. Ryktena baserades på ungdomars vandalisering; exempelvis om barn som blivit förgiftade av heroinfyllt godis, samt om barn som blivit skadade av rakbladsfyllda äpplen. "Bus eller godis" förbjöds under en tid i vissa amerikanska delstater på grund av ryktena, och invånarna fick tillåtelse att besöka sjukhus för att röntga innehållet i barnens godispåsar. För att på så vis försäkra sig om att det var säkert att äta. Dégh och Vázsonyis forskning ansågs nyskapande för sin tid, de såg hur det narrativa inte enbart var narrativt, de kunde också bli verklighet och leda till handlingar. Många amerikanska folklorister har sedan följt deras forskningsinitiativ, men begreppet har ifrågasatts av flera folklorister, och de har sedan utökat forskningsperspektiven med hjälp av flera nya begrepp (Ellis:1989; Dundes:1998; Tucker:2005; Lindahl:2005).

Bengt af Klintberg har också intresserat sig för Dégh och Vázsonyis begrepp. Han redogör för begreppets innebörd och använder det för att studera folkminnen från allmogen. Han skriver om hur sägner agerar som en modell till handling och han plockar fram flera exempel från det förindustriella samhället (af Klintberg 1999). Exempelvis hur ett par försökte få tillbaka sin riktiga son från trollen, de trodde att han var en bortbyting eftersom de ansåg att han betedde sig

² <https://en.wikipedia.org/wiki/Creepypasta>

underligt. Sägner säger att bortbytingen ska skadas för att trollen ska vilja byta tillbaka sitt troll-barn mot människobarnet. Därför misshandlade paret sin son, och lade honom sedan på gödselstacken, men inget byte skedde och istället dog pojken.

Studier om sägner som agerar modell till handling har under senare tid, precis som studerandet av sägner, förflyttats till internet och den digitala arenan. Folkloristen Michael Kinsella har studerat hur Legend tripps dokumenterats och sedan publicerats på nätet, vilket skapar kommunikation som ger möjlighet till diskussioner och fortsatt handling. Så sent som 2015 gav *The Journal of the International Society for Contemporary Legend Research* ut ett specialnummer om internetfenomenet *The Slender Man*. Slender Man är ett mytomspunnet väsen som år 2009 skapats på nätet efter att någon med hjälp av digitala verktyg redigerat ett fotografi. Med en tillhörande text lades fotografiet sedan upp på forumet SomethingAwful.com. Texten innehöll få detaljer om den underliga figuren på bilden, men det stoppade inte deltagarna i forumet från att spekulera och skapa egna berättelser om den obehagliga figuren. Via digital kommunikation skapade deltagarna tillsammans fakta och en sanning, och på så vis blev Slender Man verklighet (Peck 2015:16).

Spökturism

Det finns flera forskare som skrivit om upplevelseindustrins ekonomiska vinning, samt dess för- och nackdelar inom regionalutveckling. Studierna har förlagts till turishotell; temaparker, köpcentrum och studerats ihop med dess tillhörande berättarstrategier (Strömberg 2007). Men om vi snävar in oss och tittar på den turism som skapats via folklore, exempelvis spökturism, hamnar jag snart hos etnologen och folkloristen Birgitta Meurling. Hon har skrivit om hur folklore i dag används på Löfstad slott i Östergötland, och studerar vad som berättas vid de guidade slottsvisningarna. Hon studerar också vilka väletablerade folkloremotiv som återfinns i berättelserna och vad det är för övernaturliga händelser som upplevs på slottet. Hon berättar om olika spöken som sägs gå igen både i och utanför slottet, och skriver även om de sägner som florerar på plats och om de övernaturliga fenomen som människor upplevt i "Gästrummet nummer 13" (2008:15–22). Birgitta har skrivit flera korta artiklar om Löfstad slott, guidernas berättarteknik och performans, jämfört hur Löfstad slott och hur en minnesinstitution på Nordirland arbetat med upplevelser och känsloturism (se Meurling 2008; 2010). Känsloturism är vad det låter som, ett turistmål där reaktion och känslor lockas fram hos besökaren och troligtvis är det också besökaren själv som vill uppleva och känna, vilket minnesinstitutionen använder olika metoder för att framkalla.

Det har också forskats en del kring *morbidityturism*. Till exempel har forskaren Thomas Blom förklarat denna typ av turism som en *postturism* och han diskuterar dess betydelse. Han frågar sig också om denna typ av turism bör förklaras som *alternativ*, eftersom turismen förekommit i alla tider men som i dag har fått ökad aktualitet då konkurrensen om besökare har ökat (Blom 1998:19). Folkloristen Josefin Pettersson skrev sin kandidatuppsats om morbidityturism och hur Jack The Ripper-vandringar i London marknadsförs på internet. Pettersson skriver också om människans sökande efter det som kontrasterar vår vardag och om hur människor söker en "skräckblandad förtjusning", men på ett säkert sätt (2016). Ett annat ord för morbidityturism som finns i engelsk forskning är *Dark tourism*, som John Lennon & Malcolm Foely myntade i sin bok *Dark Tourism* (2000). De anser att ett intresse för död och katastrofer har ökat under sent 1900-tal och tidigt 2000-tal. De har åkt runt till olika platser, exempelvis till koncentrationsläger, för att se hur ett skifte skett där döden blivit besöksmål. På de olika besöksmålen säljs olika souvenirer som associeras till händelsen och platsens historia förpackas och säljs. De vill visa hur dark turism är en produkt av tillfälligheter och en konstellation av vår moderna tid (2000:3).

Jag har valt att avgränsa min forskning och inte ha med det konsumerande perspektivet. Det finns inte, som i de ovannämnda exemplen, någon strukturerad guidning vid Falks grav där sägnerna *ges* och förmedlas till åhörare utan besökaren måste *skapa* berättelser och sitt görande på platsen själv. Det finns inga konkreta ekonomiska vinstintressen och inga souvenirer. Det finns ingen akademisk forskning om Falks grav eller om Jonas Falk. Den research som har gjorts har sedan redovisats i hembygdsföreningsböcker, men för framtida studier skulle Falks grav även kunna studeras som ett alternativt turistmål. Sägner och graven skulle också kunna studeras med hjälp av ett historiebruksperspektiv.

Teori

Generation och ruralitet

Under hela min analys kommer jag använda mig av ett *generationsperspektiv* för att det tydligt ska framkomma vilka personer som använder och skapar olika delar av sägnerna över tid, samt hur sägnerna traderas. Mina informanter och de personer som figurerar i mitt insamlade material talar om, har nyss varit eller befinner sig i sin ungdom. Alla dessa personer förhåller sig olika till sin ungdomstid beroende på när den tidsligt äger rum. Det som särskiljer generationer är inte enbart ålder utan också erfarenheter av historiska händelser och samhällsförändringar som påverkat värderingar och beteenden. Varje generation socialiseras in i sin samtids livsvillkor och medverkar till förändringar, vilket gör att människor upplever sin ungdom på olika sätt, men trots det finns gemensamma beröringspunkter (Gunnemark 2004:13–15).

Ännu ett perspektiv och begrepp som är genomgående under hela min studie och som jag kommer använda i mina empiriska kapitel är *landsbygd*. Forskaren Michael Woods har definierat begreppet *ruralitet* och hur begreppet kan användas som teoretiskt ramverk för platser som inte befinner sig inom normens urbana sfär. Woods förklarar begreppet rural som "open space", vilket jag valt att kalla för landsbygd, begreppet innefattar de platser som blev kvar efter en lång process av moderniseringen och inflyttning till städer (Woods 2011:17). Ruralitet och landsbygd används alltså som ett motsatsord till den normativa urbana sfären. Men i min studie agerar landsbygden centrum och kontrasteras istället mot det urbana.

Sägen och memorat

Begreppet *sägen* använder jag för att klassificera de berättelser som finns om Jonas Falk och som florerar kring hans grav. Jag ser begreppet som ett begreppsparaply och jag kommer fylla det med min egen definition med hjälp av både amerikansk och svensk folkloristik. De har dock olika ord för denna klassificering. Amerikanerna använder klassificeringen *legend*, vilket är motsvarigheten till den svenska folkloristikens sägen (af Klintberg 1977; Bennet & Smith 1989). När jag definierar begreppet sägen använder jag stöd från Bengt af Klintberg (1977), Timothy R. Tangherlini (1996:437–439), Jochum Stattin (2006), Bill Ellis (2003) och Brynjulf Alver (1973). En sägen berättas med ambitionen att den ska upplevas som sann; av berättaren och publiken men helst av båda parter. Säggen lever i ett gränsland mellan sanning och fiktion. Den kan ha varit sann någon gång eller bli det igen, men den är tydligt skapad av

många berättares olika formationer och av tid och rum. Sägner ingår alltid i ett större folktrosammanhang och berättar om en kollektiv erfarenhet. Om du skrapar på dess yta går det att finna underliggande betydelse, och sägner kan studeras som ett sätt att kommunicera samhällets normer, människans världsbild, tro och rädslor. "In other words, legends are not folk literature but folk behavior" (Ellis 2003:10). Sägner innehåller ofta paranormala³ dimensioner eller anmärkningsvärda fenomen. En sägen skapas och tar sin form efter hur den berättas; den består av en kommunikation mellan berättare och publik, samt att den berättar om människans förhållande till sin tillvaro. Sägner är något som görs och som inte enbart behöver studeras som en text eller som något muntligt, utan kan studeras även som ett *handlande*. Det är också så jag har upplevt att de amerikanska folkloristerna använt deras begrepp: legend, de varit i framkant när det gäller sägner som handlande medan svenska folklorister har fokuserat mer på det narrativa i sägner och vad sägnerna kan berätta om människans förhållande till normer och samhället. Därför har det varit tacksamt att koka ned dessa olika förhållningssätt till klassificeringen och skapa ett eget innehåll.

Jag kommer studera sägner som ett *berättande, tolkande och handlande*. Eftersom jag under mitt fältarbete sett att vissa sägner går under olika klassificeringar, kommer jag benämna dem under sina respektive klassificering, på så vis blir min analys mer strukturerad. Jag kommer använda klassificeringen *platsbunden sägen*, det vill säga att sägnen är knuten till en specifik plats (af Klintberg 1977). Jag kommer även använda klassificeringen *historisk sägen*, eftersom det finns skriftliga belägg för att Falks avrättning ägt rum. Personen i fråga som sägnerna florerar kring, är också på ett lokalt plan en känd historisk person (Alver 1973:116). Jag upplever dock den här klassificeringen som problematisk eftersom den utgår från sägnens sanningshalt och ursprung. Därför jag har valt att inspirerats av hur Camilla Asplund Ingemark och Johanna Wassholm använder klassificeringen i deras tryckta verk *Historiska sägner om 1808-09 års krig* (2009). De har istället lagt sitt fokus på hur lokala berättelser är fragment från en historisk händelse som laddar platsen med minnen; hur berättelser överlever, formas om av aktiva urval och hur berättelsen förändras i generationer. Urvalet i vad som berättas av personer beror på berättarnas självbild, både på ett personligt plan men också efter den lokala gemenskapen (Asplund-Ingemark & Wassholm 2009:32). För även om Falk faktiskt är avrättad på platsen, är det *hur* berättelserna om honom formas som är intressant. Det finns också *vandringssägner* som applicerats på Falks grav; det vill säga sägner som skapas i tid och rum, och som inte har någon fast geografisk plats utan sprids via olika kommunikativa medier. De vandrande sägnerna har en tendens till att appliceras där den får en möjlig kontext, vilket resulterar i att den kan

³ Nationalencyklopedin förklarar ordet "para-" som: längs med, mot, bortom m.m. Ordet *paranormal* används för att förklara det som upplevs vara "utanför det normala".
<http://www.ne.se/s%C3%B6k/?t=uppslagsverk&q=paranormal>

upplevas som sann. Jag väljer i min studie att dela upp och klassificera sägnerna på detta vis, för att skapa struktur och vetenskaplig förståelse.

Flera av mina informanter har berättat om självupplevda paranormala fenomen och därför kommer jag förklara mitt sätt att förhålla mig till begreppet *memorat*. Memorat är en klassificering av en berättelse, där en person berättar en självupplevd eller en bekants paranormala upplevelse (af Klintberg 1977:14). Begreppet är en klassificering som myntades av folkloristen Carl Wilhelm von Sydow under 1930-talet och som länge var rådande inom folkloristiken, men som har ifrågasatts av nutida folklorister. Både begreppets innehåll, syfte och användning har ifrågasatts (Meurling 2008:53). von Sydows definition av memorat är en högst problematisk klassificering eftersom den särskiljs från sägen. von Sydow anser att den självupplevda händelsen som återberättas inte har något med sägner att göra och att den varken har något kulturellt värde eller något forskningsvärde (Dégh & Vázsonyi 1974:225). Det är också problematiskt att som forskare ha makten att klassificera berättelser och behöva avgöra huruvida personens erfarenheter är av övernaturligt slag eller ej. Denna insikt om memorat har senare folklorister fått eftersom forskare i dag har ett annat förhållningssätt till sina informanter än vad von Sydow hade. I dag arbetar forskare istället efter premissen att tolka sina informanternas föreställningar och berättelser som verkliga och sanna, utifrån informantens utgångspunkt (Meurling 2008:53). Även Klintberg & Palmenfelt menar att von Sydows definition av memorat inte är att föredra, eftersom memorat inte är förstadiet till en sägen. Istället menar de att memorat och sägen lever tillsammans i en ständig växelverkan (Klintberg & Palmenfelt 2008:16). Det är också så jag har förhållit mig till sägner, memorat och mina informanternas paranormala upplevelser. Det är inte det ena eller det andra, utan det är en växelverkan. Jag är intresserad av de kulturella mönster som förekommer i de paranormala berättelserna och hur mina informanter väljer att förklara det oförklarliga.

Narrativ analys

Jag kommer studera sägner både ur ett berättande och ur ett handlande perspektiv. När jag analyserar vad som sägs kommer jag använda mig av *narrativ analys*, och hur Alf Arvidsson studerat narrativer i *Folklorens former* (1999), samt hur Katarzyna Wolanik Boström använt narrativ analys som teoribildning i hennes avhandling *Berättade liv, berättat Polen* (2005).

Språket är ett av de viktigaste sätten som vi människor kommunicerar med varandra, men det finns olika sätt att tala på och som avspeglar olika attityder hos talaren. Vid talet handlar det om att skapa reaktioner i den situation man befinner sig i. Berättaren vill förmedla något som lyssnaren inte vet, och tar

ansvar över ordet, och får behålla det så länge lyssnaren anser att det som berättas är meningsfullt. En berättelse har en tydlig början och slut som återanvänds och återberättas i liknande situationer. Berättelsen ändras efter berättarnas olika ordval och berättelsen får en karaktär av att vara kollektivt giltigt (Arvidsson 1999:24). När jag i analysen skriver om berättandet eller om berättelser är det just narrativer, jag syftar på. Det som är utmärkande för narrativer är att berättaren har kontroll över vad som sägs. Berättaren vet vilka bitar i historien som ska finnas med, när de ska sägas, och berättaren vet också när hen ska höja rösten och markera orden för att göra berättelsen trovärdig. Berättelserna innehåller olika *narrativa element* som förklarar vad som förmedlas av berättaren; roller, relationer, händelser, processer, situationer och miljöer, som på något vis har en viktig innebörd för berättaren eller för en kollektiv grupp. I berättandet finns värden, normer och idéer som manifesteras, ifrågasätts eller problematiseras. Narrativa element kan användas för att förklara andra element; en plats kan belysas genom att berätta om de människor som bor där och en individ kan belysas genom sina handlingar (Arvidsson 1999:24–26). Det som har berättats för mig under min materialinsamling består både av berättelser där individen bevittnat eller hört talas om något och där individen själv stått i centrum. Det innebär att informanterna har berättat om ett kollektiv "vi", de som bor i bygden, och ibland också berättat ur ett *levnadshistoriskt perspektiv*. När någon berättar om en grupp utbyts tankar om vad som är väsentligt för den gruppen och vid berättandet om ett lokalsamhälle talas det om varför samhället blivit som det blivit (Arvidsson 1999:29–31). När de istället talar om sig själva förmedlas deras livserfarenheter med hjälp de tolkningsramar som berättaren själv skapat, för att få förståelse för sitt liv (Wolanik Boström 2005:33). Berättelsens placering i tid, rum och erfarenhet används för att övertyga lyssnaren om berättarens version av verkligheten (Wolanik Boström 2005:33). Dessa olika perspektiv av berättandet bör inte betraktas som fakta, utan som en långlivad process av menings- och identitetsskapande då talaren vill framhäva något positivt om bygden eller om sig själv (Wolanik Boström 2005:33).

Folklorister har under tidigt 1900-tal arbetat med att kartlägga ett typ av kollektivt- och kulturgeografiskt berättande, men nu arbetar de istället efter det individuella berättandet (Arvidsson 1999:26). Jag kommer analysera berättelserna både som något kollektivt men också som något individuellt, för att kunna ta fasta på hur berättande om händelser, platser och personer skett över en längre tid.

Sägen som modell till handling

Jag kommer också använda mig av begrepp som fokuserar på hur sägnerna används och görs i verkligheten. Linda Dégh och hennes man Andrew Vázsonyi myntade begreppet *Ostensive Action* i deras artikel *Does the Word "Dog" Bite? Ostensive Action: A Mens of Legend-Telling* (1984). Begreppet ostensive action används för att analysera hur sägner florerar i samhället och kan leda till aktiv handling. Det som berättas kan bli fakta och fakta kan bli berättelser. Ostensive är ett sätt att befinna sig mellan verklighet och fiktion; på den tunna linjen mellan sant och falskt, och blir på så vis en lek med människans tro. Istället för att berätta en sägen muntligt väljer personer att "spela upp" den eller "göra" den i verkligheten (Ellis 2003:104). Jag kommer använda mig av innehållet i begreppet ostensive för att belysa hur sägner inte bara berättas muntligt, utan också kan leda till aktiv handling i verkligheten och att det också finns en performativ aspekt i handlingen. Den performativa aspekten tar sig i uttryck som en överordnad diskurs som skapar mening för människor i olika situationer, där roller intas och liknar en teaterföreställning med en aktör och en publik (Petersson 2003:12–13). Folkloristen Barbro Klein förklarar rollintagandet som ett tillfälle då någon eller några tar sig uppmärksamhet och tar ansvar för att förvandla sig till berättare (Klein 1995:25). Berättaren markerar och lyssnaren ställer in sig på att lyssna på det sätt som förväntas. Ibland äger detta rum på en scen vid olika estetiska uttryckssätt men det händer också i det vardagliga livet. Under rollintagandet byts språket, och en särskild kraft och förhöjd medvetenhet tar sig i uttryck. Det blir ett kommunikativt samspel där alla är inbegripna i vad som händer och det är ett ögonblick fyllt av betydelser (Nordström 2002:25–26).

Jag kommer dock att frångå och ställa mig emot hur begreppet ostensive använts vid flera tillfällen i tidigare forskning; under min läsning om ostensive- och ostentionbegreppen lade jag märke till att forskningen om hur sägner används och görs i verkligheten tar sin startpunkt i kriminalitet, satanism och mord. Detta försvårade mitt arbete kring teoretiska utgångspunkter eftersom de handlingar som görs vid Falks grav inte är kopplade till kriminalitet. Jag märkte hur Dégh och Vázsonyi i sin artikel tar avstånd från hur människor i det amerikanska samhället på 1970-talet handlade efter sägner för att komma undan med kriminella handlingar (1983). Även folkloristen Bill Ellis skriver i sin forskningsartikel om att hans nytillverkade begrepp, *pseudo-ostension*, kan användas för att förstå handlingar efter sägner som använts vid mord och under kriminalitet, och att hans begrepp kan tjäna samhället och vid kriminalutredningar (1989). Jag är inte ensam om att reagera på begreppens tidigare användning. Folkloristen Carl Lindahl har istället skapat begreppet *ostensive healing* och använt sig av det i sin forskning (2005). Han kritiserar hur ostensive bara använts i kriminella sammanhang och poängterar att handling

efter sägner inte behöver ha en kriminell koppling, utan kan snarare ge utövaren en positiv och religiös upplevelse. Handlandet efter sägner kan ge utövaren en möjlighet att få uppleva ett "mys-rys", eller som han kallar det "the thrill of a good scare" (Lindahl 2005:174).

I och med att ostensive använts i ett snävt sammanhang och över tid har fått flera olika underbegrepp av olika forskare, så har folkloristen Michael Kinsella i sin tur kritiserat den begreppsapparatur som uppstått. Kinsella redogör för hur begreppen är begränsade; *proto-ostension* handlar om hur personer använder en sägen och påstår att det är deras egen paranormala upplevelse. Men vem kan avgöra om det som berättas är en lögn? Tänk om personens intention inte är att efterlikna en sägen, utan faktiskt anser sig ha varit med om upplevelsen. Folkloristen har på så vis makten att säga: "Nej, det här har inte hänt" och väljer att kategorisera upplevelsen som *proto-ostension*. Samma problematik finns i *pseudo-ostension* där en person aktivt använder en sägen i sina handlingar. Men hur kan vi vara säkra på att personen ifråga kände till sägnen? Lika så *quasi-ostension*, där ett naturligt fenomen händer men den misstas för en paranormal händelse, som sedan tolkas efter sägner. Men vi kan aldrig vara säkra på att personen ifråga faktiskt tror på den paranormala upplevelsen eller inte. Kinsella menar att oavsett hur vi kategoriserar användandet och görandet av sägner så kommer de alltid att florera och människor kommer alltid använda sig av dem i berättande eller i handlande syften. Det blir tydligt att vad som är sant och falskt har en betydande roll inom dessa begrepp, men det är enligt mig oväsentligt. Denna osäkerhet om vad som är sant eller inte är en del i sägenprocessen, och är själva innebörden av det folkloristiska begreppet sägner. Sägner kan absolut vara sant, någon gång och kanske igen, men det kan också vara rent påhitt. Ostension är ett sätt att befinna sig mellan verklighet och fiktion, på den tunna linjen mellan sant och falskt (Kinsella 2011:12–15). Michael Kinsella understryker i sin kritik att forskaren har för mycket makt i begreppen, att folklorister kategoriserar människors handlingar och upplevelser efter sitt eget tycke. Forskaren bestämmer hur och varför personer agerar som de gör och är den som avgör om personers upplevelser är sanna eller ej. Detta forsknings sätt anser jag vara typiskt för den äldre folkloristiska forskningen, där forskaren tyckte sig stå över sin informant och ansåg sig ha rätt till tolkningsföreträde. Därför är det också viktigt att nutida folklorister fortsätter arbetet med att bryta denna forskningstrend.

I stället för att skapa ett nytt ostensive begrepp väljer jag att inte fokusera på det kriminella perspektivet och jag vill inte heller använda begrepp där jag som forskare avgör berättelsens sanningshalt. Jag vill erövra begreppet och visa hur det kan användas för att förklara handlingar i vår vardag. Men jag kommer inte benämna ordet ostensive i min analys, istället använder jag Klintbergs mening: "*Sägen som modell till handling*" (Klintberg 1999).

Jag vill också använda ett begrepp för att fokusera på den möjliga upprätthållning som görs av sägnerna via handling, men Dégh förklarar upprätthållande av sägner som en "copy-cat"-aktivitet, vilket är en term som brukar användas när kriminell handling imiteras och görs ännu en gång. Därför väljer jag istället att skapa ett nytt begrepp och ett nytt sätt att se på upprätthållning, där jag som forskare ännu en gång inte behöver ta ställning till sanningshalten eller där jag behöver förhålla mig till handlingens kriminella antydning. Mitt begrepp belyser hur en befintlig sägen görs i handling, om och om igen, för att den ska hållas vid liv. Jag har valt att kalla det för *Ostension Maintenance* eller på svenska: *handling som upprätthållning*. Detta förklarar hur personer upprätthåller en sägen via handling och är antingen medvetna om att det gör det eller inte alls. De kanske inte är medvetna om att deras handling görs av flera personer och att det gjorts förut. Jag kommer också använda mig av begreppet *Ostensive Practice* för att se hur kommunikation på internet både skapar möjlighet till handling av sägen och dessutom till fortsatt handling (Peck 2015). Jag kommer istället kalla begreppet för *kommunikation och handling*, men begreppet behåller sitt innehåll.

Sägentripp och ritual

Ett sätt att utöva ostensive och testa en sägens sanningshalt är att utföra en *Legend Tripp*. Legend Tripp är ett begrepp som jag kommer använda för att kunna analysera hur ett besök vid Falks grav kan gå till. Även här kommer jag byta den amerikanska folkloristiska benämningen till en svensk variant. Begreppets innehåll kommer vara den samma men jag kommer istället att kalla Legend Tripp för *Sägentripp*. Jag väljer att inte använda den amerikanska benämningen eftersom det innehåller ordet *legend*, vilket kan skapa förvirring i en svensk folkloristisk kontext. I det svenska vardagsspråket är sägen och legend tätt sammanknutet, men en legend eller en legendsaga definieras i den svenska folkloristiken som en pedagogisk berättelse med religiöst innehåll (Arvidsson 1999:80–81).

Sägentripp är en ritual och är något som ungdomar ofta intresserar sig för. De hör talas om en plats där kusliga händelser skett och besöker sedan platsen för att "testa" sägnerna. Men de testar inte bara sägnerna utan de fortsätter även att upprätthålla dem via sina handlingar. Platserna som besöks vid en sägentripp kan vara typiska spöklika ställen som broar, övergivna hus eller kyrkogårdar. Tripperna görs ofta med bil, ofta i kombination med droger och alkohol, och kan även vara ett tillfälle för sexuellt experimenterande (Ellis 1996:439). På platsen utförs vissa ritualer efter de sägner som finns, för att "väcka" det övernaturliga som andra personer sägs ha upplevt vid sina besök. Det övernaturliga kan

väckas genom att tuta med bilen, ropa ut spökets namn, gå runt gravstenen eller genom mer dramatiska åtaganden som att stå i en tågtunnel medan tåget kör förbi. När någon i gruppen upplever något oväntat, exempelvis hör ett ljud, känner en stark vind eller att någon i gruppen skrämmer de andra slutar ofta trippen med att alla springer uppskrämda tillbaka till bilen (Ellis 1996:439).

En sägentripp består av handling och ritualer. En *ritual* görs via handling; de är upprepbara, mönsterbundna och kan ha sakrala samt magiska övertoner (Klein 1995:11). Ritualen skapar samhörighet hos människor, där vardagslivets mönster och normer upphävs. Men det religiösa perspektivet i begreppet behöver inte alltid vara så tydligt utan kan lyftas ur det och istället användas för att studera vardagliga handlingar; exempelvis att gå i ett förstamajtåg, fira nationaldagen, genomförandet av Gävlebockens uppbyggnad och nedbränning samt inlämning av skattedeklarationen (Klein 1995:10–12). När jag använder begreppet ritual i min studie innehåller begreppet både magiska och andliga övertoner. Besökarnas ritualer utgår från den stora frågan om vad som händer efter döden. Ritualerna har magiska dimensioner, där tur och otur spelar in, och sägentrippen är något som görs i besökarens vardag. Men var börjar och slutar vardagen? En ritual i vardagen kan vara att slå på kaffekokaren på morgonen eller att fira julafton varje år. Befinner sig ritualen i vardagen när den bara utförs en gång om året, eller måste ritualen utövas dagligen? Eftersom handlingar vid Falks grav görs av olika personer i en vardaglig kontext, i ett konstant flöde över tid med toner av magi och andliga funderingar, väljer jag att kalla handlingarna för ritualer. Jag kommer också använda antropologen Viktor Turners teori och begrepp *The Liminal Period*, som han utvecklat i sin tur efter folkloristen Arnold van Genneps teori kring *Liminality* (Turner 1995). Turners begrepp används för att studera en rituell process. Begreppet fokuserar specifikt på den period där individen varken befinner sig i den sociala/kulturella positionen den gjorde innan ritualen, och inte heller i den position den kommer befinna sig i efter ritualens slut. The liminal period fokuserar alltså på den desorienterade perioden som deltagarna befinner sig "mitt i mellan" början och slutet av en rituell och social process (Turner 1995). Begreppet *övergångsrit*, är ett liknande begrepp som också kommer omnämnas, men i en mer vardaglig kontext. Begreppet fokuserar inte på ritualen i sig, utan förklarar ett skede i individens liv, där de tar ett nytt kliv från det gamla in i det nya.

Ett *genusperspektiv* kommer också att ingå i min analys av sägentrippen, eftersom genus och könsroller gett sig till känna vid min fältstudie. Genusforskningen med dess olika teoribildningar är ett stort och invecklat forskningsfält som skakats om efter att genusforskaren Judith Butler utvecklat fältet (se exempelvis Butler 1990). Begreppet genus är en feministisk teoribildning som belyser hur könen inte är biologiskt kodade utan snarare socialt- och kulturellt konstruerade (Ambjörnsson 2004:12). Genus och

sexualitet är inte automatiskt eller självklart, och alstras inte av vår biologi, men det finns en heteronormativ genusordning, där vi människor förväntas agera och klä oss efter dessa könsnormer (Ambjörnsson 2004:15–16). Jag kommer använda detta perspektiv för att belysa hur personer förhåller sig till sägnernas ritualer efter förväntade könsroller.

Material, metod och reflexivitet

När jag har studerat Falks grav har jag arbetat med kvalitativa metoder, en arbetsmetod som också kallas för etnografisk (Ahrne & Svensson 2015:9). Det innebär att jag har strävat efter att få ett så innehållsrikt material som möjligt, och jag har letat efter informanter som kan hjälpa mig att nå mitt kunskapsmål. Detta ger mig ett koncentrerat och djupt material, snarare än den kvantitativa bredden (Öhlander 2011:30–31). Genom att använda etnografiska metoder har jag kunnat ta mig an ett studiefält och fått fördjupad kunskap om vår vardag, människors tro och handlandet efter sägner. Som forskare skapar jag och samlar in ett visst material, men det betyder inte att det är fiktivt eller subjektivt (Öhlander 2011:30). Men det är viktigt att problematiserar och redogör för hur min metodiska process har sett ut samt hur jag skapat materialet. Annars kan den "verklighet" som jag skildrar i min forskning tros vara statisk, att den bara finns där och väntar på att upptäckas av forskaren som den *verkligen* är (Bremer 2011:198).

När jag har studerat Falks grav har jag studerat min egen vardag, mitt eget samhälle och kultur. På så vis är det svårt eller praktiskt taget omöjligt för mig att distansera mig från mitt fält och de värderingar som jag har med mig in i fältet (Ahrne & Svensson 2015:8). Mitt ämnesval är sprunget ur ett personligt intresse och efter min vilja att studera något som inte hör den urbana sfären till. Eftersom jag är skaraborgare tror jag att jag haft en annan möjlighet att få inträde till i fältet, då jag har förståelse, kontakter och talar dialekten, vilket jag uppfattar har varit till min fördel. Men därför är det också viktigt att reflektera över hur mitt förhållande till fältet påverkat mina metodval och min arbetsprocess under studien. Jag som forskare och person gör många val under en arbetsprocess, valen grundar sig i den erfarenhet som jag har med mig som person och den kunskap som jag fått från universitetet. Kunskapen som mina val grundas i, görs av mig per automatik och benämns som *tyst kunskap* (Gunnemark 2011:18). Därför är det också viktigt att redovisa och reflektera över de val som gjorts under arbetsprocessen.

Intervjuer och narrativ magi

Jag har genomfört tio intervjuer under min materialinsamling, var av sex stycken gjordes mellan fyra ögon, mellan mig och informanten. Två intervjuer gjordes i par och två bestod av gruppintervjuer. Den äldsta informanten är född år 1947 och de yngsta är födda år 1994, det är åtta kvinnor och nio män och alla uppvuxna någonstans i östra delen av Västergötland. Intervjuerna består bland annat av korta samtal på några minuter, medan andra var uppemot 60 minuter långa. Mina informanter består av både familj, vänner, bekanta och av personer som jag aldrig träffat innan. Jag sökte informanter i olika åldrar som hade varit på platsen någon gång och som hade hört talas om sägnerna. För att finna mina informanter använde jag mig av den så kallade *snöbollsmetoden*, det vill säga att jag intervjuade någon eller talade med någon som sedan gav mig kontaktuppgifter till andra möjliga informanter (Thomsson 2010:61–62). Snöbollsmetoden är en metod där jag som forskare har möjlighet att hamna i nya situationer och träffa personer som jag kanske aldrig hade mött annars. På så vis kan metoden ge sken av att det istället är informanterna och tillfälligheterna som avgör vilka som blir delaktiga i studien, men självklart påverkar även jag urvalet, eftersom jag väljer vilka informanter som kan besvara mina kunskapsmål (Thomsson 2010:63–65).

Intervjuerna gjordes på de platser som passade informanterna själva, för att de skulle kunna ha större möjlighet att medverka och att de även skulle kunna slappna av vid intervjun så mycket som möjligt (Fägerborg 2011:103). Detta resulterade i att intervjuerna gjordes på fik, på arbetsplatser, i vardagsrum och i kök. Som jag nämnde tidigare, är några av de tio intervjuerna korta och omfattar bara några minuter. Dessa intervjuer sammanfattade jag sedan i en text, tillsammans med tillhörande persondata. Denna typ av ”snabb” information har jag fått när jag frågat någon i min omgivning om Falks grav och den informationen har i vissa fall varit ovärderlig. Heléne Thomsson kallar detta för ”kunskap på köpet” där hon i förbifarten i vardagliga miljöer talar med någon och där samtalets innehåll mötte hennes kunskapsmål (Thomsson 2010:62–63). Detta har varit ett viktigt sätt för mig att komma i kontakt med mitt forskningsfält och få förståelse för de företeelser som sker på platsen. Även om material upplevs som ”kunskap på köpet”, trillade inte svaret från informanten ner i knät på mig utan jag gjorde ett urval. Jag valde att frågade och visade intresse för vad min informant hade att säga. Tack vare de korta samtalen fick jag också korta och spontana svar.

Under de långa intervjuerna spelade jag in samtalet och jag valde att anteckna en hel del kring omständigheter och förväntningar innan samtalet. Men för att kunna vara så närvarande som möjligt under själva intervjuerna, valde jag att anteckna även efter samtalet (Fägerborg 2011:105). Jag valde att arbeta med

frågeteman, istället för en strukturerad lista, för att öppna upp samtalet och få en bredare kunskap med fler nyanser och synvinklar. På så vis fick jag händelseopp beskrivna och kunde också ställa följdfrågor (Eriksson-Zetterqvist & Ahrne 2015:38). Djupintervjuer ser jag som ett samtal där jag som forskare har ett syfte och ett kunskapsmål, och genom samtalen kunde jag få reda på informantens personliga åsikter som annars kan tas för givna (Eriksson-Zetterqvist & Ahrne 2015:38). Intervjuerna gav mig möjlighet att få höra olika versioner av sägnerna som finns om Falks grav, och jag fick även höra om deras egna upplevelser, deras syn på och förhållanden till sägnerna och platsen. Jag fick höra individens egna tankar och hur informanterna själva väljer att positionera sig till sägnerna. Jag upplevde under samtalen att det krävdes mycket av mig som lyssnare och forskare, och jag var tvungen att "ge mig hän" in i informantens berättande, speciellt under de perioder då vi pratade om upplevelser och sägner. När någon berättar spökhistorier krävs det inte bara en bra berättare utan också en lika engagerad lyssnare som kan, och som vågar, trollbindas och ge den respons som förväntas. Alla berättelser bygger på en narrativ konstruktion och en överenskommelse mellan berättare och lyssnare. Berättaren återger vissa nyckelscener där lyssnaren tar vid och fyller i luckorna (Palmenfelt 2000:43–44). Jag vågade inta den förväntade lyssnar-rollen, jag "ojade till", lät mig bli uppskrämd, och sveptes med i berättelserna, och på så vis skapades *narrativ magi*. Om denna magi inte hade infunnit sig under samtalen, hade studiens kunskapsmål varit mycket svårare, eller inte möjliga att nå.

Genom mina gruppintervjuer fick jag möjlighet att istället se hur informanterna reflekterade kring mina frågor tillsammans. I dessa intervjuer var olika generationer deltagande och det blev tydligt hur generationerna hade sina egna versioner av sägnerna och förhöll sig olika till platsen. Jag tyckte också att det var lämpligt med gruppintervjuer eftersom berättandet av spöklika sägner och sägentrippar görs i grupp. Den upptrappade stämningen visade sig även här och det skapades ett berättande samspel, ett kunskapsbygge som jag fick vara med i, men nu hade jag också möjlighet att bevittna den mellan de andra deltagarna. Gruppintervjuerna bestod av vuxna personer med familjeförhållande till varandra och med nära vänner. På så vis blev också en makthierarki tydlig, där den äldre generationen talade mer. Jag som intervjuare valde ibland att passa frågan vidare till nästa informant för att alla skulle komma till tals (Thomsson 2010:70). Jag hade också två parintervjuer vilket var fördelaktigt då de kunde hjälpa varandra att minnas och i vissa fall även ifrågasätta varandras uppfattningar (Thomsson 2010:70).

Reflexivitet

Intervjuer är en kommunikation där inte bara forskaren har ett syfte, utan även informanten. I mitt fall kan jag uppleva att det fanns sociala normer som påverkade hur mina informanter valde att svara på mina frågor (Fägerborg 2011:94). Mina informanter blev påverkade under samtalen av den kontroversiella frågan om spöken och andar finns eller ej. Det fanns en tyst kamp där informanten valde att positionera sig i frågan, och jag anade en förvirring hos vissa informanter. Kanske var de oroliga för att jag som person och forskare skulle döma deras åsikter? Detta påverkade också de svar jag fick av informanterna och en del svarade med målande förklaringar, skapade en skrämmande stämning under intervjun och avslutade med att berätta att informanten fortfarande i dag inte vet vad hon hade bevittnat. De som förklarade fenomenen med "naturliga" förklaringar, var istället ganska korthuggna i sina svar och menade att Falks grav var en underlig plats, men inte mer än så. Under intervjuerna förhöll sig informanterna till narrativa konstruktioner; de berättade om sina liv på ett visst sätt för att förmedla sin identitet (Wolanik Boström 2005:24). Under samtalet positionerade informanter sig till raggarkulturen och sin identitet som raggare. En informant skämdes lite, och berättade med ett nervöst skratt att han hade "varit lite på raggen förr". En informant berättade att hon inte åkte raggabil till Falks grav, utan bara gamla Volvos, medan en annan gärna berättade om hur kul de haft när de åkte i sina raggarbilar till Falks grav. Eftersom flera av mina informanter berättade ut efter dåtiden, när de besökte graven, kantades samtalen av nostalgi. Härliga sorglösa ungdomstider när de åkte runt i bilar med sina vänner. De möjliga känslorna som informanten känt vid gravbesöket berättas inte, utan dåtiden förklarades efter informantens nutidsperspektiv (Gunnemark 2006:198). Under samtalen utväxlande även jag och mina informanter olika *samförståndsblinkningar* (Wolanik Boström 2005:34). Vi är uppväxta i ungefär samma trakter och har gemensamma referensramar om hur livet ter sig, därför kan säkert analysbara perspektiv både förbisetts och tagits för givet av mig som forskare. Det blev tydligt under mitt fältarbete hur intervjuer är en social kommunikation mellan mig och informanten som vi skapar tillsammans, och att intervjumaterialet är ett resultat av just denna kommunikation (Fägerborg 2011:92).

Sedan finns det även ett nästa steg där jag påverkar utgången av vad mina informanter har sagt, och det är under transkriberingsarbetet. Allt som allt har intervjuerna resulterat i över 100 sidor transkriberat material, och hur jag transkriberar påverkar vad jag sedan ser som analyserbart i intervjumaterialet. Det är under transkriberingen som jag upplever att min distansering till informanterna börjar, vad de sagt blir istället tecken, symboler och mönster (Ehn & Klein 1994:38). Analysen som jag har gjort efter det insamlade

materialet skrivs sedan ner av mig som en text. Texten är skapad av mig som forskare och efter de normer som säger hur en akademisk text ska vara utformad. Det innebär att jag både begränsas men också har makten för vilken kunskap som produceras via mitt skriftspråk (Beckman 2011:221). Därför kan jag inte garantera informanterna att de kommer känna igen sig i min analys och hur jag formulerar den i skrift, och på grund av detta väljer jag att anonymisera dem, både för att ge dem skydd från sig själva och för att jag ska kunna ha fria tyglar till att redovisa min analys. Alla informanter som citeras eller omnämns i analysen får anonymiserade personnamn som jag tilldelat dem.

Genom att ge informanterna namn blir citaten mer personliga och blir inte enbart text med ord, utan kan också förknippas med en person med personlighet. Jag har valt deras namn utefter två tidningsartiklar där *Svenska Dagbladet* listat de vanligaste namnen som var gällande under 1900-talets olika decennier⁴. Två informanter väljer jag att inte anonymisera eftersom de arbetar eller har arbetat med Falks grav och våra samtal har befunnit sig inom ramen för deras yrkesverksamhet.

Jag har valt att inte forma mina transkriberingar efter skriftspråket, specifikt för att få fram informantens dialekt och för att läsaren ska kunna uppleva att mitt studiefält är från en specifik plats. Men eftersom jag själv talar platsens dialekt blir jag också "hemmadöv" och kanske inte uppfattar alla små differenser i språket. Alla informanter talar dialekt i någon mån men i min transkribering kommer dialekten fram tydligare om de valt att använda dialektala ord eller uttryck. De citat som kan upplevs som o-dialektala behöver i själva verket inte vara det. Vid angivelse av citat skriver jag ut informantens tilldelade namn och personens födelseår, för att generationsperspektivet ska bli tydligt. Jag själv har fått beteckningen "S" i citaten.

Observation

Jag har genomfört tre stycken observationer, och vid två av dessa tillfällen har jag varit vid graven under dagtid, där jag fotograferat och antecknat, för att kunna se de materiella spåren av de aktiviteter som görs på platsen. Dessa två observationer resulterade i 50 fotografier och anteckningar. En observation gjordes med sex andra personer där vi utförde en sägentripp till Falks grav under kvällstid, på så vis fick jag även uppleva spänningen av att vara på plats; jag kunde se hur vi förhöll oss till platsens sägner, hur stämningen byggdes upp i bilen innan besöket och hur samtalet såg ut efter besöket. Men observationen gjordes utefter mina erfarenheter som individ, och ingen observation blir den andra lik. Jag såg vissa analyserbara perspektiv, och missade att se andra på

⁴ <https://www.svd.se/artiondets-vanligaste-flicknamn-i-storleksordning>
<https://www.svd.se/artiondets-vanligaste-pojknamn-i-storleksordning>

grund av mina privata intressen och på grund av mitt kunskapsmål (Arvastson & Ehn 2009:20). För att försöka förstå vad jag förväntade mig av observationen skrev jag ned mina tankar innan, för att sedan kunna kontrastera dessa med tankarna som fanns efter observationen. Detta var något som behövdes göras eftersom jag själv gjort flera sägentrippar i ödehus tidigare, och mina förutfattade meningar behövdes skrivas ned och ifrågasättas. De sex personer som var deltagande är sedan lång tid tillbaka bland mina närmaste vänner, och de var väl medvetna om att jag skulle bedriva forskning av vårt besök vid graven, men jag upplevde att vi alla kunde distansera oss från besöksanledningen. Troligtvis tack vare att mina vänner inte ser mig som forskare i första hand och att alla faktiskt ville åka till Falks grav just denna kväll. Jag hade funderat länge på om det ens var någon idé att genomföra en deltagarobservation eftersom jag antog att jag som forskare skulle påverka observationens utgång för mycket. Jag var lika deltagande som alla andra; jag berättade sägnerna, lyssnade på deras berättande och gjorde det som förväntades göras av mig som deltagare. Detta är något som andra forskare ofta avråder metodologiskt och att det kan vara en fara att vilja bli en del av gemenskapen, och ibland ifrågasätts kvalitén av denna typ av materialinsamling (Aspers 2007:69). Men jag var redan en del av gemenskapen. Jag behövde inte finna den. Jag var tvungen att vara deltagande, för hade jag bara stått där och inte deltagit hade det aldrig uppstått den stämning som eftersträvades. Utan deltagarobservationen hade jag aldrig förstått vad det faktiskt innebär att utföra en sägentripp på platsen. De folklorister som studerat dans och musik har även de använt sig av deltagarobservation för att nå sina kunskapsmål (se Ronström:1992; Nilsson:2009).

Även om jag inser att mitt deltagande kan ha skapat flera möjliga utgångar av observationen är jag ändå skeptisk till inställningen att forskaren måste vara restriktiv och känsloneutral inför sina informanter och sitt studiefält, för att hålla en forskarroll. Tvärtom måste du bli privat och dela med dig av dig själv för att få något i utbyte. Forskaren ska inte vara rädd för att lämna ut sig själv och insupas i det ämne hon eller han studerar (Bremer 2011:205). Jag anser att min fältstudie redan är präglad av mig som person, och det hände redan när jag började anteckna och tryckte på den första knappen på tangentbordet (Pripp 2011:65). Det enda jag kan göra är att fundera på hur jag väljer att uppfatta mitt deltagande i observationen och hur mycket jag påverkade. Vad är det som är *jag* i observationen och vad är det som är mina informanter? Genom att jämföra mina anteckningar före och efter observationen, kan jag vara reflexiv över hur jag uppfattat observationen, vilket blir en typ av en meta-reflektion. Deltagarobservationen pågick under cirka tre timmar och resulterade i åtta inspelade klipp, vilket sammanlagt blev 36 minuter inspelad film, samt flera fotografier och anteckningar.

Arkivmaterial: forum på nätet, ett frågelistsvar och folkminnesuppteckningar

Ett annat sätt jag valt att observera sägentripptar på är via internet. Jag har funnit klipp på Youtube, tidningsartiklar, konversationer i forum, blogginlägg och fotografier på Instagram. Där Falks grav har besökts, omtalats, diskuterats och porträtterats. För att min studie ska bli legitim har det varit viktigt att samla in detta material för att se hur sägnerna kommuniceras på internet och vad i sägnerna som diskuteras. Det har också varit viktigt, eftersom mina informanter under intervjuerna tittade tillbaka och berättade om sina besök vid graven, att med hjälp av internetmaterialet kunna uppfatta hur sägentripptar gjorts av personer i realtid. Via klippen har jag dessutom kunnat observera en sägentripp utan att jag som forskare påverkat dess utgång (Kozinets 2011:88). Studerandet av forum har också varit en tillgång eftersom kommentarerna är beständiga över tid och på så vis har jag kunnat studera en längre diskussion, och ur diskussionerna har jag kunnat urskilja analyseringsbara mönster (Kozinets 2011:105). Både klippen och blogginläggen är material där personer visar och berättar om sina strapatser med tillhörande rörlig bild och fotografier. Men dessa klipp och poster är också identitetskonstruktioner, eftersom personer aktivt har valt hur de vill porträttera sig själva och lagt ut det på nätet för allmän beskådan (Berg 2015:146). Med detta kommer också många frågor; vad har de klippt bort i sina filmer, och vad har de inte filmat? Vad har personerna i sina blogginlägg valt att inte skriva med, och hur vill dessa personer framställa sig själva? På grund av detta kan materialet inte studeras som en helhet, där jag får veta allt om personernas omständigheter, utan är en polerad bild av personernas vardag.

Jag har också sett filmen *Falks Grav – Historien om postrånarna Jonas Falk och Anders Frid* som spelades in år 2015 och som har visats på flera biografier runt om i Skaraborg. Filmen ger mig förståelse för hur sägnerna kan kommuniceras och hur de som arbetat med filmen valt att porträttera sägnen om Jonas Falk. Det har i efterhand visat sig vara viktigt eftersom flera av mina intervjuinformanter refererat till filmen när de återberättat sägnen om Jonas Falk. Det är viktigt att tänka på att materialet jag talat om ovan också är skapat av sin samtid och är ett arkivmaterial, vilket lätt glöms bort eftersom materialet alltid finns tillgängligt och är en del av vår vardag. Därför finns det också en risk att uppfatta materialet som offentligt (Hyltén-Cavallius 2011:227). Problemet är att personer som offentliggjort sitt liv, i exempelvis bloggar, kan se dessa som privata sfärer och förväntar sig inte att forskare ska analysera materialet. Därför har det varit viktigt för mig att ta kontakt med respektive bloggare och "instagrammare", och be om lov att få publicera deras fotografier och ha med deras texter i analysen. I forumstråden på Flashback är deltagarna redan anonymiserad, via sina "nicknames", vilket är ett tillräckligt skydd för att säkerställa deras anonymitet.

Jag sökte möjliga informanter att intervjua på Facebook och fick tyvärr inget napp, men istället fick jag ett oväntat och snabbt nedskrivet memorat via forumets chatt, och indirekt blev den skrivna texten ett frågelistsvar. Jag sökte efter informanter och skrev kort ned om vad jag ville intervjua om, och efter dessa riktlinjer formade sedan personen ett nedskrivet memorat. Eftersom jag skickade ut förfrågan i "Hjo-gruppen" på Facebook, där troligtvis en hel del personer känner till sägnerna, var också min "frågelista" riktad och jag fick ett utförligt och detaljrikt svar (Hagström & Marander-Eklund 2005:20).

Jag fick känslan av att personen behövde berätta om sin upplevelse, att det var ett sätt för henne att äntligen få berätta för någon utomstående som inte skulle döma. Frågelistsvar anser Carola Ekrem vara bekännelsernas genre och kanske även lättnadens (Ekrem 2005:38). Jag skrev tillbaka i chatten och ställde följdfrågor och tackade för berättelsen, men fick inget svar. Några månader senare hörde jag av mig igen och frågade om jag fick publicera hennes berättelse i uppsatsen, vilket gick bra och hon svarade vid detta tillfälle på mina följdfrågor. Den insamlade texten tar formen av en digitalt kommunikativ levnadsberättelse som formats efter mina ställda frågor.

Jag har också använt mig av domprotokoll, flera artiklar i hembygdsföreningsböcker om Falk och Frids historia och levnadsförhållanden och folkminnesuppteckningar som i vissa fall består av ögonvitnesskildringar, för att få en uppfattning om hur sägnerna om Jonas Falk tagit sin form under 1900-talet. Genom arkivmaterial kan jag fått en förståelse för människors görande och tänkande över tid (Klein 2007:114). Men det är också ett problematiskt material som kommit till under speciella förhållanden. Beroende på arkivets fokusområde är materialet insamlat på olika sätt och med olika syften. Arkivmaterial är ett material som är skapat med ett syfte, och folkminnesuppteckningar är ett material som tillkom för att bevara den "folkliga själen", men materialet kritiserar ofta för att vara romantiserande och är en konstellation av vårt nationella kulturarv (Klein 2007:115). Arkiv och arkivmaterial producerar en normativ och legitimerad kunskap; en kunskap som samlats in, bearbetats, förändrats, redigerats och sedan tillkommit via skrift (Klein 2007:117). När jag har studerat folkminnesuppteckningarna har det varit viktigt att fundera på vad upptecknaren kan ha frågat berättaren och inte, samt vad upptecknaren valt att renskriva i den befintliga uppteckningen. I folkminnesuppteckningarna stod det inget om Jonas Falk som spöke eller att det spökade på platsen. Istället beskrevs vart olika skeden i historien hade hänt och i ögonvitnesskildringarna fanns det information om spetsgården och om de kloka gummornas kommers efter avrättningen. En enkel slutsats, förefaller vara att personer i bygden inte trodde att det spökade vid graven under 1930-talet. Men i själva verket var kanske inte upptecknaren intresserad av de paranormala fenomenen på platsen och valde därför att varken fråga om det eller skriva ned

det. Därmed kan jag inte utesluta möjligheten att personer trodde att det spökade på platsen även under 1930-talet.

Moraliska och etiska riktlinjer: att forska om människor

Frågor om hur forskare ska förhålla sig till sitt insamlade material från nätet, och hur det ska presenteras i en analys, är frågor som alla forskare bör ställa sig. Det är lätt att glömma bort att det är människor bakom kommentarer och fotografier, men Vetenskapsrådet har formulerat flera riktlinjer för hur forskare bör förhålla sig till etiska frågor under sitt forskningsarbete (2011)⁵.

Diskussionsunderlag för internetbaserad forskning har getts ut av Markham och Buchanan (2012), där de skriver att det är viktigt att skydda de personer som befinner sig inom det aktuella forumet som studeras, och även forumet i sig om det är ett litet forum eller om det rör sig om en sårbar grupp⁶. Att en informant på nätet är sårbar avgör forskningskontexten, och de etiska principerna ska appliceras individuellt för varje informant, och inte kollektivt. Det vill säga; jag måste för varje individ avgöra vilket skydd de behöver. Därför förhåller jag mig olika till individsskydd beroende på om det är en persons fotografi från det sociala mediet Instagram jag använt, något från ett forum där alla informanter redan anonymiserat sig själva eller om jag tagit material från en blogg. Det är svårt att avgöra vad en person som är delaktig på nätet anser vara sin privata eller offentliga sfär och hur personen förhåller sig till världen på nätet (Berg 2015:154). De etiska riktlinjerna är konkreta men som forskare måste jag ta egna beslut efter vad jag anser är rimligt. Etiska riktlinjer är enkla att förstå och är ett bra underlag för teoretisk diskussion men är svårare att arbeta med i praktiken. Jag måste handla med riktlinjerna i åtanke och faktiskt ta egna beslut. Exempelvis väljer jag att inte underrätta de personer som figurerar i de Youtube-klipp jag kommer använda i min analys. Klippen är inga blogginlägg där de lämnar ut sig själva som individer, och de har valt hur de vill porträttera sig själva och de har gjort ett aktivt val att publicera materialet för allmän beskådan. Dessutom kommer jag inte analysera de figurerande personerna individuellt på klippet, utan kommer istället studera vad de *gör* vid Falks grav och hur de handlar efter sägner. Bloggar är en mer privat sfär där personens känslor, tankar och åsikter kommer till tals och därför väljer jag att fråga individen om lov innan jag publicerar materialet i uppsatsen. Om lov till att både referera till deras blogg, använda deras fotografier och använda deras bloggnamn i analysen. Det finns ingen anledning till att försöka anonymisera de bloggar som jag refererar till, eftersom bloggar och citat är sökbara på internet och är därmed svåra att anonymisera (Berg 2015:155). Det är betydligt enklare att fråga

⁵ <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

⁶ <https://aoir.org/reports/ethics2.pdf>

bloggaren om lov och eftersom jag studerar ett, vad jag anser vara ett relativt okänsligt ämne, fungerar denna lösning vid denna studie.

Disposition

I de tre nästkommande kapitlen redogör jag för min analys av studien och det fjärde kapitlet består av en slutdiskussion samt några avslutande ord. I det första kapitlet *"Sägner om Jonas Falk och hans grav"* redogör och diskuterar jag kring de sägner som berättats för mig under mitt fältarbete. Jag skriver ned en egen version av den historiska sägnen om Jonas Falk och Anders Frid och diskuterar kring de två olika versionerna som finns. Jag redogör och diskuterar även de platsbundna sägnerna, hur sägnerna agerar tolkningsram för memorat och jag studerar också vandringssägnerna. I det andra kapitlet med namnet *"Sägentripp - Den motorburna ungdomen"* studeras och analyseras sägentripparna till Falks grav, där "truppen" delas upp i tre delar för att analysen ska bli mer strukturerad, och det är i detta kapitel som jag studerar hur sägner agerar som modell till handling. I det tredje kapitlet *Tradering och spridning* studeras den muntliga traderingen och hur den historiska sägnen sprids via internet. En forumstråd studeras, där deltagarna tros söka sanningen om Jonas Falk och hans grav, och till sist analyseras också hur sägentrippar på internet skapar möjlighet till fortsatt handling. I alla tre analyskapitel har jag en avslutande sammanfattning för att tydliggöra, och för att kunna diskutera, kapitlets resultat. Det fjärde och avslutande kapitlet består av en sammanfattning och en fortsatt analys; jag ifrågasätter begrepp och ställer mig frågan om uppsatsen avmystifierar sägnerna om Falks grav.

Sägner om Jonas Falk och hans grav

Den historiska sägnen

Den historiska sägnen om Jonas Falk och Anders Frids liv och öde är en berättelse som ofta återberättas i antingen en kort eller en lång variant. Båda varianterna har sina olika tolkningar om vad som verkligen hände och varför de agerade som de gjorde. Den längre varianten förmedlas i skrift, innehåller mer historisk nedskrivna fakta och ger utrymme till författarens egna värderingar, medan den korta används för att förmedla sägnen muntligt. Informationen i den muntliga versionen är ofta knapp, men berättaren väljer att berätta de bitar som hon eller han anser vara det viktiga och intresseväckande i sägnen. Detta kommer bli ännu en nedskrivna version av den historiska sägnen där jag berättar om Falks öde, men den är inte mer sann än någon annan. Jag har valt att skriva ned denna version för att min kommande analys av den historiska sägnen, ska kunna förstås och bli legitim. Jag har aktivt valt att inte skriva med alla de gårdar som omnämns i berättelsen. Inte heller alla olika personnamn eller alla de citat som Falk sägs ha sagt. Detta gör jag för att själva berättelsen ska komma fram och inte försvinna i olika personnamn och ortnamn. Min version baserar jag på de tre hembygdsartiklar som finns, en sammanfattning av domboksprotokollen⁷, en intervju och de folkminnesuppteckningar och ögonvitnesskildringar jag har tagit del av.

Postrånet vid Sandhem

Jonas Falk föddes den 4 mars år 1828 i Habo socken. Han blev tidigt faderlös då hans far gick bort i lungsot, och hans mor Helena Nilsson gifte sedan om sig med Anders Frid. Anders Frid var född år 1820 och var soldat vid Jönköpings regemente, precis som Falks far varit. När Falks far gått bort gifte troligtvis Helena om sig för att slippa fortsätta leva på socknens bekostnad och i fattigstugan. Någon gång ska Falk ha gått som skräddarlärning hos sin bror i Jönköping, men både Frid och Falk var kända i Habo och Sandhems församling för att begå stölder, och kyrkoherden Blombergs anteckningar om deras uppförande var knappast fläckfria. De förfalskade sina prästbevis för att kunna lämna socknen, först Frid och lite senare Falk, för att kunna söka sig ett bättre liv. I maj år 1854 for Falk till Stockholm under falskt namn och arbetade med skrädderigöromål. Det sägs även att han redan i sin hemsocken pratat om hur lätt det skulle vara att råna en postdiligens. Väl i Stockholm träffade Falk sin styvfar Frid och det fanns en vilja dem emellan att komma över en större summa pengar. Falk berättade för Frid om möjligheterna till ett postrån i hemtrakten, på den vägen där postdiligensen från Jönköping passerade.

⁷ En dokumentärschildring av Carl-Axel Nyberg.

För att få ihop pengar att fara hem och utföra rånet tog Falk de kläder han skulle lagat i sitt arbete och pantsatte dessa. Frid ska enligt berättelserna vara osäker om rånet var en bra idé men lät sig övertalas. De lämnade sina arbeten och åkte med ångbåten "Esaias Tegnér" till Hjo. Väl i Hjo träffade de lösdrivaren Carlsson som de lånade husrum hos och de skaffade även ammunition. Väl tillbaka i Sandhem socken sov de över i Falks syster Lottas lada, för att ingen skulle få syn på dem. De tog systemens mans bössa och natten mellan den 22 och 23 augusti 1854 skedde rånet. Det sägs ha varit en mörk och regnig natt, och Falk och Frid stod gömda intill vägen mellan postgårdarna Håknarp i Habo och Sibbarp i Sandhem. Den vägen kallas än i dag för postledet.

De stod vid en grind och väntade på postdiligensen som kördes av en postiljon och en skjutskarl. När postdiligensen stannade och skjutskarlen klev av för att öppna grinden slog Falk och Frid till. Frid skulle slå skjutskarlen i huvudet med en påk och Falk siktade med bössan mot postiljonen. Falk sköt mot postiljonen men träffade illa i högra skuldran, och postiljonen sägs då ha skrikit "vänd, vänd" till skjutskarlen men Frid slog honom i huvudet med påken. Falk slog postiljonen med bösskolven och trodde därmed att han var död. Därefter satte sig Frid och Falk i diligensen och körde iväg i motsatt riktning mot Gölgerysmon. De färdades fort och en person ska ha sett dem när de kom åkandes på vägen. Mellan Nykyrka och Västerkärr åkte de in på en skogsväg där postväskorna togs av kärran och Falk körde sedan diligensen ut på landsvägen och lämnade den. Väl tillbaka hos Frid färdades de sedan till fots genom Gruvereds skog, och efter en halv mil stannade de och tittade i postväskorna. De länsade väskorna på alla pengar och lämnade dem sedan i en markhåla i Abbarp. När de gick vidare mötte de i förskräckelse Petter Johansson i Abbarp, även kallad "Simmapetter", och Falk täckte sitt ansikte för att inte bli igenkänd. De gick mot Hjo och väl framme räknade de sina pengar. De lär ha kommit över nära 2000 riksdaler banco. I Hjo förströdde de sig och köpte kläder och tog sig några järn. Samma man de mött tidigare i Hjo, lösdrivare Carlsson, som troddes vara från Torkelsryd eller Gate, hjälpte dem att ta sig tillbaka med båt till Stockholm. 28 augusti var de tillbaka, och de trodde att faran var över, men skjutskarlen och postiljonen hade efter rånet vaknat till liv och tagit sig till en närliggande gård. Sockeninvånarna gick skallgång och fann diligensen, och några av de uppslitna postväskorna, och flera ögonvittnen hittades som kunde vittna mot Falk och Frid. Några dagar senare avled dock postiljonen av sina skador.

Falk arbetade vidare med sina skradderigöromål och Frid arbetade fortsatt som murare. Men snart blev personer förargade för att de inte fick tillbaka de kläder som Falk hade pantsatt före sin resa till hemtrakten. Falk försökte tysta missnöjet genom att ge dessa personer pengar men de hade redan polisanmält honom och han blev snart häktad. Vid förhören fick polisen veta att han gått under falskt namn och att han egentligen hette Jonas Falk och kom från

Skaraborgs län. Han blev kvar i häktet och polisen sökte efter närmare upplysningar om hans forna levnadsomständigheter. Snart fick polisen nys om Falk och Frids tjuverier och om postrånet. Frid fick veta att Falk satt i förvar. Han blev då orolig och försökte fly från Stockholm, men polisen grep honom i skogen där han bodde i en jordhåla. Han ska ha försökt dränka sig vid gripandet men lyckades inte. Både Falk och Frid nekade till brottet men hade svårt att förklara var de befunnit sig natten mellan den 22 och 23 augusti. Rannsaking och en dom genomfördes, och flera personer kunde vittna om att de sett Falk och Frid i hemsocken när rånet hade skett och att deras tidigare levnadssätt inte varit hederligt. Under tiden satt Falk i häktet i Mariestad och Frid, samt lösdrivare Carlsson, häktades på olika platser för att hållas isär. Falk fortsatte att neka till brott, trots att alla bevis pekade på att han var skyldig. Frid valde sedan att bekänna brottet och när Falk fick veta detta gjorde han detsamma. De berättade hur allt hade gått till och att deras intentioner inte hade varit att mörda postiljonen, men att de till varje pris hade velat råna postdiligensen. Falk och Frid dömdes därmed till avrättning.

Frid sökte om nåd och fick det också av konungen. Den 24 oktober 1855 förskonades Frid från avrättning och straffades istället till 28 dagar med vatten och bröd, samt till livstids fängelse⁸. Falk förväntades också be om nåd men han tvekade, istället bad han om att Frid skulle benådas. Men till sist skickades även en ansökan om benådning från Falk på fängelseprästens uppmaning. Konungen valde att inte benåda Falk, men Falk tog meddelandet om dödsdomen med stort sinneslugn och tillsammans med fängelseprästen bestämde de att Falks dödsdag skulle bli den 21 november 1855.

Andra skriftliga källor

Här slutar ofta de historiskt dokumenterade källorna, och andra muntliga källor som formats i skrift börjar ta vid. Det finns källor från folkminnesuppteckningar som innehåller information om avrättningen, där det istället är invånare i bygden som återberättat det deras äldre släktingar berättat om avrättningen. Per Wahlström, född år 1958 arbetar som museipedagog på Tidaholms Museum och är insatt i folkminnesuppteckningarna, samt vad som sägs i bygderna. Han berättade för mig om färden till avrättningen och att en klok gumma hade ropat mot fångkärnan:

⁸ Anders Frid avtjänade sitt straff i ett straffängelse i Varberg och sedan i centralfängelset i Landskrona. Efter 32 år i fängelse fick han ännu en gång benådning av konungen och förpassades till hemorten Nykyrke. Han ingick sedan i ett nytt äktenskap och avled 15 april 1904.

Per: *Det var ju till och med i Dimbo, eller i Daretorp, som det var en klok gumma som var så himla sugen på blod så ho tjoade te där, när han satt på fångkärren då va. "I kan la rispan lite?"... så att det dröppar lite blod då, menade ho. Ho ville ha blo redan innan hahah, ho var lite för försmak hehe. "Lugn go vänner", sa han. "Det händer inget för än jag är framme", hade han sagt.*

S: *Aaah! Är det därför han säger det?*

Per: *Mm, mm!*

S: *För det har jag tänkt på, varför i jössenamn säger han de bara i tomma intet för? Så då är de ju därför!*

Per: *Ja! "Rispan lite", så det börja läcka lite ur han då va.*

Att Falk skulle ha sagt detta hade jag hört innan vid något tillfälle, men kunde inte placera när han i historien skulle haft anledning att säga det. Per berättar också för mig att Falks avrättning var den enda som gjordes på Svedmon. Han berättade även att det var personer i bygden som fick stå spetsgård under avrättningen. Att stå spetsgård innebar att kommenderade personer från socknen stod med spetsiga pålar runt den person som skulle avrättas, för att den dömde inte skulle kunna fly⁹. Eftersom avrättningarna var få under denna tid samlades mycket folk på Svedmon för att beskåda hur Jonas Falk tog sitt sista andetag. Barn fick klättra upp i träden för att kunna se när bilan föll, och rackaren¹⁰ sålde Falks blod till kloka gummor som hade åkt långt för att få lite av det magiska och botande blodet.

Per: *När han då har avrättat honom och man hör ett väsande ljud.*

S: *Ja?*

Per: *Det låter ett väldigt konstigt ljud då va, det är när han drar in sina sista lungtag genom avhuggna (goulp) det blir alldeles tyst.*

S: *Ja, just det.*

Per: *Förutom att man hörde några dunsar och det var alltså barn som svimmat som hade klättrat upp i trä, (duns), (duns), (duns) hörde man då. Sen satte rackaren igång sin kommers.*

S: *Ja.*

Per: *Han tar då fram kloka gummer.*

S: *Mm!*

Per: *Som står på kö för att köpa blo. Och han tar en daler av de som hade och var lite välbeställda. Och av de fattiga kloka gummera som inte var så välbeställda to han 36 shilling står det då va.*

S: *Okej.*

Per: *Så han hade heheheh differerat taxa till hur mycket*

⁹ http://www.saob.se/artikel/?unik=S_09537-0049.F60e&pz=3

¹⁰ Rackaren var bödelns dräng och tog ta hand om förberedelserna inför avrättningen, och han grävde också ner Falks lik i graven. Rackaren utförde det arbete som ansågs ovärdigt; slaktade och flådde hästar samt tog hand om stadens avfall.

S: *hahaha det var väl redigt.*

Den historiska sägnen är sig ofta lik när den återberättas i skrift och den innehåller samma händelser. Men namn, hur mycket pengar de kom över, var Falks skott satte sig i postiljonens överkropp, vilka gårdar som var i närheten av rånet och om det var en eller flera postväskor som stals varierar. Olika författare tolkar sägnen och Falks levnadsförhållande på olika sätt. De som skrivit ner sägnen i hembygdsföreningsböcker har ett aktivt intresse, har velat dokumentera den historiskt, men deras texter är också mer eller mindre skrivna som romaner. Förhållandet mellan Anders Frid och Helen Falk romantiseras gärna och Jonas Falk framställs som "tjuven i dramat" (Lippold 2005). Kanske har författarna till hembygdsföreningsartiklarna aktivt valt att tydliggöra att Falk faktiskt var skyldig, eftersom titeln i Lippolds artikel är: "Det var Falk som gjorde det". I den muntliga versionen som sprids, och har spridits i bygderna, är nämligen Falk oskyldig.

Den muntliga versionen: Ett offer av sin egen tid

Den historiska sägnen är inte lika detaljerad muntligt och framförallt inte lika lång. När den berättas muntligt finns det vissa narrativa element som alltid framställs i berättelsen; Falks namn nämns, att han rånade en postdiligens, att han blev avrättad och var avrättningen skedde. I bland nämns också att han vägrade begära nåd av kungen och att han skulle varit den siste som blev avrättad, men om han var den sista som avrättades i socknen, i länet eller i Sverige verkar inte vara viktigt att nämna. Dessa narrativa element förhöll sig alla mina informanter till när de berättade den historiska sägnen för mig. Hela den långa skriftliga sägnen verkar inte vara intressant utan det räcker med denna knapphändiga information för att sägnen ska bli spännande och givande. Informanten som jag valt att kalla Jan, född 1957 berättar:

Jan: *Neej, det gjorde vi inte. Jag kan inte mycket om Falk egentligen, jag vet att det är den siste som blir avrättad, så att säga men... men han var väl rånare egentligen?*

S: *Mm.*

Jan: *Det var väl inga allvarliga brott han gjorde så. Han rånade en postdiligens med massa pengar men jag vet inte om de hitta pengarna men.*

Jag har fått ta del av en skriftlig källa som har haft stor inverkan på den historiska sägnen och hur den sedan muntligt traderats över tid. Den skriftliga källan som finns om Falks sista dagar i livet är skriven av fångpredikanten Frans Wilhelm Lewerentz, och trycktes i Mariestads Weckoblad den 24 november

1855¹¹. Lewerentz skildrar Jonas Falks färd från fängelset i Mariestad till Svedmon på Hökensås och han berättar också om Falks sista tid innan avrättningen. Falks förklaras som lugn och harmonisk, att han hade gått vidare och släppt sin inre plågoande. Falk läste bibeln flitigt, citerade från den och blev en lyckligare människa. I den muntliga versionen av den historiska sägnen framställs Falk som mer eller mindre oskyldig. Han framställs också som en person som blev religiös, som värna om sin familjs bästa och tog sitt straff med ro. Jag blev varse om hur några av mina informanter tolkar Falks handlingar. En informant född år 1987, som jag har valt att kalla Andreas, upplevde Falk som en "Robin Hood"-person som snuvade staten på pengar, pengar som han istället behövde själv. En annan informant född 1962, Lena, antydde att det var synd om Falk, att han hade haft det fattigt och eländigt. Det finns en uppfattning om att Falks handlingar kantades av det slitiga liv han hade, och att han var ett offer av sin egen tid. När personer berättar om sitt lokalsamhälle och om en plats historia väljer de ut de delar som förklarar varför samhället har blivit som det är, och i och med att informanterna väljer att förklara Falks levnadsomständigheter på detta sätt, menar de att det kunde varit annorlunda (Arvidsson 1999:31–32). Sagor och berättelser om rövare som stått vid sidan av lagstiftningen kan i samhället få status av upprorisk mening och dessa berättelser har fått hjälteposens format. Till exempel är berättelserna om Robin Hood av sådan karaktär (Arvidsson 1999:76). Hjälteedikningar handlar ofta om makt och vem som har makt. Ofta är det en kung som förklaras som hjälten men i detta fall är det tvärtom, det är Falk som snuvar överheten på pengar och dessutom var han inte rädd för döden (Arvidsson 1999:36–38). Tack vare, eller på grund av hans kamp mot överheten, hans obefintliga rädsla för att dö och fångpredikantens skrivna ord om Falks religiösa befrielse har han i den muntliga versionen fått hjältestatus (Arvidsson 1999:39).

Enligt den muntliga versionen sökte aldrig Falk någon benådning och Frid skulle varit Falks vän. Falk tog sitt straff för att Frid skulle kunna komma undan, och på så vis slapp Frids barn bli faderlösa. Men enligt de historiskt tryckta källor som jag redovisat tidigare, så var Falk och Frid inte vänner utan Frid var Falks styvfar, "Frids barn" var egentligen Falks syskon. De båda framställs i den skriftliga versionen som skyldiga och Falk sökte faktiskt benådning hos kungen. Per Wahlström berättade om detta för mig:

Per: Sedan kom det ju fram, och i början när jag hörde den här historien när jag var liten när min morfar var med och visade Falks grav. Då sa man att det var ett offer som låg där, för att det egentligen inte var han som...

S: Ja!

¹¹ Fångpredikantens skrift som publicerades i Mariestads Weckoblad, har jag fått ta del av som en andrahandskälla, där Carl-Axel Nyberg återgett originalskriften.

Per: Har gjort det här, skjutit postiljonen.

S: Ja.

Per: Utan det var hans kompanjon Frid då va och Frid var bara en kompis, enligt den tidens diskussion.

S: Ja.

Per: Men sen när man forskat så var det styvfadern som bara var ett antal år äldre.

S: Ja, han är ju bara åtta år äldre.

Per: Ja!

S: Ja, för det var då jag blev så där att "fasen då kan ju inte..."

Per: Ja, och det var ju ett krimo alltså, det var en kille som inte var världens bästa förebild.

S: Nej.

Per: Nej.

Per: Och han hade då, ett eget soldattorp, han var också soldat, så dör ju då Jonas pappa. Han dör ju i lungrot. Då är ju hon alltså med fyra barn... ensam och då får hon inte bo kvar på sitt soldattorp.

S: Nej.

Per: Utan då måste hon flytta eller skaffa sig en ny soldat. Den ända som fanns till buds i närheten var den här då va, så det blev... en väldigt märklig situation. Hon var ju mycket äldre än honom med så att.

S: Ja, det måste hon varit då.

Per: Ja, visst.

S: Ja, för det var det jag tänkte också.

Per: Men det var ändå lite... som gjorde historien när man började läsa det här lite mer noga då. Titta i förhållningsprotokoll och de här gamla tings... förhören, "vad fasen den här myten som har varit den är ju helt uppdiiktad bara, det är inget som stämmer då va".

Efter att filmen *Falks Grav – Historien om postrånarna Jonas Falk och Anders Frid* (2015) visades på biografier runt om i Skaraborg har många personer fått en annan bild av vem Falk var och hans handlingar. I filmen har de använt sig av den skriftliga historien och inte de muntliga, och många från en äldre generation gick frågandes från biograferna. Jag undrar hur en yngre generation i framtiden kommer få ta del av den historiska sängen och hur den kommer förmedlas till dem; som skyldig eller som oskyldig? Jag tror att även om filmen om Falks grav gett ett, för många, nytt perspektiv av den historiska sängen så kommer troligtvis den muntliga versionen aldrig helt försvinna. Den muntliga versionen är formad efter en lokal narrativitet och den berättas gärna för att behålla mystiken kring Falks levnadsomständigheter. Andreas som pratade om Falk som en "Robin Hood"- karaktär nämnde även att människor kanske ser Falk som oskyldig och utnyttjad eftersom vi i dagens samhälle generellt är emot dödsstraff. Det blir tydligt hur synen på Falks öde varierar efter den rådande

tidens samhällsnormer och att det i alla tider funnits en längtan efter sanning. Det som verkar vara viktigt att veta om Jonas Falk är att han rånade något och sedan blev avrättad för det. Kanske var han dessutom oskyldig. Den historiska sägnen tar sin form genom olika typer av kommunikation och anpassas också därefter. Det jag har blivit varse om är att den historiska sägnen inte alltid har så stor betydelse för att en plats ska vara intressant. Det verkar istället som om det är de platsbundna sägnerna som skapar spänning och mystik. En mystik som gjort att fler blivit intresserade av den historiska berättelsen. Vi kommer aldrig få veta hur det egentligen var, eftersom människor skapar sig en egen sanning i tid och rum. Informanten som jag valt att tilldela namnet Hanna, född år 1991 nämnde detta under vår intervju när vi stått länge och pratat om vem som kunde berätta mer för mig om den historiska sägnen. Hon konstaterar att vad som är "sant" och vad som är "faktabaserat" inte spelar så stor roll, det är vad vi säger till varandra som blir sanningen:

Hanna: Inte bara konkret fakta utan bara vad som sägs, för det är ju ändå det som lever kvar, det är ju det vi... det vi pratar om är det som på något vis blir sanningen i slutändan.

På skylten vid Falks grav finns en kort version av den historiska sägnen, som formats efter den muntliga versionen. Det är denna besökare möter och kanske återberättar för någon annan¹².

¹² Fotot är taget av författaren, 2015-04-23.

Platsbundna sägner

Det har varit svårt att ta reda på när Jonas Falk troddes börja spöka vid sin grav. Kanske har platsen ända sedan avrättningen uppfattats som kuslig och obehaglig att passera. Per Wahlström berättade vid vårt samtal att det fanns flera kolmilor på Hökensås under 1800-talet. Kol brändes och forslades med häst och vagn västerut via "gamla göteborgsvägen" som går förbi graven. Vägen leder inte direkt till Göteborg men där samlades de som körde kolet i en enad trupp, innan de påbörjade sin resa till Göteborg, och där av namnet. Den närmaste avrättningsplatsen låg i Velinga men flyttades någon gång under 1800-talets mitt. Avrättningsplatsen låg nära en byggnad som fungerade som en uppslutningsplats och området runt omkring var bebott. På Velinga avrättades under 1840-talet en hustrumördare och det var troligtvis sista gången någon blev avrättad där. Avrättningsplatsen valdes att flyttas efter att hustrumördarens frusna huvud, som hade suttit på en påle, kastats in i byggnaden mitt under en festlig tillställning. Jonas Falk blev därmed avrättad och begravd på den sandiga mon i Hökensås.

Så här kan graven se ut en dag i februari¹³. Platsen är öppen, torr, sandig och omgiven av tallar som susar i vinden.

¹³ Fotot är taget av författaren, 2017-02-15.

De färska blommorna

Det finns flera platsbundna sägner om Falks grav, det vill säga sägner som formats och förknippas med platsen samt med Falks spöke. Jag skrev i det förgående kapitlet att den muntliga versionen av den historiska sägnen återberättas mycket kort, men istället fick jag långa och målande berättelser om de platsbundna sägnerna. Den platsbundna sägen som är mest etablerad och har traderats i generationer är sägnen om de färska blommorna. Den första frågan jag fick när jag varit och besökt graven vid observationstillfällena var: "Var blommorna färska?".

Sägnen säger att det alltid finns färska blommor på graven och att de byts ut vid midnatt av en okänd nattlig väktare. Vem är det som vill hedra Falks minne med blommorna? Det finns flera berättelser om personer som sovit över på platsen för att försöka ta reda på det¹⁴. De som övernattar har ofta somnat till i någon minut och så finns det helt plötsligt färska blommor. En del tror det är ett övernaturligt spöke, eller att det är någon av de närliggande turistbyråerna som lägger ut blommor för att locka besökare, samt att det kan vara efterlevande släktingar till Jonas Falk. Att blommorna byts ut till färska vid just midnatt är inte någon slump, midnatt har i folktron länge ansetts vara en tid som är farlig och mystisk. Midnatt är en tidslig gräns som indikerar dygnets skifte, och som skiljer dag från natt. Natten är det oförklarligas tid och dagen människans (Stattin 2008:53). Hur denna platsbundna sägen tog sin början finns det teorier om, och Per berättade för mig att efter avrättningen övernattade kommissarie Rot och en korpral vid graven för att ingen skulle skända den:

Per: De låg där hela natten och hörde inte ett ljud. Sedan när de kom ut på morgonen då, lite sömndruckna i den där lilla köja de hade byggt. Då får de se att det finns blommer på graven men de har inte märkt att någon har varit där på natten. Det var det som var lite märkligt då.

S: Just det, det är där det börjar?

Per: Det är där det börjar! Och sen har det hållt på då va, men jag tror att det var systemen Lotta då. Hans yngre syster som var.

S: Som var första där och lade.

Per: Som smög sig dit på något vis. Det måste nästan varit så!

S: Det känns ganska rimligt.

Per: Ja och sedan har det blivit en myt då va men ingen har velat ta på sig att de har varit där och lagt blommer men det är nog så, sedan har nog släktingar till Lotta och hennes anförvanter kanske då, fortsatt med den här traditionen då, att lägga blommer på graven.

¹⁴ Ett exempel är de två tjejer från medieprogrammet i Skövde, som jag berättade om i inledningen (s.1). De sov över vid graven och tältade på platsen.

Så här kan sägnen ha börjat ta sin form men det kan också vara en efterhandskonstruktion. Det som är fascinerande är dock att någon eller några upprätthåller sägnen via handling. När jag talade med John Tornblad, född 1985, som är en av de personer som gjort filmen om Falks grav, berättade han att det var flera personer som hörde av sig och ville berätta att de lagt blommor på graven:

John: *Och ee... sedan är det de med att... eee... ja men just ja! Om man övernattar på själva platsen.*

S: *Ja?*

John: *Så kan man aldrig se när de här färska blommorna kommer.*

S: *Nä.*

John: *Så det har vi hört massa olika, folk som har hört av sig liksom att, att det kan man aldrig se. Det är många som "ja men vi försökte tälta där men sen så somnade vi fem i tolv" eller du vet så där.*

S: *Ja. Så var blommorna bara där liksom.*

John: *Ja, så var de bara där.*

S: *Ja.*

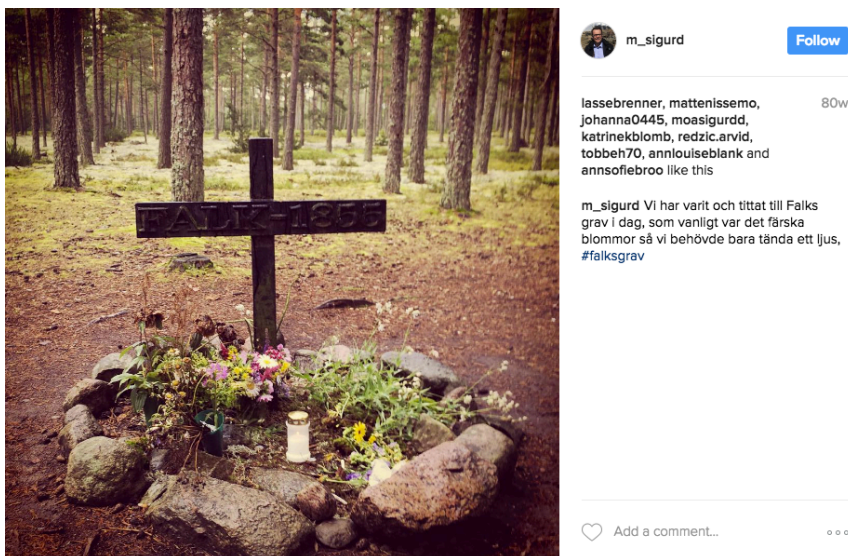
John: *Och sedan är det väldigt många som har hört av sig till oss, om man kommer till själva blommorna då, som kanske är det mest centrala. Som vi har hört mest om också. Och det är ju detta med vem det är som lägger ut de här blommorna. De har ju folk hört av sig och så här sagt att "ja men det var jag".*

S: *Jaha!!!*

John: *"Det var jag och min mamma som gjorde de".*

Vad jag har upplevt så är det ingen som vill berätta att de faktiskt varit där och lagt blommor på platsen, troligtvis för att behålla sägnens mystik. Men inför en filminspelning hörde personer av sig och ville berätta att det faktiskt varit där och lagt blommor på graven. Det är denna handling jag har valt att kalla för *handling som upprätthållning*; hur en sägen finns om en plats, och som sedan upprätthålls via handling. Varför handlingen görs och varför det är blommor som placeras på graven kan förklaras med två anledningar; för att personer mer eller mindre aktivt vill upprätthålla sägnen och platsens mystik, och på grund av de kulturella föreställningar som finns om hur en död person bör hedras. Troligtvis är handlingen en kombination av de båda. Utsmyckning av kyrkor och gravar med ljus och blommor är i dag en vanligt förekommande sed (Bringéus 2005; Åkesson 1997). Blommor vid begravning väljs ut och anpassas efter exempelvis den dödes personlighet (Åkesson 1997:82–89), och blommor och ljus kan också hjälpa människor att uppleva en andlig närvaro och ökad empati (Bringéus 2005). Blommor och ljus vid Falks grav kanske vittnar om den empati som bygdens invånare känner för Falk och hans öde, troligtvis har den muntliga versionen av den historiska sägnen haft en inverkan även här.

Det bör dock också nämnas, att även om personer har trätt fram och berättat att de har lagt blommor på gravens, är det ingen som faktiskt *sett* någon levande varelse placera ut blommorna. Fast flera försök har gjorts...

Att det ska finnas färska blommor på gravens är en etablerad platsbunden sägen. Texten till fotografiet lyder: "Vi har varit och tittat till Falks grav i dag, som vanligt var det färska blommor så vi behövde bara tända ett ljus. #falksgrav"¹⁵.

Gravens placering & Mysteriet kring gravkorsen

Det finns även andra platsbundna sägner som inte är lika etablerade men som är lika viktiga för platsens sägenbildning. Gravens placering och de olika gravkorsen är mycket omdiskuterat. Eftersom Falk avrättades för mord och rån, markerades inte hans grav på Svedmon. Det sägs att det korset som placerats ut, inte står på den korrekta gravplatsen. Vissa tror att korset aktivt flyttats för att ingen ska skända gravens. Men vem var det som valde att placera ut ett kors? Det har funnits flera kors som vandaliserats och försvunnit, och det finns många spekulationer kring dessa mysterier. Per Wahlström berättade att efter avrättningen låg länge stupstocken kvar, ända tills den förmultnade, och han nämnde också att han varit uppe och försökt klura ut var den riktiga gravens finns.

Per: Utan gravens... och jag har pratat med någon gubbe för en... ja vad kan det vara, tio år sedan, som minns när han var liten då låg stupstocken kvar.

S: Jaha, de lämnade den bara.

¹⁵ Fotograf: Magnus Sigurd. Skärmdump från sociala mediet Instagram, av författaren 2017-02-15.

Per: *Du kan tänka dig att... det var alltså 1900, 50-40 talet. När vi var uppe vid Falks grav sa han, då låg stocken kvar. Murken och... men han var där. Så den låg nästan i hundra år alltså den här furan...*

S: *Jösses!*

Per: *Det är inte dåligt!*

S: *Nej!*

Per: *Så det var alltså en stock som inte ruttnade i första taget. Men han menade på att den låg inte på den platsen där... korset är nu.*

S: *Nej.*

Per: *Utan den låg längre in och längre bort. Och det var också en sådan grej, att man flyttade korset för att man... inte skulle få någon som grävde upp då. Jag tror att tar man dit en grävmaskin i dag eller en spade, det är en väldigt lätt jord, det är bara sand där uppe, rena mon-jorden eller som ett sandtag. Att du kommer nog inte träffa på någonting tror inte jag där. Det blir nog... tomt. Så graven finns någon annanstans.*

S: *För det har jag också funderat på, varför har man flyttat korset? Jag tänkte om det var för att folk har varit uppe och rivit runt och donat och ordnat.*

Per: *Ja, de har ju rykt dän korset flera gånger, de har varit där med dragkrok och bil och ryckt bort det och tagit mät, hittat det i Jönköping har de gjort någon gång och på olika ställen va.*

Korset har som sagt vandaliserats och det är utbytt flera gånger, men hur många olika kors som funnits har jag fått olika bud på. John berättade följande utifrån den information de fick till sig vid filmatiseringen, angående korset och gravens placering:

John: *Ja just det! Det är ett ganska brett spektrum med. Jag ska bara tänka lite vad, dela in det lite. Men alltså, om man börjar med själva korset. Så finns det, där finns det väldigt mycket om de här med att, om man tar med sig, folk snodde med sig korset att de drabbades av olycka liksom, de som faktiskt tog upp korset och tog med sig det. Och jag tror det blev uppryckt två gånger till och med. Och borttaget från platsen. Var av en gång det blev återfört och det tror jag är det korset som står nu. Totalt tror jag att det har funnits tre kors på platsen. Ee... tror jag och ett blev stulet och ett blev återfört och ett är det som står är i dag. Det byttes ut för det ena var inte tillräckligt fint. Och där finns det väldigt mycket myter knutna till det, om man tar med sig korset så drabbas man av olycka eller om man gör något med korset på platsen drabbas man av olycka, på något sätt liksom.*

S: *Mm.*

John: *Och så har jag hört också att för att korset var mycket längre in förut och att de flyttade korset från den ursprungliga platsen mycket längre in i skogen, förut så var det ju mycket längre till vägen till. Och att det också skulle ha medfört att platsen blev mer olycksdrabbad då.*

Det sägs att eftersom korsen vanhedras och eftersom Falk störts under sin sista vila går han igen. Det sägs att den som letar efter hans riktiga grav kan råka illa ut och att hon eller han kan möta Falks osaliga ande (dagf1755). Efter att ha läst en text i *Habo: en sockens historia* av Karl Ringqvist, kan det första korset ha tillkommit några år innan 1959, och innan det ska en sten ha markerat graven (1959:615). Korset tillkom hur som helst långt senare, efter själva avrättningen, och informanten Bengt, född 1947 berättar att en av de personer som smitt korsen ska vara Einar Persson, en smed från Brandstorp (Lundberg 1959:35–36). En ”smaler å ilsken karl”, berättar han. Eftersom korset tillkommit senare efter avrättningen kan det skapats en förvirring kring vart själva graven egentligen är, en osäkerhet som med tiden tagit formen av en sägen.

Krångel med bilen & Säggen om bron

Det finns också en annan platsbunden sägen där det istället är Falk som aktivt agerar. Han sägs nämligen fiffla med besökarnas bilar om de inte sköter sig på platsen. De flesta besökare når platsen genom att köra dit, och krånglar det med bilen kommer du sedan inte därifrån. Rädslan för att bli ensam kvar i den mörka tallskogen, utan täckning på telefonen, tillsammans med Falks ande både skrämmer många, och kan ge en känsla av spänning och ”mys-rys”. Bilen och telefonen blir de redskap som du kan ta dig tillbaka till någon tätort med, och fungerar inte dessa kan det upplevas som otäckt. Folkloristen Jochum Stattin menar att rädslan för naturen tillhör det förindustriella samhället, och kontrasterar allmogens rädslor mot den oro som finns i staden och det moderna samhället (2006). Men det är problematiskt att dela upp dessa två kategorier av rädslor till olika tidsliga samhällen och porträttera dem som statiska; jag kan se spår av allmogens folktro på landsbygden och hur de fortfarande är aktuella i de platsbundna sägnerna som finns om Falks grav. Stattin förklarar i sin avhandling från år 1984 hur människor i bondesamhället tolkade sin omvärld och hur de förhöll sig till det illavarslande väsendet näcken. Han använder dikotomier för att förklara människans och det okändas förhållande till varandra (2008). Stattin använder dikotomierna *natur* och *kultur* för att göra skillnad på det som tillhör naturen och det oförklarliga kontra människans sfär. Vid Falks grav finns det en rädsla för den mörka skogen, Falk som gast och att Falk ska påverka det ”moderna”. I detta fall är det som om omgivningen vid graven och Falks ande står för ordet ”natur”, vilket är det som människor inte kan ta på, kontrollera och förklara. Bilen står i sin tur för ”kultur”, det som vi människor har kontroll över och som människan upplevs förstå sig på (Stattin 2008:44). När ”naturen” inkräktar på vår ”kultur” uppfattas det som skrämmande och människan får svårt att kunna förklara vad som hänt. På landsbygden är bilen ett viktigt redskap för att kunna ta sig någonstans och att äga en bil tillhör normen, att inte ha en fungerande bil påverkar vardagen negativt.

Informanten som jag valt att tilldela namnet Mikael, född år 1964, berättade ett memorat under vårt samtal. Mikael och en kompis hade varit vid Falks grav och plötsligt började bilen brinna:

Mikael: Kompisen hade han en gammal Ford... och ja vi hade la inget att göra så vi blåste iväg och åkte upp, dit upp. När vi är där uppe så, han har ju alltid varit så att, jag sa te'n "rör inte körset", då tog han tag it med riktiga grabba-tag och (ljudeffekt) så det gnisslade i det så här. "Vi får la se om det händer något", sa han. Sen sätter vi oss i bilen, åker därifrån och kommer på att vi åker bort te hannes farsa borta i Lerdala som spela golf. "Vi åker bort till honom" och när vi har ungefär... kan det ha varit en kilometer kvar dit bort. Så började vi känna att det doftade i bilen, det luktade bränt på något sätt, ja vi tänkte inte mer på det. Men rätt som det är när vi sitter där, jag sitter som passagerare, han sitter och kör, då kommer det eldslågor upp ur ventilationen. Så det kommer upp lågor som slår mot rutan och... han bromsar ju in, fort som skråen, och bromsar med växel i så bilen dör ju och så blir den stillastående. Sen hör vi bara att det knastrar och brinner. Det brinner som skråen alltså, det blir bara svart, rök i bilen, bilen brinner när vi står där ute (fniss). Och det roligaste av alltihopa, när bilen står där så brinner kablarna ihop och då går startmotorn igång så då börjar bilen gå med sådana ryckiga steg ner mot diket och så är den på väg ut mot ett gårde men det går sakta här om en säger, den rycker fram bara. Kommer ner, så tydligen fastnar han och orkar inte mer så han står och små-spinner hele tin med bakhjulen så här. Då var det, någon som måste ha sett us där för brandkår'n kom ju ganska så fort. För det var bra pådrag där. Men just detta är bara timmen efter att han har stått och jäklat i körset, så det är skumt! Och varför, det finns igen brandorsak eller något som har, ja man vet inte vad det är. Som just hände. Det är väldigt sällan jag har hört talas om där eldslågorna kommer upp ur, ja du tänker dig där man får ventilationen upp ur värmen te rutan, där kom det upp eldslågor så här, så det var bara ut som, fort som skråen (hehe).

När bilen inte fungerar på det sätt som den vanligtvis brukar göra försöker individen finna en förklaring, för att kunna hålla fortsatt ordning på vår omvärld. Vi använder oss av språk, symboler och gränser för att kategorisera vår omvärld och när bilen inte fungerar som den bör, skapas ett "kaos" och vi förstår inte hur vi ska förklara händelsen (Stattin 2006:100–101). Mikael väljer att koppla bilens underliga beteende med sägnerna som finns om Falks grav eftersom de nyss varit där och hans kompis gjorde det man absolut inte får göra. Det blir tydligt i detta fall hur memorat och sägner arbetar i en växelverkan; det ena föder inte det andra utan är beroende av varandra. Mikael hade hört talats om att man inte bör rycka i Falks gravkors, och om man gjorde det så kunde Falk straffa en genom att ge sig på bilen. Mikael valde att koppla händelsen till besöket och berättar sedan vidare om sina upplevelser till någon annan som kanske också besöker graven, varpå hon eller han möjligtvis upplever nya fenomen.

Sägner tjänade alltså som modell vid Mikael's tolkning av händelsen (af Klintberg 1999:24), eller så var det Falk som ville hämnas Mikael's kompis, vad vet jag.

I en yngre generation berättas ännu en platsbunden sägen, de som färdas mot graven möter en bro och den tros vara olycksdrabbad. Jag fick en skriftlig berättelse där en person berättade om denna bro och om sina upplevelser vid graven. Hon formulerade och skickade sin text via det sociala mediet Facebook, och dess chattfunktion Messenger, den 9 februari 2017. Jag har valt att inte redigera texten:

Hej, såg att du skulle skriva om Falks grav. Tänkte bara att jag kunde dela med mig av mina erfarenheter då jag varit där många gånger...det sägs att man kan se ljusklot på vägen när man står intill graven på kvällen & de var precis vad jag gjorde en sen natt, ungefär som man väntade sig att komma en bil, men den kom aldrig...sen sägs de att om man kör över bron på vägen upp så är man med om en olycka..vi åkte från ena hållet & andra vänner från andra sidan & var millimeter från att frontalkrocka i en sväng då det var glashalt mitt i vintern...en annan gång när jag var uppe kollade jag på andra sidan av vägen som de sägs att man inte får göra då det var där han avrättades & om man kollade skulle man få besök 7 dagar efter...exakt en vecka senare satt jag på mitt rum med flera stora fönster varav att jag hade en grusgång utanför som jag först hörde fotsteg i gruset, som om någon gick runt mitt rum...därav en jätte smäll som om någon slängde båda handflatorna på rutan & drog sakta ner...värsta jag varit med om & jag är inte ensam om de här då jag har andra vänner som upplevt liknande saker när de varit uppe på graven...att de alltid finns färska blommor på graven är ju ganska välkänt men även på vintern & de finns aldrig några fotspår...Inget påhittat eller skämt på något sätt även om de låter konstigt men mig har de skrämt så pass att jag aldrig mer besöker graven..helt säkert finns de något skumt över den där platsen....

Personen som skickade denna text är uppenbart skärrad efter den upplevelsen hon varit med om, även hon har använt sägnerna som tolkningsmodell för att förklara det oförklarliga. Hon berättar att hon sett ljusklot på vägen, och att hon bevittnat ljusfenomen. Att tolka ljusfenomen som något övernaturligt är inte ovanligt. På hösten är det många som vallfärdar till Martebo socken på Gotland för att få syn på det märkliga ljusfenomenet som kallas för Marteboljuset (Palmenfelt 2008:216). I dag tolkas ofta ljusfenomen i Martebo som utomjordisk aktivitet, rymdvarelser och UFO:n, och platsen har vid ett par tillfällen besökts och utretts av Riksorganisationen UFO-Sverige (Af Klintberg & Palmenfelt 2008; Wallin 2000). Ljusfenomenet vid Martebo och andra ljusfenomen som bevittnats har tidigare tolkats som något paranormalt. I det förindustriella samhället brukade underliga ljus tolkas och förklaras som lyktgubbar, irrbloss eller som en lantmätare's osaliga ande; de lantmätare som av någon anledning mätt upp markgränserna fel troddes vid sin död bli en osalig ande och fick vandra på jorden tills någon människa talade med honom och kunde ställa allt till rätt igen (af Klintberg 1977:161-162). Det var alltså den osaliga lantmätare's ljuslykta

som setts i mörkret. Personen ovan verkar inte veta hur hon skulle tolka ljuskloten, och väl på plats trodde hon att ljuset var ett par billyktor, men bilen dök aldrig upp. Eftersom ljuskällan inte kunde förklaras, tolkar hon därmed ljuset som något "spökligt" eller andligt och inte som utomjordisk aktivitet.

De som åker från Jönköpingshållet för ett besök av graven kör under sin färd över en bro, och det finns även flera möjliga ställen i Hökensås, där en bro skulle kunna antydast. Jag har hört flera olika versioner om vad som sägs hända vid denna olycksdrabbade bron. De som färdas i bilen får inte köra över bron för då kommer en olycka ske, eller att de som färdas i bilen bör inte titta bakåt medan de kör över bron, för då kommer något hemskt att hända med deras nära och kära. I en tredje versionen sägs det att de i bilen inte får titta åt höger när de kör över bron, då det egentligen är Falks riktiga avrättningsplats, och om någon gör det, kommer Falk att hemsöka den personen sju dagar efter det inträffade. Varför en yngre generation har skapat denna sägen tror Jan, född 1957 och Lena, född 1962, beror på att de ungdomar som åker och besöker graven i dag har bättre bilar än vad de hade när de var unga. När ungdomar på 60- och 70-talen besökte graven färdades flera personer i amerikanska bilar och när motorn svalnat kunde de bilarna vara svåra att starta igen. Därför tror informanterna att det inte händer lika mycket konstigheter med bilarna vid graven i dag, och för att utöka spänningen har en yngre generation lagt till ännu en sägenbunden ritual under sitt besök.

Det är inte underligt att den yngre generationen valt att förlägga en del av sägnen till en bro. Broar har under det förindustriella samhället upplevts som en farlig passage. Under broar kunde näcken, strömgubben eller andra vattenväsen lurpassa för att försöka locka ned människor i vattnet och sedan dränka dem¹⁶ (Stattin 2008:33–34). Bron symboliserar en viktigt geografisk gränsdragning i landskapet, och i det förindustriella samhället vistades väsen vid strandkanter och vid bäckar (Stattin 2008:54). Bron blir en övergång från land till land, och agerar som en portal in i och ut ur Falks "domäner". När du åkt över bron är du antingen inne i Falks territorium eller så åker du ut och snart visar sig den större asfalterade vägen, 195:an, och faran är över. Brosägnen och ritualen "lutar sig" också mot den sägen som redan finns; om vart Falks kropp egentligen ligger begravd, och tittar du på stället där han egentligen ligger begravd kommer Falk att straffa dig. Det specifika antalet dagar som omtalas i sägnen är inte heller någon slump. Siffran tre och sju är några av de siffror i folktron som tros ha magiska krafter, och troligtvis har även populärkulturen influerat till användningen av siffran sju i sägenformationen. I exempelvis skräckfilmen *The Ring* (2002) tvingas en karaktär att titta på ett specifikt videoband, ett

¹⁶ I hemtrakterna har jag mött benämning ånagubben, och som vissa vuxna skrämde oss barn med för att vi inte skulle gå ensamma till vattnet. En "å" blir i västgötskan "åna".

videoband karaktären absolut inte bör titta på. När karaktären väl sett bandet ringer sedan telefonen och karaktären lyfter på luren, var på en okänd röst säger: "seven days". Denna röst indikerar att en nedräkning har påbörjats, och att på den kommande sjunde dagen ska karaktären dö. Sägner om bron är med andra ord en platsbunden sägen som är byggd på tidigare sägner om Falks grav, och den är formad efter förindustriella tolkningsramar med influenser från dagens populärkultur.

Kanske är detta den olyksdrabbade bron?¹⁷ En yngre generation använder både förindustriell folktro och populärkultur när de skapar nya sägenformationer.

¹⁷ Fotot är taget av författaren, 2017-02-15.

Vandringssägner

Jag har även fått ta del av två typiska vandringssägner som applicerats på Falks grav under 1980-talet. En vandringssägen har ingen bestämd geografisk plats, den sprids via media och muntlig kommunikation, och appliceras i passande samhälls- och miljökontexter.

Mannen med kroken

En informant berättade för mig om "Mannen med kroken", en vandringssägen som hon och hennes kompisar ofta berättade när de var på väg till Falks grav. De möttes på "raggarparkeringen" vid Bates korvkiosk i Tidaholm och stack iväg i sina bilar. Informanten som jag valt att kalla för Carina, född 1965 berättade sägnen för mig:

Carina: Ja. Det var en tjej och en kille som ville vara lite ifred och så tog de bilen upp till Falks grav och tänkte att de skulle ha lite kuttrasju så där. När de sitter i bilen och har på radion lite och med lite romantisk musik och rätt som det var så bröt de bara: "Varning, Varning det är någon som smitit ifrån fängelset i Tidaholm som är livsfarlig och han har en krok" så. "Så var försiktiga så". Men de liksom tog ingen notis om de utan de lyssnade och fortsatte. Och rätt som det var så började det skrapa på bilen, på hennes sida, på passagerarsidan så. Och de gick ut och tittade och det var ingenting. Och de fortsatte väl litegrann och så rätt som det var så började det igen. Så gick de ut och tittade och då var handtaget borta. Då hade han varit där och då syntes det att det hade varit en klo som hade tagit bort handtaget, så han hade varit där! Den berättade man ALLTID. Mannen med kroken som liksom höll till där. Men det var nog också sådan här på 80-talet, för den historien finns i alla möjliga sammanhang som sagt.

Precis som Carina säger är det en vandringssägen och finns i flera varianter. Den är inte förankrad till en specifik geografisk plats och har i detta fall kopplats samman med Falks grav. "Mannen med kroken" är en modern vandringssägen som är väldokumenterad i USA (Dégh 1968; Brunvand 1981; Ellis 1994), och den har av vissa forskare kallats för en "klassiker", då den finns i flera versioner. Folkloristen Linda Dégh dokumenterade sägnens variation i sin forskning 1968, och hon tror att sägnen började florerat efter att två olika kriminella personer under sent 40-tal rånat och mördat ungdomar som hade sex i sina parkerade bilar. En av mördarnas smeknamn var i media "Hooknose" eftersom han hade en deformerad näsa, men namnet formades om efter ryktets spridning. Ryktet blev på så vis en sägen, och mannen fick till slut namnet "The Hook" (Ellis 1994:63). Säggen spreds till Sverige och översattes till svenska, och fick namnet "Mannen med kroken".

Kroken, som mannen har till hand, har alltså lagts till senare i berättelsen och sägnen har i tidigare forskning förklarats som en typisk "tjej-sägen". Det vill säga, en sägen som tonårstjejer berättar sinsemellan, och att sägnen uttrycker tjejers förhållande till sina kroppar och sex. Många forskare har haft olika åsikter om vad sägnen egentligen betyder men folkloristen Bill Ellis poängterar att det är ett dött lopp. Folklorister har misslyckats med att tolka sägnen och han menar att det är problematiskt att försöka hitta en kollektiv rädsla som tar sig uttryck (Ellis 1994:64–65). Nog för att det är svårt att finna en förklarande kollektiv rädsla i sägenvarianten, men det är inte förvånande att denna vandringssägen applicerats på Falks grav. Graven är ett ställe dit ungdomar åka för att få vara ensamma, och tanken på en främmande, kriminell och oberäknelig man i skogen kan vara nog så läskig. Dessutom kanske ungdomarna tänkt engagera sig i sexuella åtaganden i bilen, vilket kan vara en känslomässig och kroppslig utsatt situation. Känslan av utsatthet, tillsammans med ovissheten om att en man med en krok till hand kanske stryker runt i skogen, kan upplevas som otäckt. Sägen kan också ha en moralisk och varnande aspekt, och berättas för att uppmana unga kvinnor till att behålla sin "oskuld". Sägnsens sanningshalt ökar och stärks i och med att den kan kopplas till Tidaholms kriminalvårdsanstalt som finns i närheten.

The Vanishing Hitchhiker

Jag har också fått ta del av ett memorat av ytterligare en informant, vilket liknar den vandringssägnen som kallas för "The Vanishing Hitchhiker". I detta citat har jag valt att ta bort namn på personer och gårdar (*), för att skydda informantens anonymitet. Informanten Lena, född 1962 berättade så här:

*Lena: Detta var min *, på 80-talet så jobbade hon på en gård mellan Falköping och Mullsjö, *. Och så hade hon en kompis * som bodde i Sandhem. En kväll hade * varit och hälsat på * och så skulle hon åka hem och hon var lite mörkrädd hon tyckte det var lite sådär otäckt fast hon tror inte på spöken och så men hon tyckte ändå att det var lite... jobbigt så. Men så tog hon ändå och genade, för det finns liksom en genväg till Sandhem från Falköpingsvägen, en gammal grusväg som kanske är en mil lång genom skogen. Så hon tog den vägen. Och så när hon hade kört en bit på den sprang det en hare framför bilen och den flyttade liksom inte på sig, så hon tänkte att jag stannar bilen och släcker lysena eller stänger av, så den springer åt sidan. Så gjorde hon det. Sedan startade hon igen och när hon skulle köra iväg så tittar hon backspeglarna, då sitter det två stycken män i baksätet.*

S: Nää!

Lena: Ja.

Lena: Och hon blev så rädd så hon bara... hon liksom bara körde så fort hon bara kunde och så tittade hon i backspeglarna igen och de satt kvar och hon var liksom

precis jätterädd var hon ju, och körde så fort hon bara vågade köra. Sen när hon närmade sig Sandhem eller kom in där det var lysen och så här på gatan och hon tittade så var de borta. Sen berättade hon detta för oss, ja hon var jätteskrädd för det här och berättade, och så var min pappa med när hon berättade det. Det är jätteotäckt sa hon, för att jag tror verkligen inte på spöken men det satt två personer i bak, i baksätet. Och så frågade pappa "vart var de som du stanna?" Ja, så förklarade hon vart de var då. Och då säger han: "ja, huset där, precis där du stanna där bodde han Anders Frid, Falks kompanjon". "Så det var säkert Falk och Frid som satt där i baksätet och åkte med en bit" och så skojade vi lite så där hahaha, och så. Men hahahahah.

S: Men för fan jag ryser! Åååååå.

En av de folklorister som har forskat om denna vandringsägen är Jan Harold Brunvand, och enligt honom är denna sägen även en klassisk bil-sägen som finns i flera versioner (1981:24). Sägenformationen börjar och slutar på olika sätt, men det alla versioner har gemensamt är att en person som kör bil plockar upp en liftare ut med vägen. I bland försvinner liftaren spårlöst under bilfärden, i bland berättar liftaren något om sin död vilket får föraren att rysa av förskräckelse eller så får föraren vid ett senare tillfälle veta att liftaren varit död sedan länge och att föraren egentligen hade ett spöke med sig i passagerarsätet (1981:24–40). Men i den version som Lena berättade dök passagerarna upp efter det att bilföraren stannat vid vägkanten. Denna vandringsägen brukar förknippas med det moderna samhället, men enligt Brunvand är denna vandringsägen inte alls modern, utan har berättats långt innan bilen gjorde entré i människors vardag. Efter att ha tittat i folkminnesuppteckningar finner jag berättelser där gaster hoppat upp i vagnar och på hästar, för att på så vis åka med till vigd jord på kyrkogårdar eller hindra skjutskarlen från att åka vidare från en avrättningsplats (VFF489;VFF1541). Men om skjutskarlen spottar genom hästens betsel eller kastar en kniv genom betselremmarna kan gasten fördrivas (IFGH1504;IFGH1989).

Med andra ord kan Lenas berättelse och denna vandringsägen tagit avstamp från allmogens folketro, men den kan också vara ännu äldre än så. Sägnsens ursprung, ålder och kulturella spridning har varit svårt för folklorister att kartlägga, och folkloristen Gillian Bennett anser att denna sägen uttrycker hur föreställningar om döden i västvärlden gått från att vara kollektiv till individuell. Hon menar också att sägnen visar att individen inte är orolig över dödens konsekvenser, istället uttrycks en oro för vad som händer med den människa som dör på ett våldsamt eller olyckligt sätt (Bennett 1998:12). I informantens berättelse uttrycks oron för att något oförklarligt ska tränga in i människans kulturella och trygga sfär. Bilföraren känner sig utelämnad till skogens och naturens makter, och när personen istället närmar sig en tätort försvinner spökena och faran är över.

Lenas pappa väljer att koppla den spöklika upplevelsen till sägnerna om Jonas Falk och Anders Frid, eftersom bilföraren befunnit sig inom Falks "territorium". Sägner används även här som tolkningsmodell, för att på så vis kunna förklara det oförklarliga.

Summering av sägnerna

Den historiska sägnen består av en skriftlig version och en muntlig, där Falk porträtteras på olika sätt; i den muntliga versionen är han oskyldig, Frid var bara en kompis och Falk har en hjältes status, och i den skriftliga versionen poängteras hans skyldighet. Efter att redogjort för de platsbundna och de vandrande sägnerna, framkommer bilens viktiga roll på landsbygden. Rädslan för att bilen ska bli påverkad av Falks ande är ständigt närvarande och i vandringsägnerna har också bilen en biroll. Den oro eller rädsla som uttrycks i sägnerna är en kamp mellan motsatsorden "natur" och "kultur", och är formade efter landskapet, vilket vanligtvis ses som typiskt för de rädslor som fanns i det förindustriella samhället. När vi människor berättar vidare en berättelse eller information, mun till mun, funderar vi inte på hur det vi återberättar innehåller mönster av folketro. Vi lyssnar och skickar informationen vidare, och som sedan formas efter berättarens val av ord och de berättelser som upplevs som sanning definieras som en sägen (Brunvand 1981:1). Hur vi förhåller oss till hur vi berättar saker för varandra innebär också att vi inte vet om vi ska tro på det eller ej. När informanterna delat mig sig av dessa sägner till mig har de alla förhållit sig till något som kallas för *half-belief*. Det innebär att informanterna rent intellektuellt inte tror på de paranormala delarna i sägnerna, men de påverkar ändå deras tankar och handlingar (Delacroix & Guillard 2008:3). De uttalar sig sällan om att de tror på sägnerna, men de uttalar sig inte heller om att de *inte* tror på dem. Detta är vad vi till vardags kallar för skrock eller vidskepelse; det kanske är lika bra att inte lägga nycklarna på bordet, i fall att. Personer berättar inte alltid sägner för att de tror på dem men de tror på effekten som uppstår av att berätta dem (Kinsella 2011:7). Denna linje mellan att tro och inte, är troligtvis det som lockar människor till att berätta om Falks grav. Troligtvis är det också anledningen till att ungdomar väljer att besöka graven och utföra en sägentripp.

Sägentripp - den motorburna ungdomen

Besöken vid Falks grav är många. Både barnfamiljer, hembygdsföreningar, turister och skolklasser besöker graven under dagens ljusa timmar. Men under kväll- och nattetid är det främst ungdomar som intar platsen och det är deras besök som jag har studerat. En sägentripp är något som görs i grupp, oftast på landsbygden, där bilen har en betydande roll under trippen (Ellis 1989:203). Att utföra en sägentripp innebär att besöka en plats som det finns sägner kring. Ungdomar åker sedan dit för att "testa" sägnerna och framkalla paranormala fenomen, för att sedan återvända tryggt hem och berätta för andra vad de varit med om (Ellis 2003:166). Under trippen agerar sägnerna som modell till ungdomarnas handlingar. Sanningen i sägnen skapas efter hur den berättas, men under en sägentripp är det istället handlandet och "leken" som skapar sägnens sanning (Bird 1994:202). Tack vare ungdomarnas nattliga besök vid graven lever också rykten och sägner vidare, då gruppen som gjort besöket återberättar sina upplevelser och strapatser vidare (Ellis 1989:205). I bland annat Falköpings tidning publicerades en artikel den 21 juli 2015¹⁸ om en bil som stod utbrunnen vid Falks grav. Här har troligtvis en sägentripp ägt rum och deltagarnas handling upprätthåller sägnerna, vare sig det var ett medvetet val eller ej.

Den här bilen har sedan i maj stått utbränd vid Falks grav, utanför Habo.
Foto: Privat

Utbränd bil vid Falks grav

FALKS GRAV. En utbränd bil har av oklar anledning stått vid Falks grav i ett par månaders tid.

Publicerad 21 jul 2015 10:00

Bilen har en viktig roll vid en sägentripp och här har några personer agerat efter sägnen och tänt på bilen eller så har Falk straffat dem för deras beteende på platsen. Artikeln publicerades i Falköpings webb-tidning 21 juli 2015¹⁹

¹⁸ <http://www.falkopingstidning.se/article/utbrand-bil-vid-falks-grav/>

¹⁹ Skärmdumpen togs av författaren 2017-02-09.

En sägentripp består av tre delar vilket folkloristen Bill Ellis kallar för *Three-part structure* (Ellis 1996:438). Själva trippen skulle kunna uppfattas som en ritual med en tydlig början, upprepning och slut (Klein 1995:14). Därför kommer min analys av sägentrippen delas upp i tre delar, för att kunna urskilja och analysera olika moment inom en sägentripp. Först analyseras färden till graven, sedan analyseras själva besöket och till sist studeras färden hem.

Färden till graven – "Ett vanligt lördagsnöje"

En sägentripp till Falks grav är mer eller mindre planerad och påbörjas med att ungdomar träffas på någon plats, antingen en offentlig plats eller hemma hos någon. Någon aktivitet görs; det kanske äts, pratas eller ses på skräckfilm tills någon frågar: har ni varit vid Falks grav någon gång? Informanten Eva, född år 1957, berättade att ett besök av Falks grav var ett vanligt lördagsnöje för henne och hennes kompisar under 1970-talet. De åkte dit i sina raggarbilar och festade vid graven. De som utför en sägentripp är i körkortsåldern, det vill säga omkring 18 år. Någon i kompisgänget har tagit körkort och nu kan de äntligen ut och åka vart de vill. En informant som jag valt att tillge namnet Oskar, född 1994 berättar:

Oskar: *Ja, ja sen... sen bara, för att grejen var att någon fick körkort man bara tyckte det var mysigt och åka runt och åka bil. Det var ju skitkul! Att bara kunna så här "nu åker vi hit", "hur tar vi oss dit?" Det är inga problem!*

S: *Nej, precis.*

Oskar: *Sen... sen blev det så där spök, det blev en grej av det.*

En *övergångsrit* är när en person går från en livsfas eller social position till en annan. Dessa riter brukar ofta förknippas med exempelvis konfirmation, att ingå i äktenskap, döden och begravning (Bringéus 2007). Men från ett mer vardagligt perspektiv är innehavandet av ett körkort för många unga på landsbygden en viktig passage i livet, och där upplever de sig gå från att vara tonåring till ung vuxen. Innan och under färden i bilen skapas en uppjagande stämning inför besöket vid graven; vad kommer hända när de hittar fram? Detta berättar Carina, född 1965 om:

S: *Ja, precis! Gjorde ni det hemma då eller var ni där och berättade dessa spökhistorier?*

Carina: *Vi var där, och så på hela vägen dit, det hör till också nämligen. Det gjorde man även när jag var ungdom och åkte med kompisar och så där. Man berättade de här legenderna på vägen dit. Så när man kommer dit så är man lagom uppskrämd. Och sen då har man tur eller otur eller så är det någon som hittar på något bus: "Ja nu startade inte bilen" eller så där. Så som de här legenderna är!*

Vid en parintervju diskuterades hur Oskar och hans kompisar fått fram den uppskrämda stämningen i bilen. Den andra informanten, som också är deltagande i intervjun, har jag valt att kalla Emma och är född 1993. Oskar berättar:

Oskar: Hajemän! Då var vi arton, så att då var det någon som hade körkort och sen skrämde vi upp varandra som fan innan och sen åkte vi dit ut när det var lite natt så där.

S: Ja. Men hur gjorde ni för att skämma upp varandra innan då?

Oskar: Det var ju att lyssna på skitläskig musik i bilen.

S: Läskig musik!

Oskar: Ja och bara få in feelingen och sen bara sitta och säga saker som skulle få andra att må sämre liksom.

Emma: Men vad är läskig musik?

S: Ja?

Oskar: Halloween!

S: Halloween? Från den filmen Halloween?

Oskar: (Nickar).

Det finns flera sätt att skrämman upp varandra på inför besöket och här syns det en skillnad över generationerna. Oskar hade möjlighet att skapa stämning via filmmusik, som han redan hade känslomässiga associationer till, medan Carina, född 1956, berättade att hon inte hade råd med att se på skräckfilm eftersom det var dyrt att hyra moviebox²⁰. Det var självklart för hennes del att sägnerna skulle berättas under färden. Gruppen som åker mot Falks grav vill skapa en skrämmande stämning; den infinner sig inte, utan den måste skapas. Tron på det paranormala är egentligen inte väsentlig utan det gäller att fånga essensen, skapa känslor hos varandra i upplevelsekontexten. Folklore som text är tom, vare sig den är förvarad i minnet eller i ett arkiv. Folklore får stället sin mening i en kontext, när den brukas och skapar riktigt känslor, som skapats med användarens avsikter och lyssnarens reaktion (Bird 1994:202).

In i en annan dimension

En annan viktig del av färden till platsen är att finna Falks grav. Graven ligger i en tallskog med krokiga grusvägar där landskapet kan upplevas som enhetligt och svår att orientera sig i. Per Wahlström berättade följande:

Per: Det är många som frågar us här, "hur hittar man dit" och jag försöker förklara då att de ska åka dit och dit å ja, sen rätt som det är ringer de "vi hittar

²⁰ En moviebox var ett "filmkitt" som kunde hyras vid filmuthyrning, och boxen innehöll en VHS-spelare med ditt val av film/filmer: <https://sv.wikipedia.org/wiki/Moviebox>

inte dit, vi har kört fel”, ha det är många som kör fel och de vet inte vart de är någonstans va. Det händer ganska ofta. Så att... men rätt som det är så dyker de upp ”ja men nu var det ju här, utan vidare” så står de på plats men de fattar inte hur de kom dit då va. Då kommer de på en väg och så sen ”ja, men här är ju körset, här är det ju!”.

S: Ja.

Per: Det har hänt flera gånger, att folk har sagt att de har letat och kört och kört bort å fram men hittar inte de och så dyker de upp då.

S: Shit.

Per: På rätt ställe då, utan att de har... ens försökt och leta utan det bara blir så.

Efter det Per talar om för mig, kan jag ana att det finns en känsla hos besökarna att det är Falk själv som avgör om besökarna ska finna hans grav eller ej. Även informanten Anna, född 1989, berättar att när de skulle kliva ur bilen mot graven så började det helt plötsligt ösregna: ”som att Falk inte ville att vi skulle gå till hans grav”, berättade hon. Skogen upplevs som Falks territorium, där det är han som har kontrollen över deltagarnas öde. Jag och informanten Carina talade om att inträdet och utträdet ur skogen skapade en känsla av ”Twilight zone”. När färden mot Falks grav börjar lämnas den asfalterade vägen, och istället ger sig ungdomarna in på grusvägarna i skogen och kliver in i en annan dimension, där vardagen löses upp och där verkligheten tar en annan form (Bird 1994:202). Det är denna spöklika miljö, dimension och utsatthet i Falks territorium som besökarna eftersträvar vid en sägentripp. Att skogen upplevs som en annan värld blir ännu tydligare när det finns förväntningar om vad som ska finnas där och inte. Carina, född 1965, berättar att under ett besök såg de att det inte var färska blommor på graven, utan istället plastblommor:

Carina: Ja, precis! Bara mitt ute i skogen då. Så det har vi grunnat på mycket och just att det finns blommer där då, jämnt. Så.

S: Har du sett det själv och?

*Carina: Ja, det har jag gjort! Men så var vi där... ja det var nog när jag var där med ungarna. Så det var på senare tid, då var det plastblommer **och det var inte** lika hippt! Då liksom, ”hmm det har hänt något här” hahahah.*

Det finns en tydlig gräns för när du träder in i Falks territorium och det finns också förväntningar om vad som ska finnas där, samt *inte* finnas där. Det kan tänkas att graven och skogen uppfattas som något autentiskt och när vår tid gör intrång, som plastblommor till exempel, krockar nutiden med den föreställda dåtiden. Det är dessutom inte enbart skogen och den asfalterade vägen som är avgränsande för när du åker in i och ut ur dimensionen, utan också dygnets olika timmar. Mörkrets intåg kanske är den viktigaste gränsen för när denna dimension öppnas. Den känsla som skogen skapar, att träda in i en annan värld, är en viktig anledning till gravens popularitet. Graven ligger inte på en

kyrkogård, där gravar förväntas finnas. Den normbrytande placeringen av graven och att graven är svår att finna, skapar ytterligare möjligheter till frågor, spänning och fantasi.

På plats – ”Stäng fan inte av bilen!”

Väl framme vid Falks grav hoppar ungdomarna ur bilen, vilket kanske är lättare sagt än gjort. En grupp ungdomar, som kallar sig för *Night Busters*²¹, har filmat sig själva när de besökt Falks grav. När de ser skylten som pekar mot graven händer något med stämningen i bilen. De blir varse om att de snart måste lämna det trygga färdmedlet och våga sig in i skogen. ”Stäng fan inte av bilen!” (2:50), säger två av personerna i gruppen efter att en annan deltagare strax innan utropat: ”Nej jag vill hem! Hem, hem, hem” (2:40). Någon av personerna i bilen knackar mot rutan och någon säger med skratt i halsen: ”Fan vad rädd jag blev”, ”ge fan i det där” och det fnissas och skrattas. När de kör in mot graven ser de något rött i skogen: ”Fan det är något som lyser rött där borta”, ”Å fuck, det lyser fan rött där borta” och en tredje person konstaterar: ”Ja, det lyser fan rött där borta”. ”Vad fan är det här?” (3:22–3:37). De brister ut i skratt och konstaterar att de faktiskt är riktigt rädda. En person i gruppen klagar över att behöva gå in i skogen och vill absolut inte göra det. Något tar sedan kommandot och bestämmer att de ska gå ur bilen, och sedan går deltagarna några meter in i skogen där graven finns. Informanten Carina berättade att hennes kompisgäng inte vågade festa på platsen men för att våga gå ur bilen kunde det behövas drickas en del, vilket resulterade i att de inte var så nyktra när de besökte graven.

När sägentrippens deltagare når graven utövas ritualer som ska framkalla paranormala fenomen. *Sägnera agerar som modell till ungdomarnas handlande*, och handlandet vid graven består av vandalisering (Ellis 1989:202). Sägnera säger att den som drar i korset eller tar något från platsen råkar illa ut och upplever paranormala fenomen, och det är precis detta som ungdomarna är vid graven för att testa. Kommer Falk hemsöka oss också om vi tar hans mynt eller rycker upp och tar med korset i bilen? Flera i gruppen förväntas våga röra, dra eller hänga i korset samt placera om eller kasta iväg de stenar som markerar graven. Alla som genomför en sägentripp handlar inte efter ritualerna men de förhåller sig till dem, och gör ett aktivt val om de ska genomföra ritualen eller ej. På grund av ritualen har korset också vid flera tillfällen ryckts upp och försvunnit, och av den anledningen har de platsbundna sägnera om korsets försvinnande formats. Ungdomarnas handlande på platsen både föder sägner och håller dem vid liv, men om det är handlingen eller sägnera som kom först kan vi inte veta.

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=e3Jg3XE7kRM>

De saker som tidigare offrats åt Falk av andra besökare; snus, cigarettfimpar, öl och mynt ska också våga vidröras. Kanske vågar besökaren till och med ta med sig något föremål från platsen.

"Och då tog Alfred ett mynt", så lyder texten till fotot²². Sägner säger att något ont ska hända den som rycker i korset eller tar saker från graven, därför består ritualerna av att våga rycka i korset eller sno med sig något av de offrade föremålen.

Offrandet av föremål kan vara ett sätt för besökare att kommunicera med andra sägentrippare. Genom offrandet kan framtida besökare se att andra vågat närma sig graven och det blir ett sätt att befästa det mod som ägt rum (Holly & Cordy 2007:348). Om deltagarna vågar vandalisera sägs det att Falk kan välja att straffa hela gruppen eller den skyldiga personen, antingen genom att bringa otur eller se till att bilen inte startar. Carina, född 1965 berättar:

Carina: Ja, för det var att man ska lägga en peng vid korset också. Det låg alltid pengar där också förut men det gör det inte längre. Lade man inte en peng, då skulle något ont drabba en liksom. Att man liksom... ja, man skulle rättfärdiga sitt besök med en krona, 50-öring eller en 25-öring eller vad det nu var för någonting. Om man tog på korset, då hände det saker! Då skulle du drabbas av ondska liksom. Så det var ingen som petade på korset. Var det någon som gjorde det: "Men för helsike vad har du gjort!!!" liksom. Det trodde alla på.

Offrandet av mynten kan också, som Carina berättar, bringa tur eller vända den otur som skaffades vid vandaliseringen och på så vis ställa allt till rätta igen.

²² Fotograf: Simon Hovemyr. Skärmdump av författaren 2017-02-15. Fotografiet är från det sociala mediet Instagram, #falksgrav.

Etnologen Orvar Löfgren skriver i antologin *Det farliga livet. Om avund, rädslor, rykten och fördomar* (1991) om den föreställningsvärld som rådde i 1800-talets skånska fiskelägen. Han förklarar i kapitlet hur och varför fiskare genomförde olika ritualer för att öka chanserna till god fiskelycka. Löfgren skriver om "avunden", som han använder för att förklara det kulturellt inlärd system människan använder för att förklarar sin omvärld. "Avunden" är det som tros bestämma över människans tur och otur, och tron till den kan materialiseras i bestämda handlingar eller under vissa situationer (Löfgren 1991:106–107). Precis som 1800-talets fiskare i Skåne försöker deltagarna vid graven råda över det okontrollerbara och hejda avunden. Avunden personifieras och blir Falks spöke, och hans vrede går möjligtvis att kontrollera genom att offra ett mynt. Jan, född 1957, berättade hur han valde att utmana Falk och detta "avund", för att se om det skulle hända något:

Jan: *Då var vi två, fyra ungdomar då. Två tjejer och två pojkar. Vi åkte Amazon på den tiden och ja hade hatt lite problem med ljuset på amazonen för att, där sitter fotkontakten i golvet på den.*

S: *Mm.*

Jan: *Och den är utsatt för fukt så den, ibland när jag växlar med hel- och halvljus så slocknar ljuset i mellan. Så kunne jag ta lite och så ble det kontakt och så kom det igen va.*

S: *Ha.*

Jan: *Så jag var på väg och skulle byta den men jag hade i alla fall inte bytt den utan vi skulle åka upp till Falks grav, så vi åkte upp så vi var uppe där ve... ja gissningsvis någonstans tjugo i tolv.*

S: *Ja.*

Jan: *Och ställde bilen och lyste på graven, för det är ju en bilväg in i princip va*

S: *Jajemän.*

Jan: *Å... men när klockan var några minuter före tolv där så... så sa ja "Vi får ge honom en chans" så jag stängde av bilen. Och ljuset. Så att... å det blev ju lite gnäll i bilen i bak där mellan tösera, de tyckte de var otäckt då. Och sen... tre-fyra minuter över tolv så startade vi bilen igen.*

S: *Jaså.*

Jan: *Då gick inte ljuset igång.*

S: *He?!*

Jan: *Hade inget ljus på bilen, då ble de totalpanik i bilen.*

Jan valde att utmana Falk och se om något skulle hända. Under en sägentripp pågår en mer eller mindre allvarsam lek där besökarna försöker få Falk att bli ilsken och framkalla paranormala fenomen, men samtidigt vill deltagarna ändå bevisa att spöken inte finns. Det går inte att göra en uppdelning av deltagarnas tro och icke-tro, de befinner sig i gränslandet mitt i mellan. Genom att utmana Falk och vandalisera hans grav, testas och leker deltagarna med detta gränsland.

Vandaliseringen blir ett sätt för deltagarna att manifesteras sin misstro till livet efter döden (Holly & Cordy 2007:346).

Killarna testar sägnerna och tjejerna protesterar

I början av *Night Busters* youtube-klipp presenterar en av deltagarna alla som ska med till Falks grav, han säger: "... och resten ut av Night Busters och Valls brud. Jag vet inte om de är tillsammans men hon sitter här och ska bli skiträdd, hoppas vi" (0:12–0:22)²³. Killen som presenterade gruppen sa att denna tjej är Valls brud och det verkar vara viktig information som kommer forma sägentrippens förlopp, dessutom finns det förhoppningar om att tjejen ska bli rädd. Under sägentrippen och vid utförandet av ritualerna finns en förväntad intagning av könskodade roller. Oskar, född 1994, berättar om hans upplevelse och hur det är skillnad på hur tjejer och killar betar sig under en sägentripp:

S: *Var ni bara pojkar eller var det några tjejer med?*

Oskar: *Nej, bara pojkar. Pöjk-party.*

S: *Ja (Skratt).*

Oskar: *Nej, så att det var synd! För det hade varit kul med lite tjejer också. Jag vet att det kanske var någon gång som det var några tjejer som hängde med. Ja men det var det. Kanske en, eller få gånger kanske två, tre. Max.*

S: *Tyckte du det var skillnad på hur tjejerna hur de betedde sig under, tänkte du på det, när ni åkte liksom?*

Oskar: *Ja, ja så var det ju. Absolut, för... jag vet när tjejerna var med då blev jag lite, jag blev lite tjejig då (skratt). Då hängde jag på dem för att jag kände mig så, så då blev jag som dem att man var jävligt fnissig och... gick kanske och gömde sig lite grann. Då blev det så men sen så fort inte dem var med så ville man inte vara minst igen. Nej, men när de var med så kunde man så här skoja att man var lite tjejig.*

Han fortsätter:

Oskar: *Men ja, så det var jättestor skillnad. För de betar sig helt annorlunda än vad killar gör i grupp.*

S: *Ja, men hur betedde sig dem då, mer handfast så?*

Oskar: *De var väldigt mycket mer, de visar mycket mer att de var rädda. Och då blev stämningen, den blev upptrappad liksom.*

S: *Det blev extra då?*

Oskar: *Ja, för dem var så jävla rädda. Sen kanske det var någon som gick iväg då för att skrämma upp.*

²³ <https://www.youtube.com/watch?v=e3Jg3XE7kRM>

Oskar menar att tjejer förväntas vara rädd och på så vis höjer de stämningen under sägentrippen, samtidigt som killen förväntas genomföra ritualerna som mandomsprov för att visa på sitt mod inför det motsatta könet. Oskar berättar att om tjejer är med kan han också "gömma sig" bakom deras roll, träda in i den, och skoja om hur tjejig han är. Folkloristen Elizabeth Bird har studerat sägentrippar ur ett genusperspektiv, och hon menar att sägentrippen är en möjlighet för killar att närma sig vuxenvärlden, att testa sig själva och sin rädsla för det okända, utan vuxnas närvaro (1994:203). Killar tar med sig tjejer på sägentrippar för att kunna närma sig dem sexuellt och fysiskt, och när tjejen blir rädd kan han agera som stöd och får en möjlighet att närma sig (1994:206). Deltagarna iscensätter de förväntade könsrollerna, där killarna hanterar "testandet" av sägnerna medan tjejerna protesterar (1994:199). I och med dessa könsroller, menar Bird att tjejer kan hamna i ett dilemma vid en sägentripp, där hon förväntas spela rädd men samtidigt bli imponerad av killarnas modiga bravader (1994:206). När grupsammansättningen istället består av deltagare som förväntas inta samma roll, blir det viktigare att visa sitt mod för de andra deltagarna och en obalans i rollfördelningen skapas. Enligt Oskar kan han alltså växla och välja vilken roll av rädsla han vill befinna sig i beroende på vilka som deltar. Finns det personer som förväntas inta rollen som skrämde kan han också delta i den. Under den observation som jag deltog i bestod gruppen av båda könen, därför kunde vi leka med de förväntade rollerna och på så vis växla mellan dem. Observationsdeltagaren Andreas, född 1989, bad en annan deltagare att inte berätta någon spökhistoria om jakt eftersom han själv jagade och vågade inte höra historien. Väl på plats vid graven var han istället aktiv och skrämde de andra deltagarna. Även deltagarna Sara, född 1989 och Amanda, 1991, var aktiva; de tog initiativ för vad vi skulle göra vid graven, triggade alla till att våga göra ritualerna och skrämdes²⁴.

Deltagarnas förväntade intagande av könsstereotypiska roller kan upplevas som problematiskt, men deltagarna vill också iscensätta dessa roller för att kunna närma sig varandra sexuellt. De könskodade rollerna skulle också kunna benämnas som *aktiv* och *passiv*; den aktiva kliver in i en dominerande roll och testar ritualerna medan den passiva "väljer" att vara rädd och protesterar mot de aktivas initiativ. Det är då den ultimata stämningen skapas vid en sägentripp. De aktiva och passiva rollerna iscensätts ofta efter den heteronormativa könsordningen (Ambjörnsson 2004:15–16), och därför kanske Oskar upplever de enkönade sägentripparna som mindre underhållande. Elisabeth Bird menade i sin analys att tjejer förväntas inta den könskodade rollen som skrämde vid en sägentripp, men även killar förväntas inta den könskodade rollen som modiga och aktiva.

²⁴ Anteckningar från deltagarobservation 2017-02-17

Det förlösande skrattet

Lika viktigt som det är att skapa en rysande och upptrappad stämning under trippen, är det lika viktigt att bryta den. Humor, förlöjligande av Falk och skrattet är ett sätt för deltagarna under en tripp att distansera sig från sin rädsla. I *Night Busters* klipp bubblar skratten upp när någon blir riktigt uppskrämd, och en av personerna säger: "Veva upp rutan nu, innan han hoppar in i bil-fan" (3:06)²⁵. I ett annat Youtube-klipp, som heter *Myten om Falks grav*, lägger sig en av personerna i gruppen på graven och får ont i ryggen. Han säger: "Jävla Falk har gett mig ryggskött eller nött" (9:05)²⁶. Även under observationen där jag deltog sa Amanda skrattandes att det var tur att vi redan var fem personer i bilen, eftersom Falk inte får plats, och kan inte åka med oss hem²⁷. Genom att skoja, skratta och förlöjliga Falk, kan rädslan under trippen distanseras något och deltagarna kan på så vis också befästa sitt mod. Under deltagarobservationen försökte vi vid några tillfällen stå alldeles tysta i mörkret och bara lyssna, men flera av oss blev oroliga för vad vi skulle få höra, och efter bara några sekunder var det någon som utropade något och tystnaden bröts av ett *förlösande skratt*. I *Rabelais och skrattets historia* (1986) har Lars Fyhr översatt och tolkat Michail Bachtin tankar kring skrattets folkliga roll och betydelse under medeltidens karnevaler. Skrattet är ett sätt att skapa distans från rädslor och fruktan. Fruktan kan uppstå vid maktförtryck; våld, död och vid ämnen som uppfattas som tabubelagt. Bachtin menar att skrattet inte är individuellt baserat, utan en social förnimmelse och att skrattet också är ett sätt att segra över fruktan (1986:98–99).

Skrattet har inte bara en förlösande och räddande roll gentemot deltagarnas rädslor utan är även ett sätt att under sägentrippen förmedla deras *half-belive*. De som berättar sägnerna om Falks grav och besöker graven vill gärna tro på sägnerna, att de stämmer och att Falk spökar på platsen, men samtidigt vill de även övertyga de andra gruppdeltagarna om att de rent intellektuellt inte tror på spöken. Skrattet används under sägentrippen som ett redskap för att distansera sig från gruppens skapta rädsla och genom att övertyga de andra gruppmedlemmarna om individens misstro till det övernaturliga.

²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=e3Jg3XE7kRM>

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=KeYZgBL6Tno>

²⁷ Inspelning från deltagarobservation 2017-02-17.

Färden hem – ”Nu har jag varit vid Falka grav och vet ni VAD!?”

När ritualerna vid graven valts att göras eller inte göras, när deltagarna skräckslagna har flytt till bilen eller när mystiken kring platsen svalnat något, vänder deltagarna hemåt. I bilen berättas och spekuleras det kring vad gruppen varit med om vid graven; var ljuset de såg i skogen Falks verk eller var det något annat? Informanten Carina berättar:

S: Men vad gjorde ni efteråt, när ni skulle åka därifrån sen? Vad gjorde ni då?

Carina: Ja, som det här med ljusfenomenet det var ju flera gånger som när folk skrämdes, då berättade man det också. Så man debriefa [Samtalade om/Sammanfattade] själva händelsen i bilen tillbaka. Man byggde upp spänningen dit och så var man ute där och såg något och sen debriefa man på vägen hem sen. Ofta om man hade druckit öl eller så, så då blev historien mycket bättre, så klart. Den förstärkte själva upplevelsen, faktiskt.

Hon fortsätter:

S: Åkte ni hem var och en för sig sedan eller fortsatte ni och hängde någon annanstans?

Carina: Det var lite olika. Ofta hängde man när man kom ner till staden igen och var tvungen att prata vidare om det som hade hänt där uppe, det klart. Berätta för alla andra: ”Nu har jag varit vid Falka grav och vet ni VAD!?”, liksom. Att det blev, att man var lite... vad ska jag säga, man hade varit med om något speciellt så. Det var alla andra tvungna att veta också. Så just det här, på din fråga om vad som gör det så speciellt, så är det nog spridningseffekten med. Man vill gärna berätta att man, man vill sprida budskapet på något vis. Det är också en grej där.

S: Precis. Att man vill sprida vidare.

Carina: Ja! Det går inte liksom att bara åka upp, titta på det och åka hem igen och bara hålla tyst. Det går ju inte!

I bilen diskuterades det som hade hänt under kvällen och sen åkte Carina till staden för att berätta vad de hade varit med om. Informanten Eva, född 1957, berättade att när de hade varit vid Falks grav åkte de sedan till Annas kiosk, som Hjogrillen hette under 60-, och 70-talet. Båda informanterna for till offentliga mötesplatser för att kunna berätta vad de varit med om, men som vi kan ana via Youtube-klippen kan ungdomar i dag berätta om sina möten med Falks grav på flera sätt. Jag, Oskar och Emma satt och diskuterade under intervjun varför det är så kul att göra en sägentripp till Falks grav:

Emma: Men vad är det för speciellt med platsen då?

Oskar: Jag vet inte, det är spännande på något vänster, jag vet inte varför det är spännande men det är spännande.

Emma: *På grund av vad som hänt eller? Om du inte alltså... eller är det just det sociala?*

Oskar: *Det är förmodligen det sociala.*

S: *Hmm...*

Oskar: *Ja, och så blir det spännande på grund av det sociala för hade jag varit ensam så hade det inte varit lika spännande.*

S: *Nej.*

Oskar: *Det hade de inte varit, det hade inte varit i närheten av samma grej. Så jag tror det är just mycket gruppgrejen att man gör en sak som en grupp liksom.*

Det sociala och att kunna åka iväg med ett kompisgäng verkar vara själva essensen av sägentrippen. Under en gruppintervju med Lena, Anna och Simon, född 1991, talar även de om det sociala; att söka adrenalinkickar, att kryddar vardagen med mystik och att trippen har samma funktion som en skräckfilm. Deltagarna vill bli rädda och få uppleva ett "mys-rys". Under trippen så skapar och möter de rädsla tillsammans vilket resulterar i en mer sammansvetsad grupp. Carina talade om detta och att Falks grav är en plats som man fick skrämmas på:

S: *Det blir näsan som en mötesplats och ungdomsgård?*

Carina: *Ja, det var det!*

Carina: *Ja och man undrade: "Undra om några andra är där eller om vi är där själva". Och var det någon där: "Nu ska vi skrämma skiten ur dem, nu parkerar vi bilden där borta och så smyger vi upp på dem", så var det också! Det var okej att skrämmas där!*

S: *Ja, det fick man liksom.*

Carina: *Ja, det fick man.*

S: *Det fanns en benägenhet till att skrämmas liksom.*

Carina: *Ja, det skulle vara farligt där.*

S: *Ja, för det är ju jätteroligt tycker jag för då visste man aldrig som sagt om man skulle träffa någon som man visste eller*

Carina: *Nej, visst! Jag kommer ihåg en gång jag låg och kura i någon grop där och skulle skrämmas, vi var nog fyra stycken som var i bilen. Så hade jag vit jacka på mig hahahah. Det var inte så himla käckt i mörkret. Men då i alla fall var det någon som skrämde mig när jag, för då var det någon som hade sett våran bil. "Nu ska vi leta reda på dem så" och då skrämde de oss. Så då kan jag säga, att man nästan var tvungen att byta underkläder när man kom hem sedan.*

Sägentrippen behöver inte enbart ses som ett tillfälle för ungdomar att konfrontera ångesten och frågorna som uppkommer i mötet med en närmande vuxenvärld, som Elisabeth Bird menar (1994:202–203). Sägentrippen är inte heller bara en lek där ungdomar funderar kring livet efter döden, utan det är också ett sätt att umgås och ha roligt tillsammans (Holly & Cordy 2007:346).

Från rånare till raggarehelgon

*"Ha pojkar, nu är det så att svensson kallar oss för fyll-kajor och skitiga obildade-jävlarrr, bara för att vi är raggare, och då ska vi fan i mig visa dem det åsså! Eller hur!?" (Jubel) Ja! Det är gött å supa pöjkaaa"*²⁸

I Holly & Cordys forskningsartikel "What's in a Coin?" studerar de hur en grav fått en ny mening via sägentrippar. Den person som är begravd tros vara en vampyr på grund av gravens annorlunda utseende. Men i själva verket har den sägnen formats och etablerats i senare tid, efter det att sägentrippar gjordes till graven (2007). Falks grav har genomgått en liknande förändring som i Holly & Cordys fall, eftersom Falk tilldelas olika identiteter över tid. På grund av att det är motorburna ungdomar som vistats vid graven om nätterna, förknippas Falks grav ofta med raggarkulturen. Bengt, född 1947, och Kerstin, född 1950, berättar att under 60-talet var det ofta raggareträffar uppe vid graven. Även Per Wahlström, född 1958, berättar om raggarna som åkte upp, drack öl och skrämde varandra. Jan, född 1957, berättar följande om raggare som varit vid graven:

Jan: *Sen vet jag att, det pratade om det då, kan vara något senare sen att... att det var killar ifrån Skövde. Jag tror att de var de här Yankee Club som var uppe, så di tog ju körset.*

S: *Jaaaaa var de di som tog körset?*

Jan: *Ja, jag tror de var dem.*

S: *Ja.*

Jan: *Så de hittade de i Skövde sedan då.*

S: *Jah. När var det, kommer du ihåg det?*

Jan: *(Utandning)... jag hade ju körkort i alla fall så. Jag kunde ha vart i 20-årsåldern så att... -77-78 någonstans då.*

S: *Ja, för det var ju roligt för de har man ju hört massa om. Att det var någon som to'ett någon gång och stack i väg mät.*

Jan: *Ja, precis.*

S: *Då kan de har vart dem då.*

Jan: *De var ju några tuffa pöjka som var på lyset så att säga då va, förmodligen.*

S: *Ha. Då kanske de var dem då, så hittade man det i Skövde.*

Jan: *-78 -79, ja någonstans där. När en annan låg på, jag var ju med i raggen lite där (fniss) en stund.*

Förutom att själva platsen associeras med raggare har även Falk som person fått en mening för raggarkulturen. På *Labba's Cruisers* hemsida finns en sektion som

²⁸ Sångtext ur Eddie Meduzas låt "Raggare" (0:09-0:30), från albumet *Raggare*. (0:09-0:30).
<http://www.luftkaffe.se/wiki/index.php?title=Raggare>

fått rubriken "onödigt vetande" och där har sägnen om Jonas Falk fått en egen undersida, med namnet: "RAGGARHELGON??"²⁹. Raggarghelgon, ja varför inte? Jag skrev om synen på Falk, hans handlande och hans levnadsomständigheter i det föregående kapitlet. Här ligger troligtvis Falks narrativa hjältestatus till grund för denna utnämning, men istället för hjälte benämns han som ett helgon. Raggarkulturen började ta sin form efter andra världskriget och svenska ungdomar inspirerades av den amerikanska musiken, filmerna från Hollywood och bilindustrin (Berglind 2005:23). Raggarkulturen med bilarna, den kvinnliga sexuella frigörelsen, ungdomarnas festande, dansande och gänggrupperingar gick emot den rådande vuxengenerationens värderingar och media var inte sena med att framställa kulturen som ungdomens förfall (Berglind 2005). I media och i moderna vandringsägnar kan samhällets rädsla för främmande människor, raggare och andra ungdomskulturer anas (Stattin 2006:52–55).

Ungdomar i dag verkar inte associera graven lika starkt med raggarkulturen som den äldre generationen. Per Åhlström skriver i sin bok *Raggargliv* om kulturens kris och pånyttfödelse. Året 1963, anser både Åhlström och Bergling, var en brytpunkt i raggarghistorien. Det blev vanligare att äga en bil och raggarnas frihet att åka när de ville och var de ville var inte längre unikt; att åka bil hade blivit vardag (2009:76). Fler ungdomar hade även möjlighet att läsa vidare. De behövde inte i samma utsträckning börja arbeta i tidig ålder och hade inte råd att köpa en bil. Bilden av USA ändrades i och med Vietnamkriget, och att kunna köpa billiga amerikanska bilar blev allt svårare. Popgruppen Beatles blev stora och färre ungdomar intresserade sig för rock and roll-musiken, det var helt enkelt svårare att vara raggare, skriver Åhlström (2009:76). USA-intresset ökade igen efter Vietnamkriget och med tiden blev raggarkulturen en folkrörelse (2009:105). Även om bilåkandet blivit vardag och inte nödvändigtvis förknippas med raggarkulturen, fortsätter de motorburna ungdomarna på ett liknande sätt att besöka graven. De som besöker graven i dag kanske istället tilldelas identiteten "fjortis", som informanten Markus, född 1994, antydde³⁰.

Precis som raggare gett Falk helgonstatus, spekulerar även ungdomar i dag kring Falks person och tilldelar honom identitet. Eftersom spöket har ett namn är det också enklare att se honom som en person med flera olika personlighetsdrag. I Youtube-klippet, *Myten om Falks grav* är det en av deltagarna som berättar vem han tror att Falk var. Han tror innan sägentrippen att Falk är en person som blev "slagen av sin far och påsatt av sin morsa" och att han var "mer utav en pedofil-typ" men samtidigt säger han, väl vid graven, att

²⁹ <http://cruisers.se/onodigt-vetande/raggarhelgon/>

³⁰ I inledningskapitlet finns ett citat där Markus säger: "Ja det är ju dit alla fjortisar åker!"(s.2). *Fjortis* är ett nedsättande beteckning på någon i yngre tonåren som uppvisar omoget beteende: <https://sv.wikipedia.org/wiki/Fjortis>.

han gärna skulle ta en öl med Falk och att han nog är "rätt chill" (1:33–2:05)³¹. På grund av att spöket har ett namn skapas därmed möjligheten att spekulera kring hans levnadsförhållanden, hur han var som person och tilldela honom en identitet. Falk upplevs som en missförstådd person och ett offer av sin egen tid, en känsla som ungdomar och raggare kanske känner igen sig i. Falk och hans grav blir en länk till det förflutna och skapar funderingar hos besökare om hur döden tagit sig i uttryck i en dåtid kontra nutid. Gravar och kyrkogårdar representerar hur vi levande människor ser på livet efter detta, och eftersom gravar finns kvar långt efter den tid som graven tillkom, blir gravarna kapslar som fylls av nutidens funderingar och associationer till våra förfäders liv och livet efter döden (Holly & Cordy 2007:335). Hur bygden ser på Falks grav som plats och hans spöke ändras med den tidsliga kontexten. Vad vi associerar med honom beror på *vem* som handlar efter sägnerna och *hur* sägnerna berättas vidare (Holly & Cordy 2007:336). Eftersom det är ungdomar som ger Falk en identitet, förknippas han ofta med ungdomskultur. Hans identitet och hans sista viloplats består av applicerade ungdomliga tankar, funderingar och normer som skapas i tid och rum.

Summering av sägentripp

En sägentripp är en ritual som består av flera rituella moment och är ett sätt att handla efter sägner. Genom att dessa sägentrippar görs, skapas också nya sägner kopplade till Falks grav och befäster dem. Ungdomar fyller 18 år och skaffar körkort, och i samband med det får de en liten smakbit av vuxenvärlden, men får fortfarande vara unga. När dagen går mot sitt slut och mörkret börjar falla kör ungdomar mot Falks grav och träder in i en annan värld. Det blir en förvriddning av vardagen, men så pass lite att det ändå känns tryggt. De tar ställning till om de ska våga rycka i korset, vandalisera och sno mynt för att visa sitt mod inför sina kompisar och iscensätter eller leker med förväntade könsroller. När rädslan blir för mycket har humor och skratt en förlösande effekt, och när mystiken på platsen har lagt sig far de hemåt, antingen till en offentlig plats för att berätta vad de varit med om eller lägger ut ett bevis på sin vistelse på sociala medier. Ungdomars sägentrippar till platsen, som pågått i decennier, har ändrat synen på Falks grav. Graven har mötts av nya ungdomar decennier efter decennier, och de fyller platsen med sina tankar, normer och funderingar. Men graven är inte bara ett sätt för ungdomar att ställa sig frågor om döden och det förflutna, utan är även ett sätt att umgås med vänner och frångå tristess.

Men tänker ungdomar verkligen på allt det här när de kliver in i en annan dimension? Tänker de på varför de berättar sägnerna, utför ritualerna och leker med tron om ett liv efter döden? Personer som utför en sägentripp är troligtvis

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=KeYZgBL6Tno>

inte medvetna om varför de gör det. Men om individer visste varför de utför ritualer eller berättar sägner och liknande, hade de inte kunnat iscensätta det. Vid utövning av folktro kan individer göra saker som i andra fall kanske inte är vedertaget. Genom att berätta sägner om Falk, hans grav och besöka den kan individen förklä sina handlingar med lek och fantasi (Dundes 1998:130–131). Därför är sägnerna och graven viktig, och med hjälp av sägnerna och graven kan individer ägna sig åt tankar och funderingar, samt få utlopp för sådant som de kanske inte får någon annanstans i vardagen. Denna tes gör sig påmind när jag har talat med informanter och bevittnat sägentripparna som gjorts via Youtube. Informanterna har haft svårt att förklara varför de åkte till graven och de sägentrippande personerna i klippen har agerat efter ritualerna, men sedan varit frågande till varför de gjorde det. Ändå besöks graven och sägnerna berättas.

Tradering och spridning

Tradering och handling som upprätthållning har en betydande roll för att sägnerna ska leva vidare. Sagnerna traderas stabilt på en lokal nivå, både muntligt och digitalt, men via den digitala arenan har sägnerna fått en helt ny möjlighet till spridning även utanför Skaraborgs gränser.

Muntlig tradering – ”Det är vårt DNA liksom”

I det första analyskapitlet diskuterar jag den historiska sägnen och den verkar ha mindre betydelse vid muntlig tradering. Den förklaras kort och syftar ofta på Falks oskyldighet. Informanterna verkar i större utsträckning mött de platsbundna sägnerna, och troligtvis upplevs de som mer mystiska och mer intressanta att berätta. När jag analyserat traderingen av sägnerna i detta kapitel, har jag inte varit intresserad av vilken klassificering som traderats utan istället sett sägnerna som en enda sägen.

När jag frågade informanterna var de hört sägnen om Falks grav för första gången, bestod deras svar av att det antingen var deras föräldrar, mor- och farföräldrar, kompisar på skolgården och via skolan som de mött sägnen för första gången. Informanterna verkar ha mött dem under vardagliga former; när de varit och fiskat vid Hökensås, badat eller haft vägarna förbi. I vissa fall har de fått sägnen berättad för sig när de befunnit sig i närheten eller när de besökt graven. Jan berättar:

S: Jo, jag skulle vilja börja med att fråga dig, när du mötte sägnen för första gången, kommer du ihåg det?

Jan: Ja, det gör jag. Jag satt och grunna på det och jag tror vi var där... första gången -65 då.

S: Ha.

Jan: Och det var på dagtid... ihop med mor och far, då var inte jag så gammal, då var jag ju bara åtta år.

S: Ja. Hur kom det sig att ni

Jan: Nej men det... det var väl mor och far så att säga eller till och med farmor och farfar då som var med där. Och... dom, det var väl lite tradition att man skulle åka och hälsa på de där på något vis.

I vissa fall berättas besöket vid graven och mötet med sägnen som en tradition och som någonting självklart, medan informanten i andra fall har ”snubblat” över den i vardagen. Sagnen verkar inte vara något som informanterna har sökt utan som de snarare *tilldelats* i olika sammanhang. Alla informanter har på olika sätt fått reda på gravens existens via *muntlig tradering* och traderingen är både

horisontell och vertikal; vilket innebär att berättelserna överförs från mun till mun, i samma generation eller från generation till generation (Bringéus 2001:104–105). Så här berättade John, född 1985 om mötet med sägnen om Falk:

S: Bland det absolut första jag vill veta är hur du först kom i kontakt med sägnen.

John: Mm.

S: När hörde du den första gången?

John: Mm. Alltså jag är ju uppväxt med myten. Även om jag bodde i Hjo som ändå är, det är ju liksom inte, det ligger inte i Hjo kommun utan det... det är ändå en bit bort liksom. Så det var ändå så att jag hade med mig den, jag hörde den under min uppväxt och

S: Hur då? Av kompisar, föräldrar, mor- och farföräldrar?

John: Jag tror båda. Någon kompis nämnde det och liksom pratade om det men sen också (host) vuxna i min närhet liksom. Men jag kan inte sätta fingret på så här "exakt då hörde jag den" första gången. Men det fanns med mig där och sen första gången som jag kom ihåg aktivt, kopplade ihop så där, den här platsen finns ju, det här är coolt. Det var när jag gick på gymnasiet, så var det i Skara. Då var det någon som skrev i skoltidningen, skrev om Falks grav, man hade varit där och tältat och så.

S: Jaaaaa, det var de?

John: Ja, de hade varit där och tältat och något sånt där och skrev liksom en artikel om det och då inser jag liksom "ja, det är ju Hjo men den har jag ju hört hela min uppväxt" och då fick jag väl en sådan "aha"-upplevelse liksom. Tänkte på det som aktivt, så liksom.

John talar om att han hade haft med sig sägnen under sin uppväxt och inte tänkt på den aktivt för ens han mötte sägnen på en annan ort, i ett annat och oväntat sammanhang. Den berättas ofta i en lokal kontext och de narrativa konstruktionerna blir därefter. De blir en konstellation av en grupps berättelse som förmedlar viktiga värden i tillvaron och i vardagen (Arvidsson 1999:34). Sägner blir ett sätt att förklara hur bygden har varit och hur den blev (Arvidsson 1999:31). Sägner om Falks öde har tidigare berättats med ett pedagogiskt syfte och för att varna andra från att gå samma öde till mötes. Dessa sägner brukar kallas för *varningssägner*; sköter du dig inte och begår kriminella handlingar kan det gå lika illa för dig (Arvidsson 1999:41). Med tiden och när samhället förändrats, har sägner istället berättats för att underhålla (Arvidsson 1999:42). Traditionen att sprida sägner muntligt på en lokal nivå verkar stark och den berättas antingen för att underhålla eller för att aktivt traderas vidare. Troligtvis är det en kombination av de två. Carina berättar hur viktigt det är för henne att tradera vidare sägnen om Falks grav till hennes barn:

S: Ja men vad roligt! Men när du åker upp med dina barn och framtida barnbarn, då berättar du de där med kroken och lite berättelser innan då?

Carina: Ja, då kör jag ju samma. I och med att jag själv hade sådan behållning av det så vill jag att mina barn också ska få ta del av detta stora så. Just dessa berättelser om bilar som inte startar som sagt, och detta ljusfenomen som vi fortfarande inte vet vad det var. Ja, det måste föras vidare på något vis.

Sägngen verkar ha någorlunda klar plats i vardagen och upplevs som något som bör traderas, mer eller mindre medvetet. Sägngen har även institutionaliserats och traderas på ett offentligt sätt. Både Carina, född 1965, och Anna, född 1989, berättar att de mött sägngen första gången i skolan under historiektionerna. Per Wahlström traderar även berättelsen via sitt arbete som museipedagog på Tidaholms museum.

Oskar berättar under vårt samtal att Falks grav är något som man bara känner till och att "det är vårt DNA liksom, att veta det". Han säger också att det kanske finns andra liknande platser, med liknande sägnger, i Sverige men i Skaraborg är det Falks grav som befolkningen "bara vet om". Men vad innebär tradition och att någonting är självklart? Det finns flera sätt att tolka och använda traditionsperspektivet på och i vissa fall används begreppet för att förklara något som "överlevt" från en dåtid. I detta fall upplever jag att tradition står för något som både finns i dag, här och nu, likaväl som förr, där och då (Nilsson 1992:106). Tratering kan göras både på ett omedvetet och på ett medvetet plan, vilket informanterna har gett uttryck för. Ibland har de blivit tilldelade sägngen aktivt, och berättaren har valt att tradera sägngen vidare, men ibland har informanterna bara "snubblat över" den i vardagen. Viljan av att tradera sägngerna uttrycks både i en lokal gemenskap och hos individen själv. På grund av dessa anledningar lever sägngerna vidare; de traderas både på grund av en lokal gruppidentitet samt individens benägenhet att tradera berättelserna vidare.

Falks rondell

På grund av att sägngen traderas i denna omfattning upplever informanterna berättelsen om Falks grav som en självklarhet, och den har på så vis blivit identitetsskapande för de som lever i östra Skaraborg. Informanten Carina uttryckte en glädje över att ha detta kulturarv som en gemensam nämnare i trakten. Jag frågade om hon kände om Falks grav tillförde bygden något:

Carina: Den tillför masser! Dels så tror jag just med vår lokala kultur, att... att man har någon gemensam plattform eller forum, att alla vet vad Falks grav är. Träffar jag någon skaraborgare liksom och: "Har du varit vid Falka grav någon gång?" -

”Jaa, det har jag varit” och så har man igång en diskussion. Att man har en... en gemenskap och att det ligger så fint.

Folkloristen Ulf Palmfelt anser att namngivna spöken och platsbundna sägner kan ha en positiv betydelse för en bygds identitet. Platsens sägner skapar en gemensam plattform, som Carina sa, och kan fungera som en sammansvetsande påminnelse om en gemensam historia (Palmfelt 2005:9). Falks grav verkar ha en sammansvetsande effekt och påminner befolkningen om en gemensam historia, men att använda sägnerna om Jonas Falk som orters identitetsbygge uppskattas inte av alla.

Tisdagen den 26 februari 2013 hade historieserien *Det hände här* premiär klockan 20.00 på SVT. Programidén var att ett tv-team, programledaren Anders Lundin och tre historiker, skulle besöka mindre orter i Sverige. Under tre dagar skulle historikerna med hjälp av ortsbefolkningen hitta var sin spännande historia från platsen som sedan skulle namnge ett lokalt landmärke. Vilken av de tre historierna som skulle få ge namn åt landmärket röstades fram av de lokalbor som vistades på torget när historierna presenterades. Habo i Västergötland var en av de orter som deltog i denna programserie, och målet med deltagandet var att finna ett lokalt anknutet namn till en rondell som skulle byggas³². De tre historierna som presenterades och som lokalbefolkningen kunde rösta på var: raggarnas inflytande i Habo samhälle, från 1950-talet och framåt, berättelsen om en kvinna vid namn Marit som under 1500-talet dömdes till döden för häxeri men lyckades fly, samt berättelsen om den avrättade postrånaren Jonas Falk³³. Ortsbefolkningen röstade och berättelsen om Jonas Falk vann. Rondellen döptes till ”Falks rondell”, men en tid efter att tv-teamet och Anders Lundin lämnat Habo kom det protester från kommunhuset³⁴. Någon invånare i Habo kommun hade protesterat mot namnvalet och någon eller några politiker höll också med. Invånaren hade skrivit på kommunens hemsida att skylten med rondellnamnet bör tas ned, eftersom skylten var olämplig inför det kommande kungliga besöket i länet³⁵. Politikerna påbörjade en diskussion och en politiker ansåg att de lika gärna kunde byta till något trevligare och inte ha en mördares namn på ortens rondell. En annan politiker inom Fritids- och kultur nämnden förstod att namnvalet väckte känslor men poängterade också att Falks grav med dess historia är något som ”alla känt till i över hundra år. Det är en plats i Hökensås som besöks av väldigt många och haboborna känner till det”³⁶. Postrånarens grav och öde förknippar haboborna med ortens historia och blir en del av området identitet. Tack vare att Falk omtalas som oskyldig och som ett offer av sin egen tid, i kombination med att traderingsprocessen är

³² <https://www.svt.se/det-hande-har/anders-lundin-jagar-stor-historia-i-sma-orter>

³³ <http://www.skovdenyheter.se/article/falks-grav-i-svt/>

³⁴ <http://www.jnytt.se/article/namnet-falks-rondell-vacker-kanslor/>

³⁵ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=97&artikel=5461289>

³⁶ <http://www.jnytt.se/article/namnet-falks-rondell-vacker-kanslor/>

stabil och har gjorts i generationer, blir sägnen en del av invånarnas kulturarv. Diskussionerna om rondellnamnet har med tiden svalnat och enligt Fritids- och kulturnämndens dokument "Gatunamn med historik", uppdaterad senast 2016-06-29, heter rondellen fortfarande Falks rondell³⁷.

Digital spridning – Från lokalt till regionalt

Sägnera traderas inte bara muntligt, utan sprids också på andra sätt; via text, film och fotografier på internet. *Digital spridning* skapar möjligheter för sägnera att spridas och diskuteras även i en regional kontext. Den historiska sägnen om Falks grav florerar som en *creepypasta*³⁸ på nätet, och den textliga berättelsen paketeras som en "godispåse" och innehåller en sammanfattning av den historiska sägnen samt ofta en eller flera av de platsbundna sägnera. Den kopieras från bloggar och hemsidor, den omformas efter författarens tycke och får olika narrativa vinklar. Syftet med texten är att både förmedla sägnen, mystifiera platsen och uppmana till ett besök. Följande är en av de versioner som sprids och kopieras, från hemsida till hemsida, och från blogg till blogg:

*"Jonas Falk kom tidigt i livet i delo med rättvisan. Efter att ha provat lyckan i Stockholm sökte han sig åter till hemtrakten för att vid lämpligt tillfälle råna postskjutsen som gick mellan Jönköping och Sandhem. Falk och kompanjonen Frid försåg sig med krut och hagel i Hjo och skjutvapen i Habo. En mörk höstnatt lade sig de två rånarna i bakhåll för postskjutsen vid en grind på vägen mellan Broholm och postgården Sibbarp i Sandhem. När skjutsen kom i mörkret sköt Falk postiljonen med sin bössa och Frid överföll körsvennen med en knölpåk. Rånarna kom över 2000 riksdaler och skyndade tillbaka till Stockholm för att undkomma rättvisan. I Stockholm var Falk emellertid redan efterlyst och vid förhör framkom att man även kunnat fånga de båda postrånarna från Sandhem. Då postiljonen dött av skadorna föll den hårda domen att båda skulle mista livet genom halshuggning. Efter nådeansökan från Frid ändrades hans dödsdom till livstids straffarbete. Falk vägrade att begära nåd. På sommaren ser man alltid blommor på graven. Ingen vet vem som sätter blommorna där, men sägnera går bland folket i bygden..."*³⁹

Denna version är konstruerad efter den muntliga versionen av sägnen som spridits lokalt; att Falk inte sökte nåd hos kungen, och den förmedlar en känsla av Falks oskyldighet. Den historiska sägnen som förmedlats i hembygdsböcker

³⁷ http://www.habokommun.se/globalassets/fritid-kultur/dokument/gatuhistorik_rev_160921.pdf

³⁸ Begreppet creepypasta används som ett samlingsbegrepp för de skräckinjagande sägnera som sprids och kopieras viralt på internet. Ordet är sammansatt efter engelskans "creepy" och "coppypaste". <https://en.wikipedia.org/wiki/Creepypasta>

³⁹ <http://www.vastsverige.com/tidaholm/b/51387/Falks-Grav>

och i tryckt text framställer honom som skyldig men på internet florerar den muntliga versionen som också sprids lokalt. I creepypastan förmedlas Falks oskyldighet och vi blir varse om hur internet är en digital arena där det muntliga ordet förvandlas till text.

Sökandet efter sanningen

I olika forum kan också den historiska och platsbundna sägnen diskuteras. Inte nog med det diskuteras även Falks levnadsförhållanden och sökandet efter konkret fakta. Domboksprotokoll och brev som Falk sägs ha skrivit, delas ut och diskuteras. Var Falk oskyldig och vem lägger blommor på hans grav? På forumet Flashback finns en tråd som startades 2010-04-16 av en person som går under namnet "Skaraborg2"⁴⁰. Tråden har fått namnet *Falks grav 1855, Hökensås* och är fortfarande aktiv. Senaste inlägget gjordes av trådens skapare, 2017-02-02. De som diskuterar i tråden letar efter en sanning, fakta läggs fram och kunskap produceras. Tråden går därmed att betrakta som deltagarnas kollektiva identitetsbygge (Palmenfelt 2008:216). Jag kan inte avgöra vilken ålder deltagarna i tråden har men flera av dem pratar om minnen från flera decennier tillbaka. Vilken generation de än tillhör så är deras gemensamma ambition att söka, ta fram och diskutera sägnernas sanningshalt. Förutom att diskutera Falk och graven delar också deltagarna med sig av sina minnen från sägentripptar till platsen, vilka ritualer de vågat sig på att testa och vilka paranormala fenomen de upplevde. De berättar också sägnerna vidare genom andra- och tredjehandsuppgifter, bland annat om en person som dragit upp gravkorset ur marken med hjälp av kedja och dragkroken på bilen, och hur denna person sedan hamnat i en bilolycka.

Sägnen om de färska blommorna, gravens egentliga placering, de olika korsen som funnits vid graven, Falk som person och hans levnadsförhållanden diskuteras. Autenticitet är också något som berörs vid flera tillfällen, exempelvis kommenteras plastblommorna vid graven, och de olika korsen diskuteras efter originalitet och autenticitet, ihop med tidsliga aspekter samt deras utseende rent estetiskt. De olika ämnena behandlas ur tidsliga perspektiv, där nutidens rådande normer och värderingar används för att förklara handlingar i en dåtid. Med hjälp av fotografier och skriftliga dokument försöker deltagarna i tråden lägga ett pussel för att finna sanningen. Deltagarna diskuterar den fakta som presenteras från någon av deltagarna och väljer att bekräfta den eller förneka den. Tråden blir därmed en process av en framväxande och gemensam kunskapsproduktion.

⁴⁰ <https://www.flashback.org/t1180326>

2010-05-06, 11:27 #41

Skaraborg2
Medlem

Reg: Feb 2009
Inlägg: 14 294

Brev från Jonas falk 1855.

Som jag förut nämnt så skrev iaf Falk två brev till sin släkt innan avrättningen. Har nu kopiorna på dessa.

Första brevet är till hans broder och vad som förvånar mig är Falks skrivkunskaper. Han hade en bra handstil och kunde skriva ett brev på bra svenska (enligt den tidens motto mätt). Dock använder inte brevskrivaren punkter så brevet är skrivet i ett enda sammanhang. Detta första brev är på fyra sidor. Endast litet i början samt i slutet tas med.

"Älskade Broder Sven Ernst Guds nåd ware med dig."

"Efter Som jag nu ej mera Kan få räka dig handen här i detta närvarande lifvet Så får jag nu tekna några Små rader för att bjuda dig ett ovist(?) farväl här i detta närvarande lifvet man Gifve Gud att det ej är både för tid och efvighet."

"men en gång kommer till dig adjö min hulde broder mariestad den 10 november 1855 Jonas Falk."

CITERA

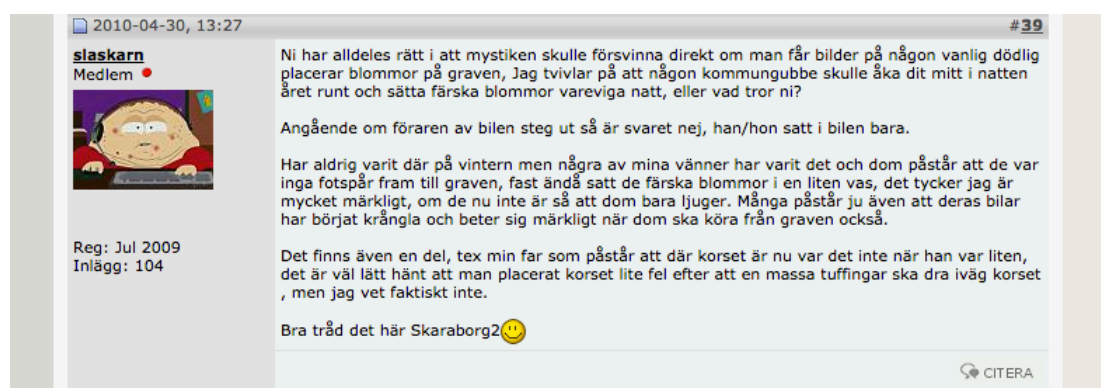
"... vad som förvånar mig är Falks skrivkunskaper. Han hade en bra handstil och kunde skriva ett brev på bra svenska (enligt den tidens motto mätt)"⁴¹. I tråden diskuteras Falks skrivkunskaper, där dåtiden förklaras och tolkas efter nutidens uppfattningar angående dåtiden.

I ett kapitel i *Vår tids folkkultur* (2008) skriver folkloristen Ulf Palmenfelt om hur ungdomar diskuterar och letar efter sanning via ett internetforum. De diskuterar kring fenomenet marteboljuset, som är ett mytomspunnet ljusfenomen i Martebo på Gotland. Palmenfelt skriver om hur denna digitala kommunikation skapar en gemensam föreställningsvärld och väljer att kalla kommunikationen och världen för ungdomars *alternativa vetenskapssyn*. Ungdomarna definierar sig själva i förhållande till den officiella vetenskapssynen och i förhållande till den äldre generationens syn, som också deltar i forumet (Palmenfelt 2008:228). Förutom att marteboljuset diskuteras, diskuteras även andra fenomen som spådom, utom jordliga fenomen, dinosaurier, synkronicitet, satanism och jordstrålning. Deltagarna i forumen väljer att ifrågasätta och diskutera naturvetenskap, därför kallar Palmenfelt det för en "vetenskapssyn". Ordet "alternativ" har valts eftersom deltagarna ifrågasätter vetenskapen med hjälp av paranormala och utomjordiska teorier. Men varför skulle denna typ av diskussion vara alternativt? Med hjälp av utomjordiska och paranormala teorier kan nutidens ungdomar tolka det oförklarliga, precis som allmogen använde sig av olika naturväsen för att förklara vardagliga underligheter. Exempelvis tolkades sömnparalys som marans verk, plötslig sjukdom kunde också skyllas på maran eller en gast, och om en man haft ett underligt möte med en främmande kvinna i skogen, kunde kvinnan varit skogsråt. I själva verket baseras diskussionerna i forumet från de olika tolkningsramar som nutidens ungdomar använder för att tolka sin omvärld.

I tråden där Falks grav diskuteras är det istället fokus på sägnernas uppkomst, historia, muntlig tradering och sökandet av naturliga förklaringar kring

⁴¹ Skärmdump från Flashbackforumet, taget av författaren 2017-01-26.

paranormala fenomen. Jag skulle istället kalla forumsdiskussioner av detta slag för *digital kunskapsproduktion*. Tråden påminner mer om en muntlig konversation, men där fler har möjlighet att delta, samtidigt som kommentarerna finns kvar över tid och befasts. Deltagarna har möjlighet att finna varandra och diskutera det som inte diskuteras på samma sätt i en vardaglig kontext och eftersom kommentarer och fakta befasts så blir det en produktion av kunskap. Muntliga diskussioner delas enbart av de som talat med varandra och stannar deltagarna i mellan. Tråden består av en vardaglig diskussion, där icke-vardagliga ämnen får spelrum och som har möjlighet att befastas via den digitala arenan. Eftersom sägner är en narrativ konstruktion som har traderats och formats med berättaren i tid och rum finns egentligen ingen konkret sanning. I tråden börjar det snart diskuteras om sanningen verkligen är så väsentlig. En deltagare frågar sig själv och de andra deltagarna, ifall de verkligen vill veta om det är en "kommungubbe från Habo" som lägger ut de färska blommorna på graven. I tråden är det snarare *diskussionen* som är det väsentliga, att få tillhöra en grupp, leta fram fakta och skapa kunskap tillsammans med andra.

"Ni har alldeles rätt i att mystiken skulle försvinna direkt om man får bilder på någon vanlig dödlig placerar blommor på graven"⁴² berättar "slaskarn". Sanningen söks men det är diskuterandet av sanningen som tråddeltagarna finner intresse i.

Sägentripp på internet

Ungdomar har besökt graven i flera generationer och de olika generationerna berättar olika sägner om Falks grav, de har olika tekniska möjligheter för att genomföra en sägentripp och de har också olika syn på Jonas Falk och hans grav. Jag nämnde i förbigående kapitel att den generation som besökt graven på -70 och -80-talen åkte iväg till offentliga platser efter sina sägentrippar för att kunna

⁴² Skärmdump från Flashbackforumet, taget av författaren 2017-01-26.

berätta för sina vänner vad de varit med om. I dag kan ungdomar via internet berätta vad de varit med om i realtid och även sprida deras sägentripp digitalt.

Flera personer som besökt graven berättar gärna om sina trippar via sociala medier. I Youtube-klippet *Myten om Falks grav* genomför ungdomar en sägentripp till graven⁴³. I klippet diskuterar det paranormala och deltagarna utför ritualen med gravkorset. Vid graven frågar de sig också vilka det är som egentligen besöker Falks grav, och de börjar titta i soptunnan som finns på plats för att göra en analys av innehållet. I soporna finner de juicepaket (Festis) och en förpackning som innehåller en våtdräkt (6:50–7:16). De konstaterar att de som är vid graven dricker Festis, har på sig våtdräkter och glömmer sina grillgaller. Senare under mitt fältarbete finner jag ett blogginlägg, där bloggaren "Malekova" skrev om sitt besök vid graven och nämner just denna sekvens från Youtube-klippet. Hon skriver: "Vi hittade mannen i våtdräktens festisar bland annat..."⁴⁴. Vid en närmare titt på "Malekovas" blogg fann jag en tidigare bloggpost där hon och hennes kompis planerade sitt besök vid graven och faktiskt nämner just detta Youtube-klipp⁴⁵. "Malekova" och hennes kompisar har alltså inspirerats av Youtube-klippet, begett sig till Falks grav för att också se festisarna och "våtdräkts-mannen".

Mobiltelefoner och andra digitala enheter som enkelt kan förvaras i fickor ger nya möjligheter för personer att dokumentera sägentrippar, och sedan sprida dem på nätet (Peck 2015:18). Folkloristen Andrew Peck menar att digitala enheter inte bara har gett människor möjligheten att dokumentera och sprida kulturella uttryck digitalt, det har också blivit en social norm och är något som *förväntas* göras. Ungdomar skiljer inte i någon större utsträckning på den identitet de har "online" och "offline", det vill säga på nätet eller inte. Därför är det troligt att de är deltagande i flera kommunikationer som leder till fortsatt handling (Peck 2015:18). Genom filmklipp på nätet möter vi sägnen via ett handlande, istället för en narrativ text. Det handlar inte enbart om att dela med sig av sägentrippen, utan ungdomarna deltar också i en pågående *culture of sharing*; där klipp eller fotografierna kommenteras, diskuteras och kritiserats genom digital kommunikation (Peck 2015:19). Även i det sociala mediet Instagram, under hashtagen "#Falksgrav" kan personer dela med sig av sina äventyr vid graven och andra väljer också att handla efter fotografierna. Via den text som skrivs tillsammans med fotografiet, sprids ritualerna och sägnerna. Genom digital kommunikation skapas möjligheter för sägner och handlandet av sägner att spridas, inte bara lokalt utan även regionalt, nationellt och kanske till och med globalt.

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=KeYZgBL6Tno>

⁴⁴ <http://malekova.se/2010/june/resan-till-falks-grav.html>

⁴⁵ <http://malekova.se/2010/april/falks-grav-mycket-svar-att-hitta.html>

Internet har skapat möjligheter för sägnerna att spridas och agerar som modell till handling. I det sociala mediet Instagram postas fotografier med möjligheten att kommentera, och där diskuteras ofta sägnerna, ritualerna och sägentripparnas mod⁴⁶.

Klippen och fotografierna som delas på sociala medier blir ännu ett sätt att manifesteras det mod som tagit plats vid en sägentripp. De digitala bevisen och filmklippen blir även ett sätt att förlänga den mer eller mindre allvarsamma leken med tron på ett liv efter döden. I slutet av Youtube-klippen, *Night Busters*⁴⁷ och *Myten om Falks grav*, förhåller sig båda grupperna till frågan om livet efter döden och den paranormala aktivitet som tros finnas vid platsen. När Night Busters-gänget står vid graven dividerar de om "myten", och om de tror på den eller inte. En deltagare tror på "allt" vad sägnerna förtäljer, och att det är något paranormalt som placerar de färska blommorna på graven. Deltagaren som filmar frågar varför det inte finns några färska blommor på graven nu då. De kollar vad klockan är en gång till, och frågar sig om det verkligen är klockan 12 som blommorna placeras ut, kanske är det klockan ett? (5:27–5:50). I *Myten om Falks grav* avslutas klippet med att deltagarna inte rekommenderar de som tror på det övernaturliga att besöka graven, men plötsligt hörs ett ljud och deltagarna blir "rädda" och filmen bryts. En text visas där det står: *BlackBanner syntes aldrig mer till, de är fortfarande spårlöst försvunna* (9:30–9:57). Via klippet förmedlar de inte enbart deras egna sätt att leka med frågan om ett möjligt liv efter döden, de gör det även med hjälp av tekniken. Deras handlande

⁴⁶ Fotograf: Athra Zara. Skärmdump av författaren från Instagram, #falksgrav: 2017-02-15

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=e3Jg3XE7kRM>

och frågande kan sedan bevittnas och diskuteras av andra. Personer som bevittnar sägentripptar på sociala medier eller på TV, får i sin tur vara med och skapa egna ritualer för hur de tittar på sägentripptar. De kanske mörklägger rummet, tänder ljus och berättar skrämmande historier. På så vis kan även de leka med frågan om livet efter döden från vardagsrumssoffan (Kinsella 2011:36–41).

Det hände inget märkvärdigt där förutom att det stod ett paket nyponsoppa framför korset och mynt ovanpå korset. Så vi tog en slurk allihopa och la en slant som tack och åkte vidare på hökensås mörka grusvägar som ledde oss till...

Ett gäng tjejer besökte graven och bloggerskan skrev att de vågade dricka den offrade nyponsoppa⁴⁸, men när jag sedan hörde av mig till henne drack de inte alls av soppan. Kanske ville de visa sig modigare än vad de egentligen var? Via bloggar kan handling och ritualer spridas vidare, även om personerna ifråga inte själva handlade.

Förstör tekniken och internet mystiken?

Carina, född 1965, ställde sig frågan om sägentripptarna kan behålla sin läskiga atmosfär i de yngre generationerna, nu när det finns GPS och mobiltelefoner. Försvinner inte den utlämnande känslan åt Falks spöke när ungdomarna bara kan ringa för att få hjälp med en krånglande bil? När de också kan använda GPS, försvinner inte förväntningarna och spänningen vid letandet efter graven? Så verkar fallet inte vara. Eftersom sägnerna har gått från att spridas lokalt till att även spridas digitalt, finns det en rädsla hos Carina att graven ska besökas av

⁴⁸ <http://klaragustavssons.blogg.se/2011/october/tacos-falks-grav-och-finbesok-i-tidaholm.html>. Skärmdump av författaren: 2017-02-23.

mycket människor och att sägnerna därmed behöver ändras. Informanten berättar:

S: Och jag har sett att både turistbyrån i Tidaholm och i Habo, har med det på sina hemsidor som lite alternativa turistställen att besöka.

Carina: Ja, det är ju kul! Det värsta med det är väl att, jag tänker när det blir, inte kommersialiserat så men, just det här med att folk förväntar sig färska blommorna och det blir svårare tänker jag. Jag tror väl inte på det att det kommer färska blommor av sig självt. Så kan jag väl säga. Jag köper inte den delen av berättelsen. Om det är nu någon som lägga dit det, i smyg, det blir ganska svårt nu. Det kommer ju att falla det här med färska blommorna.

S: Ja, det har du rätt i. Ju mer populärt det blir, ju mer folk blir det och svårare blir det att gömma vem det är som gör det.

Carina: För folk är ju där både dag och natt. I och med att det är lite mytiskt och spännande så där att åka dit. Så att, det kommer att bli annat. Det kommer inte vara samma känsla som vi hade på 80-talet eller tidigare och när det inte fanns mobiltelefoner. Utan blev man rädd och skrajsen så var det ingen att ringa, då var man verkligen där ute i skogen. Den känslan är ju också borta.

S: Ja, det är det? Tycker du, när man åker nu?

Carina: Ja, jag menar nu kan du ringa och "a fan jag är skit rädd och bilen startar inte, kan du komma och hämta oss?" Det kunde man inte då.

Även Per Wahlström, född 1958, talade om GPS och mobiltelefoner, men att de slutar fungera uppe i skogen:

Per: Nej, visst! För det kommer hela tiden förfrågningar och folk som ringer. Jag har varit med i både TV och radio om det här och pratat och det har spritt sig så att. Det är lite synd bara att de inte har bättre, hitta dit är inte det lättaste, det finns inga skyltar från stora vägen då va, utan du måste veta vart du ska åka eller GPS, kommer du in där så har du både telefon och GPS, det kan du glömma när du kommer in i skogen för det fungerar inte. Det lägger av när du kommer en bit in där så att.

Tekniken verkar dock inte hämma intresset för Falks grav, snarare tvärtom. Tekniken kan krångla och inte fungera, vilket kan tolkas som paranormala aktiviteter. Tekniken kan på så vis intrigeras i leken och bidra till en upptrappande stämning. Informanten Emma, född 1993, berättade att under sägentrippen till graven använde de GPS för att hitta fram. Hon berättade att spänningen trappades upp när GPS:en berättade att det var "tre kilometer kvar", "två kilometer kvar", "en kilometer kvar" och så vidare.

Med hjälp av teknik och den digitala världen har sägnerna om Falks grav fått en annan möjlighet till att spridas och handla efter. På internet går det att

diskutera, finna information och även bevittna hur andras sägentrippar utspelar sig. "Mys-ryset" verkar vilja uppsökas även om samhället ändras och ny teknik tillkommer. Vissa kanske frågar sig varför människor söker detta mys-ryset och varför människan konfronterar tron om döden i vår "tekniska och civiliserade tid". Michael Kinsella skriver i *Legend-Tripping Online* (2011) att under 1800-talet och tidigt 1900-tal trodde flera i västvärlden att tron på magi och vidskeplighet överlevde hos de som tänkte primitivt. Med tiden gjordes dock viktiga iakttagelser av olika antropologer; att magin finns i vår vardag. Olika ritualer gjordes för att fiskare skulle få fiskelycka och förskona dem från havets faror, och kläder och föremål ingick i ritualer under atletiska aktiviteter för att försäkra om vinst. Detta gjordes för att fiskarna och atleterna skulle känna att de hade makten att påverka det oförutsägbara (2011:42–43). Magi eller vidskeplighet är enligt Kinsella en komplex process där verkligheten påverkas av fantasin genom retoriska strategier och rituella föreställningar (2011:43). De som gör en sägentripp förhåller sig till dessa ramar; ritualerna utförs, tid och rum upphör och de agerar efter det mänskliga medvetandet (2011:44). Sökandet efter att kunna förklara det oförklarliga är något som finns med oss som människor. Vidskeplighet och att förstå döden är något vi troligtvis alltid kommer finna intressant; det är ett sätt för oss att kunna kontrollera det okontrollerbara. Lekandet mellan att ha kontroll och inte är kittlande och spännande. I dag har vi samma frågor om det oförklarliga som människor haft i en dåtid, men nu kan vi ställa oss dessa frågor och utforska dem med hjälp av tekniska möjligheter. Tekniken i sig kan upplevas som magisk och svårförstådd eftersom den ger möjligheter till social interaktion på ett sätt som samhället tidigare inte trodde var möjligt (2011:47). Tekniken utvecklar hur vi kan påverka vår omgivning och interagera med den, lika så hur vi förhåller oss till det oförklarliga. Så länge mänskligheten finns kommer vi alltid ställa oss frågor och leka med det oförklarliga, tekniken ger oss nya förutsättningar att utforska den.

Summering av traderingen och spridningen

Att en lokala muntliga traderingen görs är så klart inte självklar, den kan upplevas som sådan men det måste finnas anledningar till att individer vill berätta sängen. Enligt mina informanter är traderingen stark och sängen har en tendens att tilldelas till skaraborgare i vardagen. Sängen upplevs som självklar, eftersom den har en given plats i vardagen och i den lokala identiteten. Den muntliga traderingen av sägnerna är en *kulturell process*, vilket brukar användas för att förklara hur hantverksyrken gått i arv eller berättelser inom släkten (Bringéus 2001:107). Jag upplever att begreppet kan användas även i detta fall eftersom traderingen och spridningen av sägnerna verkar tillhöra en lokal identitet, vilket görs mer eller mindre medvetet. Den muntliga historiska sängen

som spridits i bygden, om Falks oskyldighet, sprids också vidare på nätet som en creepypasta. Vid första anblick söks sanningen om Falks grav i en forumstråd på Flashback men sanningen var kanske inte det forumsdeltagarna egentligen sökte. De sökte andra intresserade att diskutera med och att producera kunskap tillsammans. Tråden kan, precis som sägentripparna på sociala medier, ge andra möjlighet att från datorstolen eller soffan vara deltagande i ett "mys-rys".

Via sociala medier kan sägnerna om Falks grav spridas, diskuteras och skapa möjligheter för ytterligare sägentrippar. Dokumenterandet av sägentrippen kan vara ett sätt för deltagarna att även befästa sitt mod för andra. Det kan upplevas som om tekniken och det digitala förstör mystiken vid Falks grav med tillhörande sägner, men människan kommer alltid vara intresserad av det oförklarliga och försöka att kontrollera det. Därmed blir tekniken bara ett nytt sätt att studera och förhålla sig till det oförklarliga.

Sammanfattning och slutdiskussion

Den historiska sägnen om Falk och Frids strapatser och de föränderliga sägnerna som florerar kring graven är en del av Skaraborgs immateriella kulturarv. Även om sägnerna är immateriella och förklarar människans förhållningssätt, deras tro och tankar, lämnar också kulturarvet mer påtagliga spår. En grav där sägner blir till ritualer och handling, där ungdomar kan leka med frågorna om livet efter döden eller bara ha kul, där rondeller namnges och där sägnerna tillför en historisk gemenskap. Troligtvis lever berättelserna vidare än i dag därför att berättelsen baseras på en faktisk händelse. Det finns även luckor i berättelsen där egna tolkningar kan skapas i tid och rum. På grund av att någon valde att märka ut graven med ett kors, och därmed skapat besökstillfällen, har paranormala berättelser lagts till och berättelserna har blivit sägner. Om graven aldrig markerats ut med ett kors kanske Jonas Falk hade tillhört det förflutna och glömts bort. Sägner fortsätter att traderas både muntligt och på internet, och den traderas och sprids både horisontellt och vertikalt, på ett lokalt plan; via föräldrar eller far- och morföräldrar som tar med sig sina barn till graven och berättar om Falk och Frid samt om de färska blommorna som alltid finns där. Många barn möter berättelserna också i skolan, på museum eller på skolgården. Eller så möter man graven i skogen efter fiske, bad eller bärplockning i Hökensås naturreservat. Via bloggar, sociala medier och forum kan även lokalbefolkning och andra intresserade ta del av, diskutera och fortsätta att förändra sägnernas form. Sägner om Falk och hans grav är i ständig förändring och är inte det en del av det fantastiska med sägner? Att de är i ständig rörelse och ändras efter samtidens föreställningar och förutsättningar. *Vilka* som besöker eller *vad* som görs på Falks sista viloplats formar sägnerna och platsen som sådan.

Detta kapitel består av en slutdiskussion där jag diskuterar min analys och de frågor jag ställt till studiefältet. I första delen diskuteras den historiska sägnen, sedan följer tankar om hur rädslor bör studeras i sägner och om sägners växelverkan. I andra delen diskuteras sägentrippen tillsammans med iscensättning och ritual, sedan följer en diskussion om digital folklöre och till sist diskuterar jag kring begreppet trading samt avslutar uppsatsen med några sista tankar.

Sägner

Muntlig- kontra textversion

Den historiska sägnen finns i både en muntlig version och i en textbaserad version, där Frid och Falks positioner i berättelsen ter sig olika. Den muntliga berättelsen om Falks grav berättas endast med de viktigaste delarna ur den

historiska händelsen; att Falk rånade en postdiligens och blev avrättad, och senare tillkom en mer detaljerad skriftlig version. När en berättelse traderas i olika traditionsmedium påverkas både formen och innehållet, den muntliga är oftast folkslig och den skriftliga är oftast lärd (Bringéus 2001:107). Därför särskiljs "folklore" och "booklore"; den muntliga versionen måste ständigt berättas och ändrar karaktär efter berättaren och lyssnaren medan den skriftliga arkiveras och plockas fram i olika tidsliga kontexter (Bringéus 2001:107). Även om den skriftliga versionen kan betros vara mer sann vill jag påstå att versionerna är lika föränderliga och inte sprungna ur någon subjektiv "fakta". De skriftliga domboksprotokollen, folkminnesanteckningarna och hembygdsföreningsböckerna är skapta även de efter författarnas olika syften, precis som den muntliga versionen. Båda versionerna av berättelserna är också kantade av tidens tand och har genomgått omformuleringar. Det upplevs som om de två olika traditionsmedien har levt sida vid sida i traderingsprocessen och verkar inte ha påverkat varandra nämnvärt. Frågan är om dessa medium nu har krockat? Filmen som visats på biografier lokalt har valts att förmedla den skriftliga versionen, men kommer den påverka den muntliga versionens fortsatta lokala trading? Det är fullt möjligt att den muntliga versionen av säggen påverkas och den skriftliga, men den muntliga sprids inte längre enbart muntligt utan även digitalt. Genom att även studera Flashback-tråden har jag kunnat diskutera om det verkligen är sanningen i säggen som eftersöks. Kanske skulle det bli tråkigt om sanningen om både den historiska säggen och de platsbundna sägnerna exponerades? Jag skrev ovan att "booklore" ses som en mer legitimerad text och kanske också som mer sann, därför kan den skriftliga versionen verka mindre intressant. Eftersom den inte tangerar de platsbundna sägnerna som traderas på lokal nivå. Kanske har ändå den muntliga versionen, där Falk anses vara oskyldig, stor chans att överleva; dels på grund av den starka tradingen lokalt, dels på grund av den spridning som görs digitalt och dels på grund av den viljan som finns för att behålla sägnerna och platsens mystik.

Paranormala tolkningsramar

De platsbundna sägnerna har formats efter de tolkningsramar som periferin har att erbjuda, och används av individer för att förklara det oförklarliga. De som använder dessa tolkningsramar, tros i tidigare forskning, främst vara de individer som levde under det förindustriella samhället. Deras rädslor mynnas ur och även tolkas efter naturen och det oförklarliga. Rädslan tar sig i uttryck när människors moderna sfär kolliderar med det oförklarliga. Folkloristen Jochum Stattin menar att det som karaktäriserar bondesamhällets rädletradition är rädslan för det okända, det okontrollerbara, magiska krafter och farliga väsen, samt det som tillhör kyrkans sfär (Stattin 2006:157). I dag, i det postindustriella samhället är vi istället mer rädda för vårt eget våld mot

naturen och våra medmänniskor, vilket tar sig i uttryck som oro (Stattin 2006:157). Stattin gör en stark generalisering, för att förtydliga individens sätt att tolka sin omvärld i tid och rum. Rädslan och oro inför det oförklarliga och okontrollerbara är något som människan alltid tampats med och kommer alltid att göra. Men jag anser att Stattins generaliserande skapar en tro om att tolkningsramarna är statiska och tillhör enbart en viss tid och ett visst samhälle. När någon besöker Falks grav och periferin, används inte de urbana tolkningsramarna. När något oförklarligt händer och tolkas som något andligt eller spöklikt, användes dessa tolkningar även i dag, de förindustriella sägnerna och tolkningsramarna lever vidare inom den icke-urbana kontexten. De tolkningsramar som individer förhåller sig till vid Falks grav tillhör inte enbart det förflutna, utan är även aktuella i en nutid och sannolikt även i en framtid.

Tankar om sägnernas växelverkan

Under studiens gång slår det mig att den historiska sägnen, de platsbundna sägnerna och vandringsägnerna agerar i en form av *växelverkan*. Dessa tre klassifikationer skapar Falks grav som berättelse och plats. Den historiska sägnen agerar som en botten eller plattform men formen är inte statisk, den fungerar som ett underlag som sedan ger möjlighet till skapande av andra sägner. Den historiska bas-sägnen byts aldrig helt ut men den kan ta en annan form och tolkas på olika sätt inom tid och rum. Ovanpå finns de platsbundna sägnerna som även de är vedertagna i sägenbildningen men kan vara utbytbara. Till sist finns det ett "topplock" med vandringsägnerna och de memorat som florerar kring platsen och de är betydligt mer flyktiga och byts ofta ut. Den historiska sägnen påverkar de platsbundna- och de vandrande sägnernas tillkomst, men de arbetar även tillsammans på ett mer övergripande plan. Ibland kan en vandringsägen bli platsbunden över tid men vandringsägnerna är mest påverkade av generationsperspektivet och byts ofta ut. Den historiska sägnen härstammar från en händelse i mitten av 1800-talet, medan de platsbundna sägnerna är mer sentida samtidigt som vandringsägnerna samt memoraten anpassas helt efter nutiden. Sägner tillhör olika tider men klumpas samman och förstås samt tolkas ur ett nutida perspektiv. Det är också därför som generationer anpassar sägnerna efter deras villkor och baserar dem efter sägentrippar; korset tillkom senare efter avrättningen och sägnerna säger att graven ligger någon annanstans, den platsbundna sägnen om de färska blommorna tillkomst tolkas efter den historiska sägnen och ungdomar färdas möjligtvis i dag med bilar i bättre skick än tidigare generationer, och sägnen om bron "läggs till" för att skapa en fortsatt spänning. GPS:er och mobiltelefoner används för att hitta graven, men dessa tekniska föremål kan också krångla och tillföra upplevelser av paranormal karaktär. Därför är det problematiskt att klassificera sägner efter samhällsskick, tid och rädslor eftersom de sprids på

olika sätt, får nya former och används i olika generationer samt sammanhang (Ellis 1994:62). Sägner agerar också som tolkningsmodeller för att förklara det oförklarliga, det vill säga att upplevda händelser vid graven eller i närheten tolkas efter sägnerna. Det ena skapas inte utan det andra utan agerar i ett kretslopp; sägner föder dessa tolkningar och tolkningarna befäster sägnerna. I min studie bekräftas Klintberg och Palmenfelts tes; att memorat och sägner existerar i en växelverkan (Klintberg & Palmenfelt 2008:16). Sägner och memorat bör ses som processer, som ett sätt att namnge det oförklarliga, och bör inte bortförklaras som vidskepelse. Upplevelserna i sig kan vara otäcka men genom att berätta och ge dem en förklaring kan upplevelserna bli något förståeligt och mindre obehagligt (Ellis 2003:115). En del underliga och kanske obehagliga upplevelser kan förklaras med hjälp av vad vi vardagligt kallar för "naturliga förklaringar", medan det i andra fall kan vara svårare. I detta fall används sägnerna om Falks grav för att förklara det oförklarliga som personer upplevt vid platsen.

Sägentripp

Sägner traderas också vidare på grund av de sägentrippar som utförs till platsen. Precis som sägnerna kan agera tolkningsmodell till memorat och vice versa, befinner sig även sägentrippar i samma kretslopp. Handling skapar sägner och sägner skapar handling. Ungdomar som genomför sägentrippar handlar alltså efter sägnerna; de drar i gravkorset och vågar kanske röra vid de offrade föremålen, men vad bottnar handlingen i och vad leder den till? Eftersom handlingarna görs om och om igen tar de formen av ritualer och vid sägentrippen förhåller sig ungdomar till olika förväntade roller som ska intas, och det är vad som kallas för performans.

Handlande och rollintagande

I tidigare forskning har flera perspektiv av sägentrippar studerats, men en sak har ännu inte valts att lyftas fram. Kanske för att det upplevs så självklart. Det är att sägentrippar *görs i grupp*. En sägentripp kan inte göras på egen hand eftersom det inte ger någon möjlighet till att träda in i olika roller. Det behövs flera deltagare så att känslor, tro och tankar kan manifesteras mot varandra; att någon tar på sig rollen som aktiv samt passiv för att denna mer eller mindre allvarsamma lek med tron på det övernaturliga ska kunna ta sig i uttryck. Leken, som är performativ, består av ungdomar som ifrågasätter och konfronterar det paranormala samt deras rädslor via iscensättning. Efteråt återvänder de hem till vardagen och säkerheten igen (Ellis 2003:165). Spänning, rädsla, könsroller och ritualer är något som skapas och handlas efter i gruppen. Detta kan upplevas som teater men sägentrippar bör inte betraktas som ett skådespel eftersom

intagandet av olika roller sker på största allvar, och att träda in i och ut ur olika roller är något en individ ständigt gör i vardagen och under livets gång. Om deltagarnas intagande av roller ses som teater hade även livet kunna studerats som sådant, men under både sägentrippen och livet finns ingen tydlig gränsdragning mellan vilka som agerar och vilka som är åskådare. Iscensättningen bör också särskiljas från deltagarnas tro på det övernaturliga, eftersom rollintagandet är allvarlig medan tron på det övernaturliga kan skilja mellan deltagarna. En del tror på det paranormala under trippen och en del ser det som underhållning (Ellis 2003:166). Det är alltså viktigt att särskilja intagandet av roller och tron på det paranormala eftersom en deltagare under sägentrippen kan delta i leken men behöver inte nödvändigtvis tro på spöken. Deltagarna ifrågasätter *vad* som är vidskepelse och frågar sig: *bör jag tro på spöken eller ej?* Med hjälp av rollintagandet kan deltagarna "skydda" sig från den kontroversiella frågan om ett liv efter döden. De kan träda in i roller och på ett lekande sätt balansera på den tunna linjen mellan tro och sanning.

The Liminal Period och ritual

En sägentripp till Falks grav görs i grupp där bilen har en större symbolisk betydelse än vad jag tidigare kunnat ana, både i sägner som florerar kring Falks grav och hur den symboliskt representerar den *övergångsrit* som individen genomfört; när en person äntligen tagit körkort och får ta del av en pusselbit som tillhör vuxenvärlden. Men det slog mig att även hela sägentrippen är en typ av övergångsrit där deltagarna börjar någonstans och kommer ut på andra sidan, men under sägentrippen befinner de sig varken i början eller i slutet, utan i mitten. Antropologen Viktor Turner ägnade mycket av sin forskarkarriär åt att studera övergångsriter, *The Rite of Passage*. Han menar att så väl individer som samhället genomför kulturella och sociala skiften över tid. Den tiden han finner som mest spännande är den tid då individen eller samhället befinner sig mitt i mellan början och slutet av en övergångsrit. Det är inte målet som behöver vara anledningen till att riten genomförs, utan det är den tid då individen befinner sig mitt i mellan som ger något. Turner menar att tiden mitt i mellan, som han kallar *the Liminal Period*, är frigjord från normer och vardag, och ger det sunda förnuftet andrum (1977:68). Men perioden "mitt i mellan" ger inget totalt andrum från alla kulturella mönster, utan innehåller ritualer och intagandet av roller, han menar att även "the liminal period" måste innehålla vissa spår av sociala uttryck (1977:68). Turners teoretiska begrepp gör sig i högsta grad påmind under en sägentripp, där det finns möjligheter att utforska det paranormala, innehavandet av roller, sex och mod utanför vardagens stramar. Troligtvis är det dessa möjligheter och dessa känslor som skapas inom den liminala perioden, som deltagarna vill åt vid Falks grav.

Färden till graven kanske är den viktigaste delen av trippen, för där skapas den stämning som eftersträvas och som byggs upp via berättande eller med musik. Färden går in och ut ur Falks territorium, asfalten byts mot grusväg efter mörkrets intåg och vardagen lämnas. Väl vid graven testas sägnerna och korset vidrörs. I och med sägentripparna och de *ritualer* som görs har platsen omdefinierats och transformerats till en "scen" för framträdanden. Graven som annars är en mer eller mindre offentlig plats har tagits i bruk av sägentripparna och blir deras tillfälliga egendom (Klein 1995:23). De offrade föremålen kan ses som "rekvisita" på "scenen" och genom dem kan besökarna manifesta sitt mod och befästa platsen som deras. Därför blir också sägentripparnas färd från asfaltsvägen till grusvägen och in i skogen en resa in i en annan värld. Falks territorium eller värld kan också förklaras med begreppet *kraftfält* som är platsen för ritualerna (Klein 1995:24). Kraftfältet är föränderligt beroende av vilka människor som vistas där, ibland är det ungdomar som identifierar sig som raggare och de påverkar hur platsen används och hur den ses på. Mellan de bygder som finns runt Falks grav kanske det inte finns så många gemensamma nämnare som kan markeras, men när flera personer gjort en resa in och ur Falks domäner, och gjort dessa ritualer, skapas en gemensam nämnare. Sägentripparna och besöken vid graven skapar möjligheter till nya gemenskaper och sammanhang, eftersom ritualer som utförs på offentliga platser är kollektiva och har en social mening (Klein 1995:20). Sägentrippar till Falks grav görs oftast vid en viss tid i livet, och detta öppnar upp för kommunikation och gemenskap över generationer och tidsliga barriärer. I och med att ritualerna skapar möjlighet till gemenskap, är det kanske inte är så konstigt att individer som besöker graven gör den upprätthållande handlingen att lägga färska blommor på en mördares grav. De upprätthåller inte bara en sägen utan även bygdens gemensamma nämnare.

Sägner och sägentripp på nätet

Inom den folkloristiska vetenskapen har det funnits en diskussion om folklig tradition och kultur finns på nätet, och om den bör studeras som sådan. Istället för att studera en utdöende kultur på nätet eller narrativkonstruktioner kan kulturen studeras som en typ av kommunikation (Kinsella 2011). Folkloristen Trevor Blank skriver i antologin *Folklore and The Internet* (2009) om hur olika folklorister under tidigt 2000-tal såg på den framtida folkloristiska vetenskapens möjligheter. Flera folklorister ansåg att denna typ av vetenskap inte hade någon lovande framtid och att det i framtiden inte skulle behövas några folklorister. Men Blank menar att folkloristiken har ansetts vara på utgång under en lång tid, och att folkloristiska studier efter 1900-talets mitt förskjutits till människor i staden och medias roll inom folklore. Folklorister har nu fortsatt under sent 1900-tal och tidigt 2000-tal att hitta arenor där studier av folklore

kan vara av intresse. Trots inställningen att folkloristik är ett utdöende ämne, fortsätter forskningsfältet att vara viktigt, för folklöre "*continues to be alive and well in the modern world, due in part to increased transmission via e-mail and the Internet*" (Dundes 2005:406). Blank menar att det är dags för folklorister att studera och försätta vetenskapen in i den digitala eran. Jag håller med både Blank och Dundes, det är dags och det är också fullt möjligt. Folkloristik som vetenskap kommer alltid fortsätta vara aktuellt eftersom folklöre är ett av människans viktigaste redskap för att formulera, kommunicera, jämföra, befästa och ifrågasätta normer och värderingar i samhället (Klintberg & Plamenfelt 2008:12). Därför kommer vi att möta folklöre i vilket mänskligt medium vi än studerar. Men det är också viktigt att fundera på hur umgängesformer och kulturella uttryck formas med de olika medium som studeras, exempelvis hur kommunikationen påverkas när det inte längre behöver vara två fysiska kroppar som möts?

Det digitala traditionsmediet

Under mitt studiefält valde jag att studera hur sägnerna sprids och diskuteras på nätet, och jag skrev tidigare om hur traderingsmedier som "folklöre" och "booklore" ändrar sägners olika form och innehåll. Men hur ändras denna form på internet och hur ser sig tradering på nätet? Går det ens att prata om tradition på internet? Tradition är något som ofta förknippas med kulturella och sociala uttryck som finns på en plats eller görs av en grupp människor (Bronner 2009:21). Folkloristen Simon Bronner tycker att man kan prata om tradition på internet och att internet är ett viktigt redskap i vardagslivet och kan även ses som en separat "plats" där: "*traditions arise and are constituted*" (Bronner 2009:22). Internet har folklöre-kvalitéer eftersom mediet inte är en envägskommunikation; mediet är interaktivt eftersom individer kan ta emot, skicka, producera, konsumera samt skriva och läsa. Den historiska sägnen om Jonas Falk som sprids som en creepypasta är utformad efter den muntliga versionen där Jonas Falk är oskyldig. Den härstammar från en muntlig tradition som sedan blivit en text och spridits på nätet. Bronner och folkloristen Barbra Kirshenblatt-Gimblett menar att den kommunikation som görs på internet är *mitt i mellan* muntlig och skriftlig kommunikation (Bronner 2009:23). Creepypastan är med andra ord mitt i mellan den muntliga och den skriftliga traditionen och det gäller även diskussionerna på forumet Flashback. Det digitala traderingsmediet är en annan typ av traderingsmedium som kan sprida sägnerna om Falks grav från en lokal till en utom-lokal tradering, där andra människor har möjlighet att diskutera sägnen och forma den på nya sätt. Men på grund av sägnernas virala spridning, undrar jag om sägnerna bara är skaraborgarnas kulturarv? Det kanske är Sveriges, eller till och med hela världens?

Digital spridning och fortsatt handlande

Flera generationer av ungdomar har gjort sägentripptar till Falks grav och det som skiljer generationerna åt är deras förutsättningar, där den yngre generationen har haft större tillgång till populärkultur som både påverkar sägnerna och trippernas utformning. Generationer som utfört sägentripptar innan internets intåg i hemmen har via muntligt berättande skapat fortsatt handling av sägnerna, medan en yngre generation har haft helt andra möjligheter att sprida sina sägentripptar viralt med hjälp av digitala forum och sociala medier. Skillnaden är att istället för att få handlandet återberättat kan den också bevittnas och när filmklippet läggs ut på nätet ruckas tid och rum. Via digitala medier kan också andra människor delta från sina hem, och diskutera frågan om livet efter döden och det paranormala. De personer som både delar inlägg på sociala medier och som diskuterar dem ingår i en *culture of sharing*, som uppmuntrar till ett ständigt deltagande. Folkloristen Andrew Peck menar att de som utför sägentripptar kan möta varandra på nätet och dela samt berätta om sina erfarenheter. Det har blivit en ungdomlig rörelse där både olika spöklignande icke-digitala och digitala väsen gestaltas i verkligheten (Peck 2015:22–25). Ett sätt att under en sägentripp kommunicera med andra framtida besökare är att offra föremål vid graven, vilket blir ett sätt att manifesteras att några personer har varit där tidigare och genomfört samma modiga handling. Men genom sociala medier kan denna manifestation beskådas i realtid. Limor Shifman förklarar att den digitala kommunikation som i dag görs av ungdomar går att likställa med den "taggning" och graffiti som har gjorts och fortfarande görs på offentliga platser (Shifman 2014:15). Exempelvis kan taggningen "Sandra was here" på en tegelvägg likna den kommunikation som görs via internet, men skillnaden här är att betraktaren kan se handlingen istället för att endast se resultatet av handlingen. Offrandet av föremål och det manifesterande av mod som görs vid graven, kan likställas med Shifmans "taggning". Den digitala sägentrippen kan alltså ses som en förlängd arm av den "offline"-kommunikation som finns vid graven sedan tidigare. Andrew Peck anser att den största skillnaden som digital kommunikation medför, är att sägner och handlande efter sägner inte längre är bundet till en geografisk plats (Peck 2015:19). Detta stämmer säkerligen när det gäller exempelvis internet-"spöket" *Slender Man* som skapades på internet och förknippas inte med en specifik plats. Handlande efter *Slender Mans* sägner kan göras vart som helst "offline". Men hur blir det med Falks grav som faktiskt tillhör en geografisk plats? Den digitala kommunikationen uppmanar snarare till ett besök av graven, där handlingen kan utövas. Sägner har blivit virala men ritualerna som tillhör sägentrippen är platsbundna.

Slutord

När jag hade mitt första möte med min handledare talade vi om avmystifiering. Jag hade funderat kring detta tidigare under mitt fältarbete men var tvungen att ännu en gång tampas med denna oundvikliga tanke. Finns det någon risk att min uppsats "förstör" mystiken och de sägner som florerar kring Falks grav? Finns det en risk att jag ändrar bygdens förhållande till sägnerna och dess användning som identitetskonstruktion? Jag tror dessvärre att det inte bara är en risk utan snarare ett faktum; jag *har* avmystifierat en hel del av sägnerna och jag har avmystifierat platsen som sådan. Men under studiens gång har jag även förstått att en muntlig tradering fortfarande görs. Tekniken och den digitala världen har även gett sägnerna och mystiken nytt spelrum. Tidigare, i det tredje analyskapitlet, skrev jag om traderingsprocessen och hur jag definierar begreppet *tradition*; att tradition står för något som både finns i dag, här och nu, likaväl som förr, där och då, men det slår mig att det fattas en tidlig dimension i begreppet. *Framtid*. Tradition handlar inte enbart om ett då, ett här och nu, utan också om en framtid. Det finns ingen tradition om den inte har en framtid, och kanske min uppsats har gett sägnerna en framtid och ett förhöjt värde i östra Skaraborg. Sägner fortsätter att berättas i vardagen, både för underhållnings skull och för att någon aktivt vill tradera den vidare. Den muntliga traderingen görs och tar sig i uttryck som en kulturell process, som även fått nya möjligheter att spridas via den digitala världen. Så länge det finns anledning att berätta om Falk och hans grav kommer sägnerna att fortsätta berättas. Falk har blivit hjälten som får gestalta den "lilla människan" i bygdens historia, och på så vis har sägnerna och platsen blivit en del av individens och de närliggande orternas identitet. Min uppsats har som sagt avmystifierat sägnerna men jag är inte orolig för sägnernas överlevnad; sägnerna kommer att fortsätta att förundras, handlas efter och förändras med nästa generation. De lär, precis som generationerna innan, söka spänning vid Falks grav och diskutera hans öde. Det florerar troligtvis många fler versioner av sägnerna i bygderna än de jag redovisat i min uppsats, var så säker på det. Ingen sägen som presenteras i denna uppsats är mer sann eller falsk än någon annan. Men något som faktiskt är sant, är det faktum att människor har varit med om oförklarliga saker vid graven, och vem vet, kanske det är Falk som kommunicerar med oss från andra sidan...

Falks sista ord i jordelivet sägs ha varit: "Här sen i go' vänner att syndens lön är döden, men Guds gåva är det eviga livet". Nog fick Falk betala för sina synder och kanske fick ha ett evigt liv av hans Gud, men det kan vi aldrig veta. Det vi kan veta, är att hans hembygd fortfarande berättar hans historia och att sägnerna nu mera sprids via digital kommunikation. Kanske fick Falk som han ville? Möjligheten till ett evigt liv.

English Summery

In the woods of Hökensås, in the province of Västergötland, lies a grave. The grave belongs to Jonas Falk who was executed in the year 1855 for robbery and manslaughter. Falk was buried in unbridled soil but some time after the execution somebody marked the grave with a cross. The legend tells that every night there are fresh flowers on the grave, but why does anyone want to honor this robber and murderer? Nobody knows.

This study is about Falk's grave and the legends that surrounds Falks life and his grave. For decades adolescents have been visiting the grave on legend trips and to "test" the legends out; is it true that Falk is going to hunt us if we touch his grave cross? I wonder which legends are told, and how. What is a legend trip and how are those trips taking place? This study is based on interviews, observations, Youtube clips, and discussions from Internet. These questions I try to answer with notions like Legend, Ostensive, Legend Tripp, Ritual and Performance, but with Swedish folkloristic notions. In this study I write about the different classifications of the legends that surrounds the grave and analyses them. I notice that the oral version and the written version is not quite the same, and many of the legends are based after the interpretation framework that usually defines how people are interpreting their surrounding before the industrial revolution. I also noticed that legend trips to the grave are about performance, the staging of roles, and the rituals that are taking place. Like the daring of vandalizing the grave cross and to snatch sacrificed coins from the grave. Legend trips are about creating a horrifying mood, half-belief, and the questions about life after death but they are also for entertaining. My conclusion is that the oral tradition is secure and sound, in the surrounding district, and in the digital world. I also question the concept of tradition; I think the term lacks a dimension and I state that it also needs to have the dimension of the future. Without future there is no tradition. I argue that the legends of Falks grave have become something more than only legends. It is something that binds the individuals in the surrounding districts. The grave and Falk as a person is seen in different ways depending on the generation that has given the place it's definition. The legend trips make the legends, and the legends make the legend trips. Internet makes the legends spread over the country and they are acted out in the real world. In the end I ask myself if my study have "ruined" the mystery of the legends and the grave. I also ask myself if the legends only belong to the surrounding districts heritage? The legends are now available on the Internet; maybe it's all of Sweden's heritage or maybe even the world?

KEYWORDS: FOLKLORE, GRAVE, LEGEND, LEGEND TRIPP, RITUAL, TRADITION

Källor och Litteratur

Otryckta källor

Intervjuer

10 intervjuer. Ljudupptagningar, anteckningar och utskrifter förvaras hos författaren (informantpresentation, se bilaga).

Observationer

3 observationer. Två med kamera och anteckningar (april 2015/februari 2017) samt en deltagarobservation (februari 2017). Fältanteckningar, fotografier och filmklipp (36 minuter inspelat material) förvaras hos författaren.

Frågelistsvar

Det nedskrivna memoratet från chatten på Facebook finns i författarens ägo.

Material från Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG)

Folkminnesanteckningar från samlingarna:

VFF: Västsvenska folkminnesföreningen

IFGH: Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola

DAGF: Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg – Folkminnen

Carl-Axel Nybergs material

Nybergs dokument "Falks Grav och Postrånet vid Sandhem" består av 19 skrivmaskinssidor, och är en dokumentärschildring av det som står i domboksprotokollen från Jonas Falk och Anders Frids dom. Dokumentet innefattar även tre fotografier. En kopia av dokumentet förvaras hos författaren.

Film

Falks Grav – Historien om postrånarna Jonas Falk och Anders Frid. 2015.

Affektfilm. <http://falksgrav.se/>. Filmen införskaffades av författaren och finns nu på Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg.

The Ring. 2002. Gore Verbinski (Regissör). *DreamWorks Animation*.

Bloggar

17 stycken skärmdumpar från de två bloggarna finns i författarens ägo.

Gustavsson, Klara. 2011. tacos, falks grav och finbesök i tidaholm. *Mitt studentliv i Göteborg*. [Blogg]. 19 oktober.

<http://klaragustavssons.blogg.se/2011/october/tacos-falks-grav-och-finbesok-i-tidaholm.html> (Hämtad 2017-05-09)

Malina. 2010. Falks Grav, mycket svårt att hitta. *Malekova.se*. [Blogg]. 22 april.
<http://malekova.se/2010/april/falks-grav-mycket-svar-att-hitta.html>
(Hämtad 2017-05-09).

Malina. 2010. Resan till Falks Grav. *Malekova.se*. [Blogg]. 11 juni.
<http://malekova.se/2010/june/resan-till-falks-grav.html> (Hämtad 2017-05-09).

Klipp från Youtube

Kopior på klipp finns i författarens förvar.

BlackBanner Channel. 2008, september. *Myten Om Falks grav*. [Online].
<https://www.youtube.com/watch?v=KeYZgBL6Tno> (Hämtad 2017-05-09)

LKswe. 2008, juli. *Night Busters*. [Online].
<https://www.youtube.com/watch?v=e3Jg3XE7kRM> (Hämtad 2017-05-09)

Internetforum

Det finns 33 skärmdumpar från forumstråden, tagna 2017-01-26, som förvaras hos författaren.

Flashback, Skaraborg2. 2010-04-26. *Falks grav 1855, Hökensås*.
<https://www.flashback.org/t1180326> (Hämtad 2017-05-09)

Tidningsartiklar från internet

Almkvist, Jonas. 2015. Utbränd bil vid Falks grav. *Falköpings tidning*. 21 juli.
<http://www.falkopingstidning.se/article/utbrand-bil-vid-falks-grav/> (Hämtad 2017-05-09)

Hultqvist, Daniel. 2013. Namnet Falks rondell väcker känslor. *Jnytt*. 4 mars.
<http://www.jnytt.se/article/namnet-falks-rondell-vacker-kanslor/> (Hämtad 2017-05-09)

Skövde Nyheter. 2013. Falks grav i SVT. *Skövde Nyheter*. 25 februari.
<http://www.skovdenyheter.se/article/falks-grav-i-svt/> (Hämtad 2017-05-09)

SVT. 2013. Anders Lundin jagar stora historier i små orter. *Sveriges Television*. 11 februari. <https://www.svt.se/det-hande-har/anders-lundin-jagar-stor-historia-i-sma-orter> (Hämtad 2017-05-09)

P4 Skaraborg. 2013. Falks rondell i Habo upprör invånare. *P4 Skaraborg*. 3 mars.
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=97&artikel=5461289>
(Hämtad 2017-05-09)

Dokument från internet

Fritids- och Kulturnämnden. 2016. *Gatunamn med historik*. Habo kommun.
http://www.habokommun.se/globalassets/fritid-kultur/dokument/gatuhistorik_rev_160921.pdf (Hämtad 2017-05-09)

Länkar från Internet

Nedan redovisas källor från internet som inte har någon författare eller som är skrivna av flera personer. Datumet som anges efter internetadressen är det datumet som jag sist bekräftade att länkarna fanns kvar.

<http://www.imdb.com/title/tt1101009/> (2017-05-09)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Creepypasta> (2017-05-09)

<http://www.ne.se/s%C3%B6k/?t=uppslagsverk&q=paranormal> (2017-05-09)

<https://www.svd.se/artiondets-vanligaste-flicknamn-i-storleksordning> (2017-05-09)

<https://www.svd.se/artiondets-vanligaste-pojknamn-i-storleksordning> (2017-05-09)

http://www.saob.se/artikel/?unik=S_09537-0049.F60e&pz=3 (2017-05-09)

<http://www.luftkaffe.se/wiki/index.php?title=Raggare> (2017-05-09)

<http://cruisers.se/onodigt-vetande/raggarhelgon/> (2017-05-09)

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Moviebox> (2017-05-24)

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Fjortis> (2017-05-24)

Fotografier & Fotografer

Fotografi för framsidan är taget av författaren, datumet 2017-02-15.

Hovemyr, Simon. 2013. "Och då tog Alfred ett mynt" [Fotografi] 11 maj.
Instagram, #falksgrav

Sigurd, Magnus. 2015. "Färska blommor på graven" [Fotografi]. 30 juli.
Instagram, #falksgrav

Zara, Athra. 2015. "Ooh scarry shit!" [Fotografi]. 8 april. Instagram, #falksgrav

Övriga foton: se fotnot.

Tryckta källor

Tryckta källor från internet

Bennett, Gillian. 1998. The Vanishing Hitchhiker at Fifty-Five. *Western Folklore*, Vol. 57, No. 1 (Winter, 1998), pp.1–17. Published by: Western States Folklore Society. DOI: 10.2307/1500246

Bird, Elisabeth. 1994. Playing with Fear: Interpreting the Adolescent Legend Trip. *Western Folklore*, Vol. 53, No. 3 (jul. , 1994), pp.191–209. Published by: Western States Folklore Society. DOI: 10.2307/1499808

Dégh, Linda & Vázsonyi, Andrew. 1974. The Memorata and the Proto-Memorata. *The Journal of American Folklore*, Vol. 87, No. 345 (Jul. – Sep., 1974), pp.225–239. Published by: American Folklore Society. DOI: 10.2307/538735

Dégh, Linda & Vázsonyi, Andrew. 1983. Does the Word "Dog" Bite? Ostensive Action: A Means of Legend-Telling. *Journal of Folklore Research* Vol. 20, No. 1 (May, 1983), pp.5–34. Published by: Indiana University Press. URL: <http://www.jstor.org/stable/3814298> (Hämtad 2015-03-27)

Delacroix, Eva & Guillard, Valérie. 2008. *Understanding, defining and measuring the trait of superstition*. Published by: Luiss University Press. URI: <https://basepub.dauphine.fr/handle/123456789/2253> (Hämtad 2017-05-10)

Dundes, Alan. 1998. Bloody Mary in the Mirror: A Ritual Reflection of Pre-Pubescent Anxiety. *Western Folklore*, Vol. 57, No. 2/3 (Spring – Summer, 1998), pp. 119–135. Published By: Western States Folklore Society. <http://www.jstor.org/stable/1500216> (Hämtad 2017-05-10)

Ellis, Bill. 1989. Death by Folklore: Ostension, Contemporary Legend, and Murder. *Western Folklore*, Vol. 48, No. 3 (Jul., 1989), pp.201–220. Published by: Western states Folklore Society. DOI: 10.2307/1499739

Ellis, Bill. 1994. "The Hook" Reconsidered: Problems in Classifying and Interpreting Adolescent Horror Legend. *Folklore*, Vol. 105 (1994), pp.61–75. Published by: Tylor & Francis, Ltd. On behalf of Folklore Enterprises, Ltd. URL: <http://www.jstor.org/stable/1260630> (Hämtad 2017-03-29)

Holly, Donald H. & Cordy, Casey E. 2007. What's in a Coin? Reading the Material Culture of Legend Tripping and Other Activities. *Journal of American Folklore*, Volume 120, Number 477, Summer 2007, pp.335–354. Published by: American Folklore Society. DOI: 10.2307/20487558

Lindahl, Carl. 2005. Ostensive Healing: Pilgrimage to the San Antonio Ghost Tracks. *The Journal of American Folklore*, Vol. 118, No. 468, Emerging Legends in Contemporary Society (Spring, 2005), pp.164–185. Published by:

University of Illinois Press on behalf of American Folklore Society. URL:
<http://www.jstor.org/stable/4137700> (Hämtad 2017-02-07)

Markham, Annette & Buchanan, Elizabeth. 2012. *Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee (Version 2.0)*. <https://aoir.org/reports/ethics2.pdf> (Hämtad 2017-03-20)

Meurling, Birgitta. 2010. Känslor på museer – tankar kring ett forskningsfält. #nätverket, *etnologisk tidskrift*. <http://natverket.etnologi.uu.se/> (Hämtad 2015-03-25)

Pettersson, Josefin. 2016. *VANDRING I SKRÄCKENS TECKEN – En semiotisk analys av Jack the Ripper-vandringar*. Göteborg: Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/41999> (Hämtad 2017-04-01)

Tucker, Elizabeth. 2005. Ghosts in Mirrors: Reflections of the Self. *The Journal of American Folklore*, Vol. 118, No. 468, Emerging Legends in Contemporary Society (Spring, 2005), pp.186–203. Published by: University of Illinois Press on behalf of American Folklore Society. URL:
<http://www.jstor.org/stable/4137701> (Hämtad 2017-02-07)

Turner, Viktor. 1977. Process, System, and Symbol: A New Anthropological Synthesis. *Daedalus*, Vol. 106, No. 3, Discoveries and Interpretations: Studies in Contemporary scholarship, Volume I (Summer, 1977), pp.61–80. Published by, The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences. URL:
<http://www.jstor.org/stable/20024494> (Hämtad 2017-05-11)

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer, inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Tryck: Elanders Gotab. ISBN: 91-7307-008-4. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (Hämtad 2017-03-20)

Litteraturlista

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber

Alver, Bente Gullveig & Øyen, Ørjar (1998). *Etik och praktik i forskarens vardag*. Lund: Studentlitteratur

Alver, Brynjulf (1973). Historisk sägen. I Klintberg, Bengt af (red.) *Tro, sanning, sägen: tre bidrag till en folkloristisk metodik*. Stockholm: Pan/Norstedt

Ambjörnsson, Fanny (2004). *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Diss. Stockholm: Univ., 2004

Arvastson, Gösta & Ehn, Billy (red.) (2009). *Etnografiska observationer*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Arvidsson, Alf (1999). *Folklorens former*. Lund: Studentlitteratur

- Aspers, Patrik (2007). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Asplund Ingemark, Camilla & Wassholm, Johanna (2009). *Historiska sägner om 1808-09 års krig*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland
- Bachtin, Michail (1986). *Rabelais och skrattets historia: François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*. Gråbo: Anthropos
- Beckman, Anita (2011). Ur en byrackas anteckningsblock. I Gunnemark, Kerstin (red.) *Etnografiska hållplatser: om metodprocesser och reflexivitet*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bennett, Gillian & Smith, Paul Stefan (red.) (1989). *The questing beast: perspectives on contemporary legend, volume IV*. Sheffield: Sheffield Academic
- Berg, Martin (2015). Deltagande netnografi. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber
- Berglind, Sten (2005). *Raggare: rebellerna som skakade Sverige*. Stockholm: Max Ström
- Blank, Trevor J. (red.) (2009). *Folklore and the Internet: vernacular expression in a digital world*. Logan, Utah: Utah State University Press
- Blom, Thomas (1998). *Morbidturism: en postmodern marknadsnisch - från Lenin till Diana*. Karlstad: Högskolan i Karlstad
- Bremer, Signe (2011). Med kroppen i berättarrummet. I Gunnemark, Kerstin (red.) *Etnografiska hållplatser: om metodprocesser och reflexivitet*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bringéus, Nils-Arvid (2001). *Människan som kulturvarelse: en introduktion till etnologin*. 4., rev. uppl. Stockholm: Carlsson
- Bringéus, Nils-Arvid (2005). *Den kyrkliga seden*. Stockholm: Carlsson
- Bringéus, Nils-Arvid (2007). *Livets högtidsdagar*. [Ny, rev. utg.] Stockholm: Carlsson
- Bronner, Simon J. (2009). Digitizing and Virtualizing Folklore. I Blank, Trevor J. (red.) *Folklore and the Internet: vernacular expression in a digital world*. Logan, Utah: Utah State University Press
- Brunvand, Jan Harold (1981). *The vanishing hitchhiker: American urban legends and their meanings*. New York: Norton
- Brunvand, Jan Harold (1993). *The baby train and other lusty urban legends*. 1. ed. New York: W.W. Norton
- Butler, Judith (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge
- Dégh, Linda. 1968. "The Hook". *Indiana folklore*, 1.1 (1968): 92–100. Bloomington: Indiana University Research Center for the Language Sciences, etc.
- Dégh, Linda (2001). *Legend and Belief*. Bloomington: Indiana University Press.

- Dundes, Alan & Renteln, Paul (2005). Foolproof: A Sampling of Mathaemtical Folk Humor. *Notices of the American Mathematical Society*, Vol. 52, pp.24–34.
- Ehn, Billy & Klein, Barbro (1994). *Från erfarenhet till text: om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlsson
- Ekrem, Carola (2005). Vad vill vi veta? I Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena (red.) *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Ellis, Bill (1996). Legend Tripp. I Brunvand, Jan Harold (red.) *American folklore: an encyclopedia*. New York: Garland Publ.
- Ellis, Bill (2003). *Aliens, ghosts, and cults: legends we live*. Jackson, Miss.: University Press of Mississippi
- Eriksson-Zetterqvist, Ulla & Ahrne, Göran (2015). Intervjuer. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber
- Fialkova, Larisa & Yelenevskaya, Maria (2001). *Ghosts in the Cyber World: An Analysis of Folklore Sites on the Internet*. *Fabula* 42:64–89.
- Fägerborg, Eva (2011). Intervjuer. I Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) *Etnologiskt fältarbete*. 2., [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Gunnemark, Kerstin (2004). *Minneas galleri: om minnesskåp och kulturarv*. Stockholm: Carlsson
- Gunnemark, Kerstin (2006). *Ung på 50-talet: om förälskelser, mode och boende i en brytningstid*. Stockholm: Bilda
- Gunnemark, Kerstin (red.) (2011). *Etnografiska hållplatser: om metodprocesser och reflexivitet*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena (red.) (2005). *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Hylltén-Cavallius, Sverker (2011). Internet och fältarbete. I Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) *Etnologiskt fältarbete*. 2., [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Kinsella, Michael (2011). *Legend-tripping Online: Supernatural Folklore and the Search for Ong's Hat*. University of Mississippi
- Klein, Barbro. 1995. Nordamerikansk folkloristik och dess relevans för nordisk folkloristik. I: *Nord Nytt* 58.
- Klein, Barbro (2007). Folklore Archives, Heritage Politics and Ethical Dilemmas; Note on Writing and Printing. I Alver, Bente Gullveig; Fjell, Tove Ingebjørg & Øyen, Ørjar (red.) *Research ethics in studies of culture and social life*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia
- Klein, Barbro (red.) (1995). *Gatan är vår!: ritualer på offentliga platser*. Stockholm: Carlsson
- Klintberg, Bengt af (1986). *Råttan i pizzan: folksägner i vår tid*. Stockholm: Norstedt
- Klintberg, Bengt af (1994). *Den stulna njuren: sägner och rykten i vår tid*. Stockholm: Norstedt

- Klintberg, Bengt af. 1999. Sägner som modeller för handlande. I Lennart Elmevik (red.) (2000). *Saga och sed: Kungl. Gustav Adolfs akademis årsbok. 1999*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien
- Klintberg, Bengt af (red.) (1977). *Svenska folksägner. 2.*, revid. Och förkortade uppl. Stockholm: PAN/Norstedt
- Klintberg, Bengt af & Palmenfelt, Ulf (2008). *Vår tids folkkultur*. Stockholm: Carlsson
- Kozinets, Robert V. (2011). *Netnografi: etnografiska undersökningar på nätet. 1.* uppl. Lund: Studentlitteratur
- Lennon, J. John & Foley, Malcolm (2000). *Dark tourism*. London: Continuum
- Lippold, Björn (2005). *Knekten i helg och sôcken*. Skara: Föreningen för Västgötalitteratur
- Lundberg, Knut (1959). *Glimtar från Brandstorp förr och nu. [D. 1].* [Brandstorp]: [förf.]
- Löfgren, Orvar (1991). Lyckan och avunden. I Stattin, Jochum & Bringéus, Nils-Arvid (red.) *Det farliga livet: om avund, rädsla, rykten och fördomar*. Stockholm: Natur och kultur
- Meurling, Birgitta 2008. Steg som försvinner, Memorat och personliga erfarenhetsberättelser i slottsmiljö. *Etnologiska avdelningen vid Uppsala universitet*. Meddelanden. Nr 50.
- Nilsson, Mats (1992). Den tidlösa traditionen. I Skarin Frykman, Birgitta; Brembeck, Helene & Berg, Magnus (red.) *Brottningar med begrepp: en antologi*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Univ.
- Nilsson, Mats (2009). *Dans - polska på svenska*. Göteborg: Arkipelag
- Nordström, Annika (2002). *Syskonen Svensson - sångerna och livet: en folklig repertoar i 1900-talets Göteborg*. Diss. Göteborg: Univ., 2002
- Palmenfelt, Ulf (2005). *Spökplatser på Gotland*. Stockholm: Carlsson
- Palmenfelt, Ulf (2017). *Berättade gemenskaper: individuella livshistorier och kollektiva tankefigurer*. Stockholm: Carlsson
- Palmenfelt, Ulf (red.) (2000). *Barnkulturforskning i Norden. 2, Aspekter på narrativitet*. Åbo: NNF
- Palmenfelt, Ulf (red.) (2005). *Vad heter Usamas glömska bror? Var var det jag Laden: barns bästa historier*. Stockholm: Ordfront
- Palmenfelt, Ulf (2008). Från Martebo till Mars. I Klintberg, Bengt af & Palmenfelt, Ulf. *Vår tids folkkultur*. Stockholm: Carlsson
- Peck, Andrew. 2015. At the Modems of Madness. The Slender Man, Ostension and the Digital Age. *The Journal of the International Society for Contemporary Legend Research*, Serie 3 vol.5, pp. 15-37. Published by: International society for Contemporary Legend Research
- Petersson McIntyre, Magdalena (2003). *Identitetsföreställningar: performance, normativitet och makt ombord på SAS och AirHoliday*. Diss. Göteborg: Univ., 2003

- Pripp, Oscar (2011). Reflektion och etik. I Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) *Etnologiskt fältarbete. 2.*, [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Ringqvist, Karl (1959). *Habo: en sockens historia*. [Habo]: [Habo kommunalkontor]
- Ronström, Owe (1992). *Att gestalta ett ursprung: en musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm = [Giving form to an origin]: [an ethnomusicological study of dancing and music-making among Yugoslavs in Stockholm]*. Diss. Stockholm: Univ.
- Shifman, Limor (2014). *Memes in digital culture*. Cambridge, Mass.: MIT Press Ltd
- Skott, Fredrik (2008). *Folkets minnen: traditionsinsamling i idé och praktik 1919-1964*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2008
- Stattin, Jochum (2006). *Från gastkramning till gatuvåld: en etnologisk studie av svenska rädslor*. [Ny utg.] Stockholm: Carlsson
- Stattin, Jochum (2008). *Näcken: spelman eller gränsvakt?*. 3. uppl. Stockholm: Carlsson
- Strömberg, Per (2007). *Upplevelseindustrins turistmiljöer: visuella berättarstrategier i svenska turistanläggningar 1985-2005*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2007
- Sydow, Carl Wilhelm von (1919). *Våra folkminnen: en populär framställning*. Lund: Domförl.
- Tangherlini, Timothy R. (1996) Legend. I Brunvand, Jan Harold (red.) *American folklore: an encyclopedia*. New York: Garland Publ.
- Thomsson, Heléne (2010). *Reflexiva intervjuer. 2.*, [rev. och uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Turner, Victor Witter (1995). *The ritual process: structure and anti-structure*. New York: Aldine de Gruyter
- Wallin, Inga-Lill (2000). *Marteboljuset: myt och verklighet*. [Visby]: Förf.
- Werner, Jack (2014). *Creepypasta: spökhistorier från internet*. Stockholm: Galago
- Wolanik Boström, Katarzyna (2005). *Berättade liv, berättat Polen: en etnologisk studie av hur högutbildade polacker gestaltar identitet och samhälle*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 2005
- Woods, Michael (2011). *Rural*. London: Routledge
- Åhlström, Per (2009). *Raggarliv*. Stockholm: Bilda
- Åkesson, Lynn (1997). *Mellan levande och döda: föreställningar om kropp och ritual*. Stockholm: Natur och kultur
- Öhlander, Magnus (2011). Utgångspunkter. I Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) *Etnologiskt fältarbete. 2.*, [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Bilaga

Informantpresentation

Intervjumaterialet består av sammanlagt tio intervjuer, vissa är inspelade och andra är nedtecknade. De inspelade samtalsintervjuerna består av fyra enskilda intervjuer, en i par samt två gruppintervjuer. Tre intervjuer har genomförts utan ljudupptagning och är istället nedtecknade. Alla inspelade samtal är transkriberade, och transkribering, ljudfiler och intervjuanteckningar finns i författarens ägo. Alla informanter är anonymiserade utom två eftersom de intervjuades i sin yrkesroll. Jag väljer att i presentationen nedan inte skriva ut med exakthet vad de bor, för att inte röja deras identitet. Ibland anges stad och ibland kommun. Deltagarna i deltagarobservationen kommer också presenteras i denna bilaga, och det materialet består av 8 videoklipp (sammanlagt 36:01 minuter) och anteckningar finns i författarens ägo.

Intervjuer

Per Wahlström

Per är född år 1958 och uppvuxen i Tidaholm. Han bor i Tidaholm och arbetar på Tidaholms museum som museipedagog. Sägner om Falks grav mötte han vid barnsben när hans morfar visade honom graven och berättade om historierna. Per har sedan i sin anställning studerat sägnen och har också i sin yrkesroll berättat om dem för museets besökare. Intervjun med Per gjordes på museet den 22 april 2015, vilket resulterade i ett samtal på 51 minuter och 12 sidor transkriberat material. Vid mitt besök visade han också de två autentiska stararna som användes i spetsgården under Falks avrättning. Stararna finns i museets föremålssamling.

John Tornblad

John är född år 1985 och är uppvuxen i Hjo kommun, men bor numera i Trollhättan. Han är en av ägarna till filmproduktionsbolaget *Affektfilm* som producerar historiska filmer och beställningsfilm. Affektfilm producerade år 2015 filmen *Falks Grav – Historien om postrånarna Jonas Falk och Anders Frid*, och gjorde en gedigen arkivresearch inför filmatiseringen samt fick höra många berättelser om sägnerna och om människors strapatser vid graven. Intervjun med John förlades på ett fik i Göteborg, den 2 februari 2017, efter att vi sett deras nyproducerade film *Tjuvjägaren* (2016) som visades på Göteborgs filmfestival. John hade hört om Falks grav av både vuxna i sin närhet och av kompisar. Intervjun resulterade i 38 minuter inspelat material och 14 transkriberade sidor.

"Carina"

Carina är född år 1965 och uppvuxen i Tidaholm men bor numera i Hjo kommun. Vi träffades på hennes arbetsplats för intervjun den 13 februari 2017. Hon mötte sägnerna om Falks grav för första gången under skolans historielektioner och besökte själv platsen när hennes familj var i Hökensås och orienterade. Sedan under tonåren blev det många nattliga besök till graven. Intervjun resulterade i 50 minuter inspelat material och 17 sidor transkribering.

"Jan"

Jan är född år 1957 och uppvuxen i Tibro kommun men bor numera i Hjo. Intervjun förlades i hans hem den 17 februari 2017. Han berättade att han mött sägnerna troligtvis år 1965, när han var åtta år, då han var där ihop med sin mor, far, farmor och farfar. Han berättade att han upplevde det som en tradition att besöka graven när han var i trakterna. Vid besöket -65 var det färska blommor på graven, lika så vid ett besök med bekanta -69/-70, och besöket nattetid gjordes med kompisar i hans Amazon våren -76. Intervjun resulterade i 31 minuter inspelat material och 13 sidor transkribering.

"Oskar" & "Emma"

Oskar är född 1994 och uppvuxen i Skövde och Emma är född 1993 i Skövde kommun och de bor tillsammans i Skövde stad. Intervjun förlades i deras hem den 13 februari 2017. Båda två kände till sägnerna om Falks grav och båda två hade fått höra om den från sina föräldrar. Oskar och hans familj hade varit och badat i Hökensås när hans föräldrar valde att besöka graven, vilket gav inspiration till ett nattligt besök sedan i ungdomen. Emma hade hört talas om sägnerna av sin mamma som hade besökt graven nattetid i sin ungdom. Eftersom intervjun förlades på kvällen kunde en upptrappad spänning skapas och Oskar berättade även andra kusliga episoder som han varit med om. Det blev inte bättre när deras hall-lampa började blinka oförklarligt av sig självt och vid intervjuns slutskede var vi alla tre ordentligt uppskrämda. Parintervjun resulterade i 58 minuter inspelat material och 16 sidor transkriberade sidor.

"Mikael" & "Hanna"

Mikael är född år 1964 och uppvuxen i Skövde, Hanna är hans dotter och hon är född 1991 i Hjo kommun. Intervjun förlades i deras hem i Hjo en dag i april 2015. Mikael och Hannas mamma var även till och från aktivt deltagande i intervjun. Mikael berättade om hans strapatser vid kyrkogårdar och ödelagda sjukhus, och episoden med den brinnande bilen som finns med i analysen skedde någon gång under 1985/-86. Under intervjun diskuterades sägnerna och det paranormala vid Falks grav. Gruppintervjun resulterade i 35 inspelade minuter och 13 sidor transkriberat material.

"Lena", "Andreas", "Anna" & "Simon"

Lena är född år 1962 och är uppvuxen i Mullsjö men är numera boende i Hjo kommun. Lena mötte sägnerna första gången via sina storasyskon som varit uppe vid graven med sina kompisar om nätterna. Andreas är född år 1989 i Gävle men bor numera i Hjo kommun, och han mötte graven vid fisketurer i Hökensås. Anna är född år 1989, uppvuxen och boendes i Hjo kommun. Lena är hennes mamma och Andreas är hennes sambo. Hon mötte sägnerna för första gången i skolan under historiektionerna och har varit uppe vid graven ett antal gånger. Simon är född år 1991, uppvuxen i Hjo och är nu boendes i Hjo kommun. Han bor i flygelbyggnaden på Anna och Andreas gård. Han har mött sägnerna via sina kompisar och besökt graven under fisketurer i Hökensås. Andreas och Simon brukar vid nattligt fiske åka till graven för spänningens skull. Intervjun förlades i Anna och Andreas hem den 16 februari 2017, och intervjun resulterade i 48 minuter inspelat material och 21 transkriberade sidor.

"Bengt" & "Kerstin"

Bengt är född 1947 i Habo kommun och Kerstin är född 1950 i Tidaholm, och de lever tillsammans i Habo kommun. Deras intervju nedtecknades och genomfördes i deras hem den 23 april 2015. Bengt berättade att han som pojke åkt moped uppe i Hökensås bland sjöarna och tjuvfiskade med sina vänner, men de fick passa sig för "fiske-poliserna" i området, och på så vis åkte de förbi och ibland stannade till vid graven. Kerstin berättade om den osämja som fanns i kommunen gällande namnvalet Falks rondell. Intervjun resulterade i en sida anteckningar.

"Eva"

Eva är född år 1957 och är uppvuxen och boendes i Hjo kommun. Jag träffade henne för att få tillgång till ett sammanfattande dokument som hennes släkting en gång skrivit, efter de domboksprotokoll som finns från Falk och Frids rättegång. Men det visade sig att Eva varit vid graven själv i sin ungdom och jag passade då på att fråga henne angående detta. Mötet i hennes hem skedde den 21 april 2015 och resulterade i en renskriven sida anteckningar.

"Markus"

Markus är född år 1994 och är uppvuxen och boendes i Hjo kommun. Mötet med Markus gjordes i mitt föräldrahem den 20 april 2015. Han hade hört talas om graven och besökt den med sin pappa när de haft vägarna förbi. Det är han som har citerats i inledningskapitlet: "Det är dit alla fjortisar åker". Det spontana mötet resulterade i en halv sida anteckningar.

Deltagarobservation

En deltagarobservation genomfördes till Falks grav den 17 februari 2017 av sex deltagare och jag själv. "Anna", "Andreas" och "Simon" deltog även under observationen och de hade alla varit vid graven innan, tre personer till deltog.

"Amanda"

Amanda är född år 1991 och är uppvuxen i Karlsborg- och Hjo kommun men bor numera i Hjo. Hon kände till sägnerna sedan innan men hade aldrig varit vid graven.

"Sara" & "Johan"

Sara är född år 1989, och uppvuxen i Hjo kommun. Johan är född år 1987 och är uppvuxen i Tibro kommun. De är sambos och bor tillsammans i Jönköping. Sara kände till sägnerna sedan innan men hade inte varit vid graven, och Johan hade varken varit vid eller hört talas om sägnerna eller graven innan.